

Risikovurdering ved hvitvasking og terrorfinansiering og ved finansiell revisjon

Halvor Nyhus Hagen

Susanne Flatland

GEIR HAALAND

Universitetet i Agder, 2023

Handelshøyskolen ved UiA

Institutt for økonomi

Master

Forord

Denne masteravhandlingen er den avsluttende delen av det 2-årige masterprogrammet Regnskap og revisjon-siviløkonom ved Handelshøyskolen ved Universitetet i Agder. Oppgaven er en obligatorisk del av studieløpet og tilsvarer 30 studiepoeng.

Arbeidet med masteravhandlingen har vært en lærerik, spennende og til tider en frustrerende prosess. Vi har undersøkt om revisor knytter opp risikovurderingen i henhold til hvitvaskingsloven opp mot risikovurderingen for den finansielle revisjonen. Hvitvasking er et dagsaktuelt tema som stadig settes i mer fokus av revisjonsbransjen. Vi håper denne masteravhandlingen bidrar til diskusjonen om viktigheten av å implementere hvitvaskingsrisikoen inn i den finansielle risikoen.

Vi ønsker å rette en stor takk til venner og familie som har støttet oss igjennom hele masterprosessen og gjennom hele studieforløpet. Særlig ønsker vi å takke vår veileder, Geir Haaland, for hans gode råd, oppmuntring og veiledning gjennom hele vårt arbeid med denne avhandlingen.

Kristiansand, 1. juni. 2023.

Halvor Nyhus Hågen

Susanne Flatland

Sammendrag

Hvitvasking og terrorfinansiering er alvorlige samfunnsproblemer som potensielt kan utgjøre en stor trussel for samfunnet. Omfanget av hvitvasking og terrorfinansiering har økt de seneste årene, særlig som et resultat av globalisering og digitaliseringen. Dette har medført til et økt fokus og strengere regelverk fra myndighetenes side. Sentral i kampen mot hvitvasking og terrorfinansiering er de rapporteringspliktige, herunder revisor og revisjonsselskap. Revisor skal parallelt med utøvelse av den finansielle revisjonen være med å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering. Vi skal derfor i denne avhandlingen se nærmere på revisor og revisjonsselskaps rutiner ved risikovurdering av hvitvasking og terrorfinansiering, samt hvordan denne eventuelt implementeres i den finansielle revisjonen.

For å besvare problemstillingen har vi gjennomført ni dybdeintervjuer fordelt på tre store, to mellomstore og fire små revisjonsselskap. De fleste intervjuene foregikk digitalt og med hvitvaskingsansvarlig i de ulike selskapene.

Funnene våre viser at de fleste av selskapene har de siste årene forbedret sine rutiner for hvitvasking og terrorfinansiering, da særlig knyttet til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen og risikoklassifiseringen. Når det kommer til håndtering av hvitvaskingsrisikoen i praksis viser funnene våre at flere av selskapene, særlig de små, fortsatt ikke har forstått sitt ansvar når det kommer til hvitvasking og terrorfinansiering. Videre sliter flere av selskapene med å finne rutiner for hvordan hvitvaskingsrisikoen kan tas med inn i revisjonen som en naturlig del av revisors arbeid. Dette er rutiner flere av selskapene nå jobber med.

Abstract

Money laundering and terrorist financing are serious social issues that can potentially pose a major threat to society as a whole. The extent of money laundering and terrorist financing has increased in the recent years, particularly as a result of the globalization and digitalization. This has led to an increased focus as well as stricter regulations from the authorities. Key individuals in the fight against money laundering and terrorism financing are those obliged to report the potentially fraudulent transactions, including auditors and audit firms. In parallel with carrying out the financial audit, the auditor must help prevent and detect money laundering and terrorist financing. In this study, we will therefore take a deeper look at the auditor's and audit company's routines for risk assessment of money laundering and terrorist financing, as well as how this might be implemented in the financial audit.

To answer the research question, we have conducted nine in-depth interviews distributed among three large, two medium-sized and four small audit firms. Most of the interviews took place digitally and with the anti-money laundering officer of the different companies.

Our finding shows that most of the companies have in the recent years improved their routines for money laundering and terrorist financing, particularly in connection with the business-oriented risk-assessment and risk-classification. When it comes to handling the money laundering risk in practice, our findings show that several of the companies, especially the small ones, still have not quite understood their responsibility when it comes to money laundering and terrorism financing. Furthermore, several of the companies are struggling to find suitable routines for how to include the money laundering risk as a natural part of the auditor's work. These are, however, routines that several of the companies are now working to implement and improve.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
1.1. BAKGRUNN FOR PROBLEMSTILLING	4
1.2. PROBLEMSTILLING	4
2. HVITVASKING OG TERRORFINANSIERING	6
2.1. HVITVASKING	6
2.1.1. Trefasemodellen	7
2.2. TERRORFINANSIERING	8
2.3. SAMMENHENGEN MELLOM TERRORFINANSIERING OG HVITVASKING.....	9
2.4. TILTAK MOT HVITVASKING OG TERRORFINANSIERING.....	10
3. TEORI	11
3.1. PRINSIPAL-AGENT TEORIEN.....	11
3.1.1. Revisors rolle.....	12
3.2. REVISORS RISIKOVURDERING I HENHOLD TIL FINANSIELL REVISJON.....	12
3.2.1. Revisjonsrisiko.....	12
3.2.2. Risiko for vesentlig feilinformasjon.....	13
3.2.3. Oppdagelsesrisiko.....	14
3.2.4. Risikovurdering	14
3.2.4 Vesentlighet	17
3.3. REVISORS ROLLE KNYTTET TIL HVITVASKING OG TERRORFINANSIERING.....	18
3.3.1. Revisorloven og god revisjonsskikk	19
3.3.2. Hvitvaskingsloven	21
3.3.3. Risikovurdering i henhold til hvitvaskingsloven	21
3.3.4. Risikovurderingen av kunde.....	22
3.3.5. Undersøkelles- og rapporteringsplikt.....	24
3.3.6. Tematilsyn av regnskaps- og revisjonsforetak i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering.....	25
4. METODE	26
4.1 FORSKNINGSDESIGN OG TILNÆRMING	26
4.2. FORSKNINGSMETODE	27
4.3 UTVALG OG DATAINNSAMLING	28
4.4. REKRUTERING AV INFORMANTER	29
4.5. GJENNOMFØRELSE AV INTERVJUER.....	29
4.6. ETTERARBEID AV INTERVJUER	30
4.7. METODEKVALITET.....	30
4.7.1. Reliabilitet.....	30
4.7.2. Intern og ekstern validitet.....	31
4.7.3. Objektivitet	32
4.8. FORSKNINGSETISKE SPØRSMÅL	33
5. FUNN	33
5.1 OM INTERVJUOBJEKTENE	34
5.2. HVORDAN FOREGÅR RISIKOVURDERINGSPROSESSEN KNYTTET TIL HVITVASKING OG TERRORFINANSIERING?	35
5.2.1 Den virksomhetsinnrettede vurderingen.....	35
5.2.2 Risikovurdering på oppdragsnivå.....	37
5.2.3. Terrorfinansiering som egen risiko	39
5.2.4. Intern registrering og rapportering til økokrim.....	40
5.3. HVA ER PROSESSEN FOR RISIKOVURDERING I HENHOLD TIL FINANSIELL REVISJON	44
5.3.1. Håndtering av hvitvaskingsrisiko i finansiell revisjonen.....	45

6. ANALYSE OG DRØFTELSE	46
6.1. HVORDAN ER RUTINENE FOR RISIKOVURDERING KNYTTET TIL HVITVASKING OG TERRORFINANSIERING?	46
6.1.1. <i>Oppsummering – risikovurderingsrutiner i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering.</i>	51
6.2. HVA ER PROSESSEN FOR RISIKOVURDERING I HENHOLD TIL FINANSIELL REVISJON?	52
6.2.1. <i>Oppsummering – prosessen for risikovurdering i finansiell revisjon.</i>	55
6.3. RISIKOVURDERINGSPROSESSENE SETT OPP MOT HVERANDRE	55
7. KONKLUSJON	58
7.1. VIDERE FORSKNING	59
REFERANSELISTE	60
VEDLEGG	66
VEDLEGG 1 – INTERVJUGUIDE.....	66
VEDLEGG 2 – SAMTYKKESJEMA	68
VEDLEGG 3 – DISKUSJONSNOTAT AV SUSANNE FLATLAND	71
VEDLEGG 4 – DISKUSJONSNOTAT- HALVOR NYHUS HAGEN	77

1. Innledning

Profitt er motivet bak en stor del av lovbrudd begått i Norge (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 8). Økonomisk kriminalitet utgjør likevel en liten del av registrerte lovbrudd med frykt for store mørketall (Politiet, u.å.). Det anslås at økonomisk kriminalitet i Norge utgjør 12 milliarder kroner årlig (Gottschalk, 2018, s. 24). Økonomisk kriminalitet omfatter underslag, bedrageri, korrupsjon, regnskap-, skatte-, og konkurskriminalitet, økonomisk utroskap og hvitvasking (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 333). Det kan ramme alt fra privatpersoner til de største virksomhetene, og kan i verste fall utgjøre en trussel for velferdsstaten, demokratiet og hele det finansielle systemet både nasjonalt og globalt (Politiet, u.å.; Ofoeda et al., 2022, s. 4085 – 4086). Økonomisk kriminalitet blir følgelig ansett som et alvorlig samfunnsproblem (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 3).

Økokrim (u.å. -a) definerer økonomisk kriminalitet som:

«Profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut fra å være – lovlig»

Hvitvasking er en form for økonomisk kriminalitet, men må også sees i sammenheng med utbyttegenererende og annen alvorlig kriminalitet. Dette følger av at hvitvasking som oftest blir brukt som et ledd i å skjule utbytte fra andre kriminelle handlinger, særlig hvor utbyttet er av en betydelig størrelse (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 3; Økokrim, u.å. -b).

Økokrim (u.å. -b) definerer hvitvasking som:

«Handlinger som på ulike måter bidrar til sikre utbyttet fra straffbare handlinger ved å skjule hvor det blir av eller hvem som har rådeligheten over det, eller som tilslører inntekter eller eiendelers ulovlige opphav»

Når en kriminell handling genererer utbytte, vil gjerningspersonene forsøke å få det integrert i den legale økonomien. Dette for å trygt kunne benytte seg av utbyttet uten at det kan knyttes

til den kriminelle handlingen og/eller gjerningspersonene selv (Høgberg & Stridbeck, 2008, s. 17; Finanstilsynet, 2022a). For å få utbyttet integrert i den legale økonomien og derav fremstå legitimt vil det ofte bli forsøkt tildekket ved bruk av hvitvasking (Bamle & Bruu, 2019, s. 192). På denne måten vil det fremstå som rent dersom det skulle blitt undersøkt og det blir vanskeligere å spore det ulovlige utbyttets opprinnelse samt å skille de lovlige og ulovlige midlene (Høgberg & Stridbeck, 2008, s.17-19 & 31; Finanstilsynet, 2022a). Dersom utbyttet fra kriminelle handlinger ikke trygt kunne blitt reinvestert ville det ikke lenger bli ansett for å være en lett måte for å skaffe seg midler på. Forebygging og bekjempelse av hvitvasking vil dermed også indirekte forebygge og bekjempe annen utbyttegenererende kriminalitet (Økokrim, u.å. -b).

Forebygging av hvitvasking og terrorfinansiering handler om å redusere det kriminelle handlingsrommet, noe den digitale utviklingen har gjort enda mer krevende ved at handlingsrommet ikke lenger er fysisk og handlingene gjennomføres raskere og kan nå et større og internasjonalt område (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 5-6; Økokrim, 2022a, s.17). Hvitvasking og terrorfinansiering skjer ofte på tvers av landegrenser (Økokrim, u.å. -b), så forebygging og bekjempelse er dermed avhengig av både internasjonalt og nasjonalt samarbeid (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 2, 4 & 10-11). Norge har forpliktet seg til flere internasjonale rammeverk i tillegg til nasjonale regelverk for å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering (Økokrim, u.å. -b; Økokrim, 2022a, s.84-85). Det mest sentrale nasjonale regelverket er lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering, heretter forkortet hvitvaskingsloven. Loven gjelder for alle rapporteringspliktige og plikter dem blant annet til å foreta risikovurdering av egen virksomhet og kunder, foreta løpende tiltak og undersøkelser ved mistenkelige forhold, og rapportere til Økokrim hvis mistanken ikke kan avkreftes (Hvitvaskingsloven, 2018). Statsautoriserte revisorer og godkjente revisjonsselskap er blant de rapporteringspliktige (Hvitvaskingsloven, 2018, §4(2)).

Revisor er allmennhetens tillitsperson og skal gjennom den lovfestede revisjonen skape tillitt mellom virksomheten og brukerne av regnskapet til at regnskapene oppfyller lovkrav og er uten vesentlige feil (Revisorloven, 2020, §9-1). Tillitt oppnås ved at revisor utfører revisjon uavhengig og tillitsfullt med høy etisk standard og faglig kompetanse (Stenvold & Degerstrøm,

2020, s. 24). Som allmennhetens tillitsperson stilles det krav til at revisor utfører revisjonen i samsvar med god revisjonsskikk og profesjonell skepsis. De internasjonale revisjonsstandardene, forkortet ISA-ene, blir i praksis regnet som et av de mest sentrale hjelpemidlene for utøvelse av god revisjonsskikk (Kjelløkken et al., 2021, s.25). En lovfestet revisjon utført med god revisjonsskikk vil kunne bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet (Revisorloven, 2020, §9-1(1)).

For å kunne konkludere med at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon må revisor redusere revisjonsrisikoen. Revisjonsrisikoen er risikoen for at revisor uttrykker en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Revisjonsrisikoen er satt sammen av risikoen for vesentlig feilinformasjon og oppdagelsesrisiko (IAASB, 2010a, pkt. 13c). Revisjonsrisikoen reduseres ved at revisor må innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis (IAASB, 2010a, pkt. 5). For å kunne innhente tilstrekkelig revisjonsbevis må revisor først og fremst vite noe om risikoen for at vesentlig feilinformasjon faktisk kan oppstå i den aktuelle virksomheten, og det kreves dermed at revisor foretar en risikovurdering i henhold til ISA 315. Denne risikovurderingen skal evalueres gjennom hele revisjonsprosessen, fra planlegging til konklusjon (IAASB, 2010a, pkt. A71). Vi deler revisjonsprosessen inn i tre deler, planleggingsfasen, gjennomføringsfasen og konklusjonsfasen.

Statsautoriserte revisorer og godkjente revisjonsselskap er underlagt hvitvaskingsloven og skal med dette bidra til å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering. I henhold til loven skal revisor ha en risikobasert tilnærming til hvitvasking og terrorfinansiering, både for egen virksomhet, kundegrupper og kundeforhold. Revisor skal kontinuerlig vurdere risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering gjennom hele prosessen for et revisjonsoppdrag, og må løpende vurdere om revisjonsbevisene som er innhentet inneholder noe form for mistenkelige transaksjoner (Hvitvaskingsloven, 2018). Det vil si at revisor i tillegg til å vurdere risikoen relatert til finansiell revisjon også må vurdere risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering gjennom hele revisjonsprosessen, fra planleggingsfasen til konklusjonsfasen.

1.1. Bakgrunn for problemstilling

For organiserte kriminelle miljøer er hvitvasking helt avgjørende for å skjule sine kriminelle handlinger. Vellykket hvitvasking bidrar til kriminelles mulighet til å opprettholde kontroll over midler fra ulovlige inntektskilder, samt at det bidrar til økt kriminalitet og korrupsjon (McDowell & Novis, 2001, s. 6). På tross av et stadig økende antall mottiltak viser forskning at hvitvasking stadig er et økende problem (Nazar et al., 2023, s. 16).

Hvitvasking blir ansett som en av de mest ødeleggende formene for internasjonal kriminalitet. (Yusoff et al., 2023, s. 85). I tillegg til å bidra til økt kriminalitet og korrupsjon, viser tidligere forskning at hvitvasking har en betydelig negativ effekt på et lands økonomiske utvikling og offentlig inntekter. Samme studie viser at hvitvasking har en negativ effekt på et lands fredsforhold, utenlandsinvestering, banklikviditet og renter (Nazar et al., 2023, s. 13-16). Hvitvasking kan derfor ha svært alvorlige økonomiske, politiske og sosiale konsekvenser.

Som nevnt er revisor allmenhetens tillitsperson og er underlagt hvitvaskingsloven. Flere tidligere studier peker på viktigheten av revisors rolle og avdekking av hvitvasking. Amara Et. al (2020) konkluderer i deres studie til at det er en negativ korrelasjon mellom gode revisjonsrutiner og andel hvitvasking innad i et land. Funnene i studien indikerer at gode revisjonsrutiner bidrar til at revisorer har en kritisk rolle når det kommer til å bekjempe hvitvasking (Amara et al., 2020, s. 1256-1257).

Når det kommer til hvitvaskingsrisikoen i den finansielle revisjonen finnes det lite forskning som sier noe om hvordan man kan implementere hvitvaskingsrisikoen i den finansielle revisjonen. Med tanke på de alvorlige konsekvensene hvitvasking og terrorfinansiering kan føre med seg, synes vi det kunne være interessant å prøve og finne ut hva selskapene gjør for å hensynta hvitvaskingsrisikoen.

1.2. Problemstilling

Tematiltak gjennomført av finanstilsynet viser at revisorer og revisjonsforetak ikke oppfyller hvitvaskingslovens krav til en risikobasert tilnærming (Finanstilsynet, 2021, s. 14). Det ble i

2021 gitt store overtredelsesgebyrene til to av de store revisjonsselskapene i Norge, noe som må ansees som et press fra finanstilsynet om at det forventes mer av revisor og revisjonsselskap (Nygård, 2022, s.20). Revisors unike rolle til å kunne få tilgang til informasjon hos sine kunder gjør at revisor i teorien har et godt utgangspunkt i å kunne bidra til å oppdage hvitvasking og terrorfinansiering. Tatt i betraktning at ansatte og ledelsen utgjør andelen som oftest begår økonomisk kriminalitet i egen virksomhet gjør revisor til en viktig person for oppdagelse av hvitvasking og terrorfinansiering (Gottschalk, 2018, s. 15). Revisjonsselskap og revisorer står til tross for dette bare for 74 av totalt 19 782 MT-rapporter for 2022 (Økokrim, u.å.-c). Tematilsyn gjort av finanstilsynet viser at hvitvasking og terrorfinansiering er et område revisjonsselskap ikke har god nok kontroll på, både når det kommer til virksomhetsinnrettet vurdering samt vurderinger og handlinger på oppdragsnivå (Finanstilsynet, 2021). Risikovurdering i henhold til finansiell revisjon er på motsatt side et område revisor og revisjonsforetak tilsynelatende har kontroll på. Risikovurderingsprosessen i henhold til hvitvaskingsloven skiller seg imidlertid lite fra risikovurderingsprosessen ved den finansielle revisjonen. Vi stiller derfor spørsmålet om revisor og revisjonsforetak tar risikovurderingene knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering og knytter dette opp mot risikovurderingsprosessen ved den finansielle revisjonen. Dette er problematikken vi skal i denne oppgaven se nærmere på, og vi formulerer følgende problemstilling:

Vurderer revisor risiko for hvitvasking parallelt med risikovurdering av virksomheten i forbindelse med finansiell revisjon?

Dette er en studie av vurdering av hvitvaskingsrisiko i praksis ut fra rutinene til selskapet sett opp mot risikovurdering i finansiell revisjon. Problemstillingen vil bli besvart ved dybdeintervju av tre store, to mellomstore og fire små revisjonsselskap. Vi vil se på hva som gjøres av selskapene for å vurdere risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering, samt se hva de gjør for å håndtere denne risikoen knyttet opp til den finansielle revisjonen.

For å besvare problemstillingen har vi laget tre forskningsspørsmål:

1. Hvordan foregår risikovurderingsprosessen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering?

2. Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon?
3. Hvordan er risikovurderingsprosessene sett opp mot hverandre?

2. Hvitvasking og terrorfinansiering

I dette kapitlet vil vi redegjøre for hva hvitvasking og terrorfinansiering er, hvordan det foregår samt omfanget. Vi vil også kort forklare sammenhengen mellom de to og hvilke tiltak som har blitt iverksatt for å forhindre og bekjempe hvitvasking og terrorfinansiering.

2.1. Hvitvasking

Begrepet hvitvasking stammer fra det engelske begrepet «*money laundering*» og har opphav fra mafiavirksomhet i USA på 1930-tallet, hvor vaskerier ble benyttet til å skjule utbytte fra kriminell virksomhet ved å føre det opp som inntekter (Rui, 2012, s. 61-62). Hvitvasking som handling har likevel foregått så lenge privat eiendomsrett har eksistert (Rui, 2012, s. 61). På verdensbasis anslås det at det hvitvaskes for rundt 2-5% av verdens BNP (United Nations, u.å. -a). For 2021 vil dette omtrent tilsvare mellom 1,9 – 4,8 billioner amerikanske dollar (The world bank, u.å. -a). Hvor mye det hvitvaskes for i Norge er usikkert, likevel konkluderer finanstilsynet i sin tematilsynsrapport at det med sannsynlighet er snakk om betydelige beløp og flere involverte virksomheter (Finanstilsynet, 2021a, s. 9). Denne konklusjonen støttes opp av Økokrim og PST i deres nasjonale risikovurdering for hvitvasking og terrorfinansiering (Økokrim, 2022a, s 16-17). De siste årene har hvitvasking og terrorfinansieringsomfanget økt (Ofoeda et al., 2022, s. 4086). Den globale utviklingen har gjort verden mindre. Kapital, teknologi og informasjon har blitt lettere tilgjengelig og det finansielle systemet har blitt mer internasjonalt. Samtidig fører globaliseringen med seg har nye risikoer og trusler, herunder en økning av hvitvasking og terrorfinansiering (Mekpor et al., 2018, s. 442). I tillegg til økningen av hvitvasking og terrorfinansiering har den teknologiske utviklingen ført til at det kriminelle handlingsrommet har blitt utvidet og nye metoder har blitt tatt i bruk (Mekpor et al., 2018, s. 443; Økokrim, 2022a, s. 17). Økokrim anser risikoen for hvitvasking i forbindelse med digital kriminalitet som høy og at omfanget vil vokse enda mer i løpet av de neste årene. Bruk av virtuelle eiendeler, virtuell kunst og kryptovaluta er eksempel på nye hvitvaskingsmetoder (Økokrim, 2022a, s. 17, 19-20).

Hvitvasking gjør det mulig for kriminelle å kunne benytte seg at utbytte fra økonomisk motiverte kriminelle handlinger, og bekjempelse av hvitvasking vil også bidra til å bekjempe annen økonomisk motivert kriminalitet da det ikke lenger vil være en like attraktiv inntjeningskilde. I tillegg vil man kunne stoppe finansiering av annen kriminalitet da hvitvaskede midler i tilfeller blir tilbakeført til kriminell virksomhet. Hvitvasking genererer altså annen kriminalitet gjennom motivasjon og finansiering (Høgberg & Stridbeck, 2008, s. 31; Rui, 2012, s. 72; Økokrim, u.å. -b.). Hvitvasking genererer ikke bare annen økonomisk kriminalitet, det kan også føre til svekkelse av tillitten samfunnet har til finansinstitusjoner og kan skade et lands økonomiske utvikling og vil derav opptre som en trussel mot verdensøkonomien og hele det globale finansielle systemet (Rui, 2012, s. 72-79; Ofoeda et al., 2022, s. 4085 – 4086). Privat sektor kan også rammes hardt av hvitvasking. Dersom et selskap blir benyttet som et ledd i hvitvasking kan ødelegge selskapets rykte som kan igjen få alvorlige konsekvenser (Mekpor et al., 2018, s. 443). På samme måte kan selskap som medvirker i hvitvaskingsvirksomhet oppnå illegal finansiering og på denne måten skaffe seg et urettmessig konkurransefortrinn (Rui, 2012, s. 77).

2.1.1. Trefasemodellen

Det finnes både enkle og mer avanserte metoder for hvitvasking. En «enkel» metode vil være å plassere utbytte på en bekjents konto for deretter å ta det ut kontakt eller kjøpe gjenstander (Økokrim, u.å. -b). Ved mer avanserte metoder vil ofte utbytte kanaliseres gjennom næringsvirksomhet. I tilfeller vil også profesjonelle hvitvaskere og tilretteleggere benyttes, som for eksempel være advokater og revisorer (Økokrim, u.å. -b; Økokrim, 2022a, s. 33-34; Økokrim, 2022b, s. 64).

Ved hvitvasking vil utbyttet ofte gjennomgå en tilsvarende prosess uavhengig av hvilken hvitvaskingsmetode som blir benyttet. Den mest brukte modellen for å forklare hvitvaskingsfenomenet er en trefasemodell bestående av plasseringsfasen, tilsløringsfasen og integreringsfasen. Det er disse tre fasene som utgjør hvitvaskingsprosessen som et kriminelt utbytte vil følge (Rui, 2012, s. 25; Bamle & Bruu, 2019, s. 193-194).

I plasseringsfasen blir det illegale utbyttet innført og plassert i finanssystemet, for eksempel ved at penger fra en kriminell handling blir satt inn på en konto eller at det blir kjøpt verdigjenstander (Rui, 2012, s. 25; Høgberg & Stridbeck, 2008, s. 31). Plasseringsfasen er den fasen hvor det er størst sannsynlighet for at hvitvasking blir oppdaget. (Bamle & Bruu, 2019, s. 193). Deretter må utbyttes opprinnelse bli forsøkt skjult ved å få det til å fremstå som legitimt. Dette gjøres i tilsløringsfasen. Utbyttet vil ofte gjennomgå flere transaksjonsledd, for eksempel ved å spre det via flere kontoer og investeringer eller ved å få det til å fremstå som en del av den ordinære forretningsvirksomheten (Rui, 2012, s. 28; Bamle & Bruu, 2019, s. 193-194). For hvert transaksjonsledd øker sannsynligheten for at det ulovlige utbyttet ikke vil bli oppdaget og etter hvert vil det fremstå som lovlig ervervede midler. Utbyttet er nå i integreringsfasen. Midlene kan da brukes fritt, enten til reinvestering eller privat bruk uten særlig stor risiko for at det kan spores tilbake til den kriminelle handlingen eller de kriminelle selv (Bamle & Bruu, 2019, s. 194). Slikt utbytte vil også i tilfeller benyttes til å finansiere annen kriminell virksomhet (Rui, 2012, s. 21). Terrorfinansiering er et eksempel på kriminell virksomhet avhengig av finansiering.

2.2. Terrorfinansiering

Terrorvirksomhet er en alvorlig type kriminalitet som ofte rammer det sivile samfunnet og hvor planlegging og gjennomføring skjer ofte på tvers av landegrensene. Formålet er i stor grad basert på å skape å true tryggheten og friheten i samfunnet. (PST, 2021). Terrorhandlinger er ofte politisk motivert og blir brukt som et virkemiddel i en politisk kamp. Også i tilfeller hvor religion blir brukt som motivasjon vil det finnes en politisk bakgrunn (Husabø, 2018, s. 17). Hva som defineres som terrorisme er et omdiskutert tema og det finnes per i dag ingen allment akseptert definisjon av terrorisme (Husabø, 2018, s. 16; PST, 2021). Straffeloven omtaler terrorhandlinger som alvorlige straffbare handlinger begått med terrorhensikt (Ot.prp.nr. 8 (2007-2008), s. 315; Straffeloven, 2005, §131). En handling blir ansett å være utført med hensikt for terror dersom den har som hensikt med å (1) alvorlig forstyrre en funksjon med grunnleggende betydning i samfunnet, for eksempel vann- og mattilførsel, helseberedskap eller regjering og stortinget, (2) skape alvorlig frykt i en befolkning eller (3) urettmessig tvinge offentlige myndigheter eller mellomstatlig organisasjon til å gjøre, tåle eller unnlate noe av vesentlig betydning for en stat eller mellomstatlig organisasjon (Ot.prp.nr. 8 (2007-2008), s. 315-316; Straffeloven, 2005, §131).

Terrorangrep i Europa har økt sammen med trusselnivået for terrorisme (Prop. 153 L. (2016-2017), s. 17). Terroraksjoner kan begås av en gruppe eller organisasjon, som terrorangrepene i USA i 2001 og London i 2005, men kan også begås av personer som handler alene. Terroraksjoner begått av personer som handler alene har de siste årene økt, noe som gjør det vanskeligere å fastslå bakgrunnen for angrepene (PST, 2021). Terrorismen er et alvorlig og internasjonalt samfunnsproblem og arbeidet mot terrorismen er avhengig av samarbeid og samhandling på tvers av landegrensene samt på tvers av lokal og regionale myndigheter (Husabø, 2018, s. 18-22).

Et av tiltakene som anses som avgjørende for bekjempelse av terrorvirksomhet er forebygging og avdekking av terrorfinansiering i henhold til hvitvaskingsloven. Terrorvirksomhet er normalt avhengig av finansiering for å kunne vedlikeholde virksomheten og utføre planlagte handlinger (United Nations, u.å. -a). Finansiering av terror bidrar til opprettholdelse av terrororganisasjoner og medvirkning til terroraksjoner. Finansieringen skjer ofte gjennom en kombinasjon av ulike finansieringsmetoder, som innsamlinger, inntekter og oppsparte midler som kan stamme fra både lovlig og ulovlig opphav (Finanstilsynet, 2022a). I straffeloven blir det ansett som terrorfinansiering dersom en «*«yter, mottar, sender, fremskaffer eller samler inn penger eller andre formuesgoder med hensikt eller viten om at midlene helt eller delvis skal brukes»* til finansiering av terror. (Straffeloven, 2005, §135).

2.3. Sammenhengen mellom terrorfinansiering og hvitvasking

Terrorangrepene i USA 11. September 2001 medførte til store endringer i kampen mot hvitvasking og terrorfinansiering og dens prioritet. Angrepene førte til at en stor andel av verdens land innførte eller oppdaterte sine rutiner og lovverk for forebygging og avdekking av hvitvasking og terrorfinansiering (Mekpor et al., 2018, s. 443; Rui, 2012, s. 67). Blant annet ble det i etterkant av terrorangrepene iverksatt tiltak for å finne kildene til finansiering av terrorangrep for deretter å kunne stoppe finansieringen. I denne sammenhengen ble det oppdaget at bruken av finanssystemet for finansiering av terror var svært lik bruken ved hvitvasking. På bakgrunn av dette ble kampen mot hvitvasking, som tidligere ikke hadde blitt tatt så seriøst, nå sett på som et sentralt virkemiddel i kampen mot terrorfinansiering (Rui, 2012, s. 66).

2.4. Tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering

Hvitvasking og terrorfinansiering er alvorlige samfunnsproblemer. Bekjempelse av kriminalitetsformene er derfor blitt en viktig prioritet. Hvitvasking og terrorfinansiering er ofte innviklet og skjer ofte på tvers av landegrensene. Det er derfor nødvendig med internasjonalt samarbeid, samt samarbeid mellom ulike departementer og etater nasjonalt (Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet, 2020, s. 2, 4 & 10-11). I Norge er det Finanstilsynet, Økokrim, Politiets sikkerhetstjeneste, Justisdepartementet, Utenriksdepartementet og Finansdepartementet som hovedsakelig har ansvaret for antihvitvasking og forebygging samt bekjempelse av terrorfinansiering (Finanstilsynet, 2022a). Både hvitvasking og terrorfinansiering er straffbart etter straffeloven med opptil 15 års fengsel for hvitvasking og 10 års fengsel for terrorfinansiering (Straffeloven, 2005, §§135 og 337-338).

I norsk lovgiving er det straffeloven og hvitvaskingsloven som regulerer tiltakene mot hvitvasking og terrorfinansiering. Norge er også gjennom sanksjonsloven pliktet til å gjennomføre sanksjoner vedtatt av FN's sikkerhetsråd og har i tillegg som praksis å gjennomføre tiltak vedtatt i EU (Økokrim, 2022a, s. 86-88). Det norske regelverket er altså i stor grad påvirket av internasjonale standarder og særlig EUs hvitvaskingsdirektiv og Financial Action Task Force (FAFT) er bakgrunnen for den norske hvitvaskingsloven (Finanstilsynet, 2022b, s. 7).

FAFT ble besluttet etablert i 1989 av G7 landene som et tiltak mot hvitvasking og er i dag en selvstendig enhet (Rui, 2012, s. 62-63). FAFTs formål er etablering av globale tiltak mot hvitvasking, terrorfinansiering og spredningsfinansiering (spredning av masseødeleggelsesvåpen), dette oppnås gjennom forskning, etablering av standarder og evaluering av effektiviteten av ulike lands tiltak (FAFT, u.å. -a). FAFT foretok en evaluering av Norge i 2014 hvor det ble påpekt svakheter på flere områder og mangel på en overordnet strategi og politikk i kampen mot hvitvasking og terrorfinansiering (FAFT, 2014, s. 5-6). Siden 2014 har nytt lovverk og forbedrede tiltak ført til at Norge i dag oppfyller 37 av FAFTs 40 anbefalinger for hvitvasking og terrorfinansiering (FAFT, u.å. -b).

3. Teori

I dette kapittelet presenterer vi teorien vi legger til grunn for å svare på forskningsspørsmålene og problemstillingen.

3.1. Prinsipal-agent teorien

I en virksomhet vil de ulike interessentgruppene alltid ha en kontinuerlig interaksjon som enten samspiller eller motspiller hverandre. Samspill omhandler de situasjonene hvor interessentgruppene aktivt jobber sammen for å tilfredsstille hverandres mål på tross av enigheter og uenigheter. Imidlertid, dersom uenighetene mellom interessentene fører til intriger og taktisk spill ved at ulike interessentgruppene aktivt jobber for å kun fremme sine egne interesser, er situasjonen preget av motspill (Busch et al., 2010 s. 130-131). Relasjonen mellom interessentgruppene som er oppstanden til disse motspillene kan forklares gjennom prinsipiell-agent-teorien. Jensen & Meckling (1976, s. 308) definerer relasjonen på følgende måte:

“We define an agency relationship as a contract under which one or more persons (the principal(s)) engage another person (the agent) to perform some service on their behalf which involves delegating some decision making authority to the agent”

Teorien innebærer altså at det er må foreligge en maktfordeling hvor prinsipalen (aksjonæren) er i en maktposisjon og engasjerer agenten (ledelsen) til å handle på prinsipalens vegne (Whittington et al., 2020, s. 140). Agenten må akseptere prinsipalens maktposisjon for å bli værende i sin stilling og prinsipalen er avhengig av de handlingene som blir utført av agenten (Busch et al., 2010, s. 131). Med utgangspunkt i at begge gruppene ønsker å maksimere sin nytte vil det nærmest være umulig at agenten vil handle på en sånn måte at nytteverdien maksimeres for prinsipalen (Jensen & Meckling, 1976). Busch et al., (2010, s. 132) trekker frem tre hovedårsaker til at en agentrelasjon kan være problematisk:

1. Det foreligger ulik målstruktur: En kontrakt mellom en prinsipal og agent vil alltid være ufullstendig, noe som fører til at agenten har rom til å ivareta selvstendig adferd. Dette kan føre til at agenten opptrer opportunistisk ved for eksempel at personlige mål prioriteres over de de mål fastsatt av prinsipalen (Busch et al., 2010 s. 132).
2. Det foreligger asymmetrisk informasjon: Prinsipalen og agenten har ulike arbeidsoppgaver som fører til at de mottar særegen informasjon om sine

spesifikke arbeidsoppgaver. Prinsipalens mangel på innsyn i aktivitetene utført av agenten muliggjør opportunistisk adferd fra agenten sin side (Busch et al., 2010 s. 133).

3. Ulik risikoaversjon: Har prinsipalen og agenten ulik risikoaversjon kan dette føre at agenten utfører handlinger som prinsipalen finner lite optimalt, både ved at agenten aksepterer en høyere og en lavere risiko enn det prinsipalen vil akseptere (Busch et al., 2010 s. 134).

3.1.1. Revisors rolle

Problemene som kan oppstå i et prinsipal-agent forhold forklarer prinsipalens behov for overvåkning og kontrollering av agentens arbeid (Power, 1997, s. 16). Aksjonærene (prinsipalene) forsikrer seg at ledelsen (agentene) har utført sine arbeidsoppgaver i henhold til lovkrav ved å leie inn en ekstern revisor (Stuart, 2020, s. 2). Sett opp mot hvitvasking vil revisor ha en lignende rolle ovenfor prinsipalene som i dette tilfelle vil være alle selskapets interessentgrupper ettersom hvitvasking vil ha en negativ effekt på samfunnet generelt. Revisor sin rolle er derfor sentral i å redusere den asymmetrien som kan foreligge i et prinsipal-agent forhold og med dette øke troverdigheten til informasjonen gitt av ledelsen (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 48).

3.2. Revisors risikovurdering i henhold til finansiell revisjon

I dette kapittelet vil vi presentere relevant teori knyttet til revisors risikovurdering i henhold til finansiell revisjon. Vi vil presentere de ulike risikotypene som påvirker revisjonsarbeidet. Vi vil også redegjøre for vesentlighet og vesentlighetsgrensene og deres rolle i den finansielle revisjonen.

3.2.1. Revisjonsrisiko

Formålet med en revisjon er å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet og ut fra dette er revisors hovedoppgave under revisjonen å oppnå en betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon (IAASB, 2010a, pkt. 3-5). Den betryggende sikkerheten oppnås ved at revisor innhenter tilstrekkelig og hensiktsmessig antall

revisjonsbevis for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå (IAASB, 2010a, pkt. 5). Betyggende sikkerhet er imidlertid ikke det samme som absolutt sikkerhet ettersom det ikke er mulig å redusere revisjonsrisikoen til null (IAASB, 2010a, pkt. A47). I tillegg tester revisor sjeldent 100% av populasjonen (Vatne, 2021). Hva som regnes som betryggende sikkerhet vil variere basert på den enkelte revisors profesjonelle skjønn (Gulden, 2016, s. 138).

Revisjonsrisikoen blir betegnet som risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon (IAASB, 2010a, pkt. 13). Brukerne av regnskapet er innforstått med at de alltid vil foreligge en viss risiko for at en positiv revisjonsberetning er feil. Basert på sitt profesjonelle skjønn skal dermed revisor gjøre seg opp en mening om hvor stor revisjonsrisiko som kan aksepteres (Gulden, 2016 s. 119; IAASB, 2010a, pkt. A34). En normal revisjonsrisiko settes ofte et sted mellom 5-10% av revisjonen (Stuart, 2020 s. 47).

Revisjonsrisiko en funksjon av iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko (IAASB, 2010a, pkt. 13c). Funksjonen som utgjør revisjonsrisiko omtales som revisjonsrisikomodellen (Gulden, 2016, s. 118). Revisjonsrisikomodellen er en sammensatt modell hvor de ulike faktorene vil påvirke hvilke revisjonshandlinger som skal utføres og i hvilket omfang revisor skal utføre disse revisjonshandlingene (Vatne, 2021).

Revisjonsrisikomodellen kan uttrykkes på følgende måte:

$$\text{Revisjonsrisiko} = \text{Risiko for vesentlig feilinformasjon} * \text{Oppdagelsesrisiko}$$
$$\text{Revisjonsrisiko} = (\text{Iboende risiko} * \text{Kontrollrisiko}) * \text{Oppdagelsesrisiko}$$

3.2.2. Risiko for vesentlig feilinformasjon

ISA 200 definerer risiko for vesentlig feilinformasjon som risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon før det revideres. Denne risikoen er en funksjon av iboende risiko og kontrollrisiko (IAASB, 2010a, pkt. 13).

Den iboende risikoen er risikoen for at det foreligger vesentlig feilinformasjon om en transaksjonsklasse, kontosaldo eller tilleggsopplysning før selskapets interne kontroller blir tatt i betraktning (IAASB, 2010a, pkt. 13). Den iboende risikoen er en del av selskapets risiko for vesentlig feilinformasjon og vil derfor alltid eksistere uavhengig av revisors arbeid under revisjonen (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 118). For å fastsette den iboende risikoen i revisjonen må revisor vurdere de ulike risikofaktorene som kan føre til vesentlig feilinformasjon. Disse risikofaktorene kan både stamme fra eksterne og interne kilder (Komleh, 2018, s. 3).

Kontrollrisiko er risikoen for at selskapets egne interne kontroller ikke fungerer effektivt for å avdekke, forhindre eller korrigere vesentlig feilinformasjon (IAASB, 2010a, pkt. 13). Kontrollrisikoen er altså risikoen for at feilen som er oppstått forblir uoppdaget, eller blir oppdaget, men ikke korrigert, etter å ha passert gjennom selskapets interne kontroller (Gulden, 2016, s. 117). Selskapets interne kontroller kan blant annet bestå av autorisasjonsprosedyrer, ansvarsfordeling og ulike IT-kontroller som hindrer at uvedkommende kan gjøre endringer (Stuart, 2020 s. 56). Revisor har som oppgave å teste og vurdere om de interne kontrollene faktisk fungerer til å redusere risikoen for vesentlige feil. Ut fra denne skjønsmessige vurderingen vil revisor enten fastsette kontrollrisikoen til lav, middels eller høy (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 123).

3.2.3. Oppdagelsesrisiko

Oppdagelsesrisiko omhandler risikoen for at revisjonshandlingene utført av revisor ikke avdekker eksisterende feilinformasjon (IAASB, 2010a, pkt. 13). Det vil alltid foreligge en viss oppdagelsesrisiko ettersom det ikke er mulig å fremskaffe helt sikre bevis for alle regnskapsopplysninger er korrekte, blant annet fordi flere regnskapsopplysninger er estimerte og/eller skjønsmessig fastsatt (Gulden, 2016 s. 118). Oppdagelsesrisikoen vil avhenge av antall revisjonshandlinger gjort av revisor. Et høyere antall revisjonshandlinger vil derfor føre til en lavere oppdagelsesrisiko (Gulden 2015, s. 429).

3.2.4. Risikovurdering

Revisor skal under startfasen til revisjonen fastsette en overordnet revisjonsrisiko for oppdraget som revisor er villig til å akseptere (Komleh, 2018, s.2). Dette gjøres gjennom å fremskaffe og analysere relevant informasjon for å fastsette iboende risiko og kontrollrisiko (Gulden, 2016, s. 120). Disse handlingene er risikovurderingshandlinger og er nødvendige for å identifisere risiko for vesentlig feilinformasjon og for å utforme videre revisjonshandlinger (IAASB, 2019, pkt. 13). Risikovurderingshandlingene skal utformes og utføres på en objektiv måte hvor hensikten er å innhente bevis som bygger opp mot ledelsens regnskapspåstander og innsendelse av bevis som motsier de (Berg Olsen, 2020). Det kreves at det skal gjøres en separat vurdering av iboende risiko og kontrollrisiko (IAASB, 2019, pkt. 5). Det betyr at revisor først skal vurdere risikoen for vesentlig feil i regnskapet med forutsetning at det ikke foreligger effektive interne kontroller, før revisor vurderer kontrollrisiko (Berg Olsen, 2020).

Gjennom risikovurderingshandlingene skal revisor opparbeide seg en forståelse av blant annet organisasjonsstruktur, eierskap, styring og kontroll, samt hvorvidt selskapets regnskapsprinsipper samsvarer med gjeldene rammeverk for finansiell rapportering. Revisor skal i tillegg opparbeide seg en forståelse av bransjemessige, regulatoriske og andre eksterne faktorer som påvirker selskapet (IAASB, 2019, pkt. 19-20). Dette gir revisor en oversikt over hvordan og i hvilken grad iboende risikofaktorer, både internt og eksternt, påvirker risikoen for mulig feilinformasjon (IAASB, 2019, pkt. A50).

Revisor bruker risikovurderingshandlinger for å opparbeide seg en tilstrekkelig forståelse av enheten og dens omgivelser vedrørende risikoen for vesentlig feilinformasjon før interne kontroller blir tatt i betraktning, blant annet ved å sende forespørsler til relevante personer i selskapet. Dette hjelper revisor med å forstå selskapets normale praksis som utarbeidelse av regnskap og behandling av komplekse transaksjoner (IAASB, 2019, pkt. A23). Gjennom observasjon og inspeksjon vil revisor kunne bekrefte eller avkrefte forespørslene rettet mot ledelsen (IAASB, 2019, pkt. A32). Revisor skal i tillegg innhente informasjon gjennom analytiske handlinger som kan bidra til å identifisere uvanlige transaksjoner eller andre beløp som kan ha innvirkning på revisjonen (IAASB, 2019, pkt. A27-28).

Det vil alltid foreligge en viss kontrollrisiko i selskapet ettersom det både krever mye ressurser og kunnskap å opprettholde et effektivt kontrollmiljø. I tillegg vil det alltid foreligge risiko for menneskelige feil innad i selskapet som vil ha en negativ påvirkning på kontrollmiljøet. Vurdering av selskapets kontrollrisiko skjer ved at revisor opparbeider seg kunnskap om enhetens internkontroller og dens komponenter som er relevant for utarbeidelsen av regnskapet. Derav skal revisor vurdere enhetens: Kontrollmiljø, egne risikovurderingsprosess, prosess for overvåking av internkontrollsystemet, informasjonssystem og kommunikasjon, samt relevante kontrollaktiviteter (IAASB, 2019, pkt. 21-25). Basert på denne kunnskapen kan revisor formulere en vurdering om hvorvidt selskapets internkontroller er i stand til å forebygge, avdekke og korrigere vesentlig feilinformasjon innen rimelig tid (Gulden, 2016, s.129). Revisors fastsatte kontrollrisiko vil avgjøre revisjonens oppdagelsesrisiko og derav i hvilken grad revisor kan benytte test av kontroller som en måte å innhente revisjonsbevis på (Gulden, 2016, s. 130).

Basert på fastsettelsen av iboende risiko og kontrollrisiko må revisor balansere revisjonsrisikoligningen på en slik måte at revisjonsrisikoen forblir på et akseptabelt lavt nivå (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 124; Gulden, 2016, s. 119). Dette blir gjort ved å tilpasse oppdagelsesrisikoen etter de andre komponentene i revisjonsrisikomodellen. Hvorvidt oppdagelsesrisikoen blir fastsatt som lav, middels eller høy vil avgjøre revisors angrepsvinkel for revisjonen (IAASB, 2019, pkt. 6-8). I de tilfellene hvor de innledende risikovurderingshandlingene tilsier at selskapets interne kontroller ikke fungerer optimalt ved at kontrollrisikoen blir satt til høy, vil det ikke være hensiktsmessig å benytte test av kontroller for å innhente tilstrekkelig revisjonsbevis. For å balansere revisjonsligningen må derfor oppdagelsesrisikoen bli satt til lav og revisor må utføre et stort omfang av substanshandlinger (IAASB, 2010d, pkt. 6-8; Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 124). I motsatt tilfelle vil en lav kontrollrisiko tilsi at revisor kan benytte test av kontroller for å innhente tilstrekkelig revisjonsbevis og kan med det akseptere en noe høyere oppdagelsesrisiko (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 125). Ved hjelp av revisjonsrisikomodellen kan dermed revisor unngå unødvendig dobbeltarbeid og revisjonen vil bli mer tidseffektiv og kostnadseffektiv (Komleh, 2018, s. 2)

ISA 315 beskriver risikovurdering som en «repeterende og dynamisk prosess» (IAASB, 2019, pkt. 7). Gjennom utførelsen av planlagte revisjonshandlinger kan revisor opparbeide seg kunnskap som avviker med den opprinnelige risikovurderingen til enheten. Dette kan skje for eksempel ved at revisor innhenter informasjon gjennom substanshandlinger som kan tyde på vesentlige mangler i den interne kontrollen (IAASB, 2010d, pkt. A60). Det kreves derfor at revisor kontinuerlig oppdaterer sine risikovurderinger og videre revisjonshandlinger basert på ny informasjon innhentet gjennom revisjonen (IAASB, 2019, pkt. 7).

3.2.4 Vesentlighet

Under planleggingsfasen til revisjonen skal revisor fastsette en grense for hva som anses som vesentlig feilinformasjon (Gulden, 2016, s. 134). Feilinformasjon anses som vesentlig dersom det kan rimelig forventes at feilinformasjonen vil påvirke de økonomiske beslutningene som tas av brukerne av regnskapet (IAASB, 2010c, pkt. 2). Formålet med å fastsette en vesentlighetsgrense er å vurdere hvor store feil revisor er villig til å akseptere og likevel fremlegge en positiv revisjonsberetning (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 130). Den fastsatte vesentlighetsgrensen gir grunnlag for å identifisere og vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon; samt å fastsette typen, tidspunkt og omfanget av risikovurderingshandlinger og videre revisjonshandlinger (IAASB, 2010c, pkt. 6).

Det kommer ikke frem spesifikke krav i revisjonsstandardene på hvordan en vesentlighetsgrense konkret skal utarbeides, men ISA 320 påpeker at vesentlighetsgrensen skal bli fastsatt ved bruk av profesjonelt skjønn og påvirkes av hvilket behov brukerne av regnskapet har (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 130; IAASB, 2010c, pkt. 4). Ofte benytter revisor en valgt prosent på en valgt referanseverdi som utgangspunkt ved fastsettelse av vesentlighetsgrense (IAASB, 2010c, pkt. A4). Hvilke referanseverdier som benyttes vil variere fra oppdrag til oppdrag og vil avhenge av hvilke referanseverdier brukerne av regnskapet anses som mest relevante (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 133)

I tillegg til å fastsette en vesentlighetsgrense skal også revisor fastsette en arbeidsvesentlighetsgrense for revisjonen. Dette er et beløp lavere en vesentlighetsgrensen som skal redusere muligheten for at summen av ikke-korrigerede feil og uavdekket feil ikke

overstiger vesentlighetsgrensen for regnskapet totalt sett (IAASB, 2010c, pkt. 9). Med andre ord fungerer arbeidsvesentlighetsgrensen som en sikkerhetsventil for å forsikre at det ikke foreligger vesentlig feilinformasjon i regnskapet (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 142).

Feilinformasjonen som er identifisert under revisjonen skal akkumuleres og revisor skal vurdere hvilken innvirkning dette har på regnskapet, herunder revurdere satte vesentlighetsgrenser (IAASB, 2010e, pkt. 5-11). Dette gjelder med mindre feilinformasjonen blir sett på som klart ubetydelig (IAASB, 2010e, pkt. 5). Den øvrige beløpsgrensen for når feilinformasjon vil bli ansett som klart ubetydelig skal dokumenteres i revisjonsdokumentasjonen (IAASB, 2010e, pkt. 15). I praksis vil grensen for ubetydelige feil bli beregnet ut fra en proSENTSATS av totalvesentligheten, vanligvis mellom 5-10% (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 148).

3.3. Revisors rolle knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering.

Vi har nå redegjort for hva hvitvasking og terrorfinansiering er, omfanget og problematikken relatert til tema og tiltakene iverksatt for å bekjempelse og forebygging. Vi har også redegjort for risikovurderinger og handlinger i forbindelse med finansiell revisjon av årsregnskapet. I dette kapittelet skal vi redegjøre nærmere revisors rolle tilknyttet hvitvasking og terrorfinansiering.

Som revisor er man pålagt til å følge en rekke lover og standarder, herunder revisorloven og hvitvaskingsloven. Finanstilsynet kan føre tilsyn av både revisor og revisjonsforetak for å sikre at lover, forskrifter og god revisjonsskikk overholdes samt at revisor opptrer uavhengig (Finanstilsynet, 2023). Revisors tjenester er godt egnet for forebygging og avdekking av hvitvasking og terrorfinansiering (Finanstilsynet, 2020a, s. 4). Samtidig er det en risiko for at revisor og revisjonsselskap kan bli misbrukt som et ledd i hvitvasking på den måten at en revisjon gir tillit til at selskapet oppfyller lovkravene og drives legitimt (Finanstilsynet, 2019a, s. 16-17; Økokrim, 2022a, s. 60-61). Revisjonsselskapene må også ta under vurdering at revisor kan være delaktig i hvitvasking. Dette kan skje gjennom en bevisst handling eller ved at man godkjenner dårlige undersøkte forhold (Økokrim, 2022a, s. 60). Økokrim vurderer risikoen for at revisor og revisjonsforetak kan være tilknyttet hvitvasking som moderat (Økokrim, 2022a,

s. 61). Vi skal derfor i dette kapitlet redegjøre kort for revisors rolle i henhold til de mest sentrale lovene og standardene tilknyttet hvitvasking og terrorfinansiering.

3.3.1. Revisorloven og god revisjonsskikk

Den første revisorloven i Norge ble vedtatt i 1929 og siden den gang har den blitt fornyet ytterligere tre ganger. Dagens revisorlov er altså den fjerde revisorloven og trådte i kraft 1. januar 2021. Loven bygger på og oppfyller europaparlamentets- og rådsdirektivets krav, kjent som revisjonsforordningen, samt nasjonale bestemmelser (Prop. 37 LS (2019-2020), s. 11). Formålet er å bidra til at revisor kan oppfylle sine plikter med å skape tillitt til regnskapsinformasjonen, samt opptre uavhengig og faglig kompetent (Prop. 37 LS (2019-2020), s. 11-12). Revisorloven gir de grunnleggende bestemmelsene som igjen må utfylles av god revisjonsskikk.

I tillegg til revisorloven er revisjonsselskap og revisor pålagt å følge de internasjonale revisjonsstandardene, forkortet ISA. ISA-ene ble i 2009 utgitt av «the International Auditing and Assurance Standards Board» under «the International Federation of Accountants», forkortet IFAC. ISA-ene er oversatt til norsk av den norske revisorforeningen (IAASB, 2010a, side 2). I tillegg til de internasjonale standardene finnes det noen særskilte norske standarder for attestasjonsoppdrag, vedtatt av den norske revisorforeningen samt internasjonale etiske standarder som revisor og revisjonsselskap er pålagt å følge (Kjelløkken et al. 2021, s. 24-27).

Lovfestet revisjon er revisjon av årsregnskap hvor det blir gjort uttrykk av revisjonsselskap eller revisor at årsregnskapet er revidert og derav følger lovkravene (Revisorloven, 2020, §1-2). Revisorloven §9-1 angir formålet med den lovfestede revisjonen, blant annet skal det sørges for at regnskapsinformasjonen ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Feilinformasjon kan komme av både feil og misligheter (IAASB, 2010a, pkt. 13(i)). Misligheter er definert i ISA 240 (IAASB, 2010b, pkt. 12(a)) som:

«En bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel»

Det er i utgangspunktet ledelsen og styret i en virksomhet som har ansvaret for forebygging og avdekking av misligheter (Gottschalk, 2018, s.15; IAASB, 2010b, pkt. 4). Lovbestemmelsens første ledd legger til grunn at ved å sikre at regnskapsinformasjonen ikke inneholder vesentlig feilinformasjon vil man bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. Revisor har derav en stor rolle knyttet til slikt arbeid (Revisorloven, 2020, §9-1; Kjelløkken et al. 2021, s. 201). Til tross for ordbruken «økonomisk kriminalitet» er det i praksis og i henhold til gjeldende rett misligheter revisor vil forebygge og avdekke (Prop. 37 LS (2019-2020), s. 90; Kjelløkken et al. 2021, s.203-204). Revisors rolle ved oppdagelse av misligheter i et årsregnskap er regulert i ISA 240 og revisorloven kapittel 9.

Det følger av både ISA 240 og revisorloven §9-4 at revisor opprettholder og utfører revisjonen med profesjonell skepsis (Revisorloven, 2020, §9-4; IAASB, 2010b, 8). Dette innebærer at revisor må være innforstått med at det kan foreligge feilinformasjon som skyldes misligheter og må på bakgrunn av dette være ekstra oppmerksom og foreta løpende evaluering av informasjon og revisjonsbevis for å kunne ta en så sikker beslutning om feilinformasjon som skyldes misligheter. Utøvelse av profesjonell skepsis innebærer også at revisor må ha ta stilling til at misligheter kan forekomme til tross for tidligere god erfaring og kjennskap til selskapet som revideres (Revisorloven, 2020, §9-4(4); IAASB, 2010b, pkt. 13 og A8). ISA 240 definerer to typer tilsiktet feilinformasjon: uredelig regnskapsrapportering og underslag av eiendeler (IAASB, 2010b, pkt. 3). Personer i lederroller har gjennom sine posisjoner større mulighet til å begå uredelig regnskapsrapportering, som regnskapsmanipulering, hvitvasking og skatteunndragelse (Kjelløkken et al. 2021, s. 231; Gottschalk, 2018, s. 15). Det er derfor særlig viktig at revisor opprettholder profesjonell skepsis for å kunne ha best mulighet til å fange opp misligheter forårsaket av personer med mulighet til å overstyre (IAASB, 2010b, pkt. 8).

Risiko for at det foreligger misligheter skal behandles som en særskilt risiko, og dersom revisor identifiserer misligheter eller har mistanke om misligheter i løpet av revisjonsprosessen skal

det dokumenteres særskilt handlingene som er foretatt (IAASB, 2010b, pkt. 28; Revisorloven, 2020, §9-9). Revisor skal også kommunisere dette til ledelsen eller dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll (Revisorloven, 2020, §9-5; IAASB, 2010b, pkt. 41). Dersom det foreligger brudd på lov og styret eller ledelsen ikke vil gjøre tiltak skal revisor trekke seg fra oppdraget (Revisorloven, 2020, §9-6). Dersom undersøkelsen av misligheten fører til mistanke om hvitvasking eller terrorfinansiering skal dette også rapporteres videre til Økokrim (Hvitvaskingsloven, 2018, §26)

3.3.2. Hvitvaskingsloven

Dagens hvitvaskingslov trådte i kraft 15.oktober 2018 og tar utgangspunkt i EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv og følger opp flere av manglene FAFT påpekte i evalueringen av Norge og de norske tiltakene. Loven gjelder alle rapporteringspliktige i henhold til hvitvaskingsloven §4, herunder revisor og revisjonsselskap, regnskapsførere og banker (Prop. 40 L (2017-2018) s.7; Hvitvaskingsloven, 2018, §4). Formålet med loven er å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering. Ved å forebygge og avdekke at rapporteringspliktige blir eller forsøkes misbrukt til slike formål, vil man også bidra til å beskytte det finansielle og økonomiske systemet og samfunnet som helhet (Hvitvaskingsloven, 2018, §1(2)). Hvitvaskingsloven kan grovt deles inn i fire hovedkategorier: (1) Risikovurdering og risikobasert tilnærming, (2) kundetiltak og løpende oppfølging, (3) undersøkelse og rapportering og (4) rutiner og kontroll (Regjeringen, 2020). Finanstilsynet publiserte 23.12.2019 en oppdatert veileder for revisor og revisjonsselskapers etterlevelse av hvitvaskingsregelverket. Denne må sees i sammenheng med den generelle veiledningen til hvitvaskingsloven (Finanstilsynet. 2020a, s. 4).

3.3.3. Risikovurdering i henhold til hvitvaskingsloven

Rapporteringspliktige er pliktet til å vurdere risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering og skal som følger av dette ha en risikobasert tilnærming hvor man skal foreta både virksomhetsinnrettet risikovurderinger og risikoklassifisering av kunder og følgende kundetiltak (Hvitvaskingsloven, 2018, §7 & kapittel 4). Formålet med den virksomhetsinnrettede risikovurderingen er å kartlegge eksterne trusler og interne sårbarheter. Det vil si å kartlegge virksomhetens egen risiko for å bli brukt som et ledd i hvitvasking og terrorfinansiering (Finanstilsynet, 2020a, s. 8). Risikovurderingen skal tilpasses hvert enkelt revisjonsforetak og både interne og eksterne forhold skal tas i betraktning. Både risiko for

hvitvasking og risiko for terrorfinansiering skal alltid vurderes, selv der hvor de anses som lav (Finanstilsynet, 2020a, s. 11). Interne risikofaktorer som må vurderes er virksomhetens art og omfang, produkter, tjenester og kundeforhold (Hvitvaskingsloven, 2018, §7(2)a og b). Eksempel på interne forhold som må betraktes er antall ansatte og kompetansenivå, bruk av teknologi, nærhet til kunden og tjenester som tilbys, for eksempel årsregnskapsrevisjon, attestasjonsoppdrag og rådgiving (Finanstilsynet, 2020a, s. 8-10). Eksterne forhold som skal tas i betraktning er type kunder og kundegrupper, altså hvem selskapet handler med, og geografiske forhold, for eksempel hvor tjenestene tilbys (Hvitvaskingsloven, 2018, §7(2) c & d; Finanstilsynet, 2022b, s. 12). Årsaken til at man må gjøre en særskilt vurdering av geografiske forhold og kunder og kundegrupper baserer seg på at geografiske områder og ulike kunder og kundegrupper medfører høyere risiko (Finanstilsynet, 2020a, s. 8). Eksempel på eksterne forhold som kan medføre høyere risiko er tilknytning til høyrisikoland eller høyrisikobransjer. Eksempel på utsatte bransjer er olje og gass, fiskeri og bygg og anlegg (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 315). Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal holdes oppdateres, minimum årlig og ellers ved behov (Finanstilsynet, 2020a, s. 8). Alle revisjonsselskap skal utpeke en person i ledelsen med særskilt ansvar for å følge opp rutinene, denne rollen kalles normalt hvitvaskingsansvarlig (Hvitvaskingsloven, 2018, §8; Finanstilsynet, 2020a, s. 5). Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen danner grunnlaget for rutinene som etableres i foretaket og vil også fungere som utgangspunktet for risikovurderingen for hver enkelt kunde (Finanstilsynet, 2020a, s. 8).

3.3.4. Risikovurderingen av kunde

I tillegg til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal det gjennomføres en risikoklassifisering av hver kunde på oppdragsnivå. Det er oppdragsansvarlig revisor som er ansvarlig for risikoklassifiseringen, samt gjennomføring av kundetiltak og løpende oppfølging (Finanstilsynet, 2020a, s. 4). Kundetiltak og løpende oppfølging reguleres i Hvitvaskingsloven kapittel 4. Hvitvaskingsloven §9 lister kravene til hva som skal vurderes i risikoklassifiseringen, blant annet skal kundeforholdets formål og varighet, transaksjoners størrelser og mengden kundemidler som skal inngå i kundeforholdet vurderes (Hvitvaskingsloven, 2018, §9 og Finanstilsynet, 2020a, s.16) Normalt klassifiseres kundene som lav-, normal- og høyrisikokunder, hvor utgangspunktet er normalrisiko (Finanstilsynet, 2020a, s. 14). Det skal tas en særskilt vurdering dersom en kunde skal klassifiseres som lavrisiko og hvitvaskingsforskriften §4-6 lister faktorer som kan indikere på at en kunde kan

klassifiseres med lavere risiko. En kunde kan klassifiseres som høyrisiko basert på konklusjonen av den samlede vurderingen, men også basert på enkelte høyrisikofaktorer (Finanstilsynet, 2020a, s. 16). Hvitvaskingsforskriften §4-8 lister risikomomenter som fører til høy risiko for hvitvasking og terrorfinansiering. Eksempel på risikomomenter som medfører høy risiko er kompleks eierstruktur, geografiske forhold, som lokasjon i høyrisikoland, kontantbasert virksomhet og politisk eksponerte personer. Denne listen er imidlertid ikke fullstendig og må dermed suppleres med oppdater informasjon (Finanstilsynet, 2022b, s. 56). Hvor omfattende kundetiltak som må gjennomføres avhenger av kundens risikoklassifisering.

Som utgangspunkt skal det gjennomføres kundetiltak før etablering av et nytt kundeforhold. Videre skal det foretas kundetiltak dersom en transaksjon, alene eller fordelt over flere operasjoner, overstiger gitte beløpsgrenser og ved mistanke om hvitvasking og terrorfinansiering (Hvitvaskingsloven, 2018, §10). Dersom kundetiltak ikke kan gjennomføres skal kundeforholdet ikke etableres (Hvitvaskingsloven, 2018, §21). Hvitvaskingsloven §10 til §20 omfatter kundetiltak (Hvitvaskingsloven, 2018, §9). Kundetiltakene varierer ut fra om kunden er en fysisk person eller ikke. Hvitvaskingsloven §12 omfatter kundetiltak av fysisk person, hvor det blant annet skal innhentes identitetsinformasjon, som navn, fødselsnummer og statsborgerskap. I tillegg skal det fastslås om det finnes andre reelle rettighetshavere og tredjepersoner som handler på vegne av kunden skal identifiseres på lik linje som kunden selv (Hvitvaskingsloven, 2018, §12). Hvitvaskingsloven §13 omhandler kundetiltak av ikke fysiske personer, hvor det blant annet skal innhentes informasjon om foretaksnavn, organisasjonsform og nummer og navn på daglig leder og styremedlemmer. Også her skal tredjepersoner som handler på vegne av kunden identifiseres i samsvar med §12. Reelle rettighetshavere skal også identifiseres etter §14. (Hvitvaskingsloven, 2018, §§13 & 14).

For en kunde med høy risikoklassifisering skal det gjennomføres forsterkede kundetiltak (Hvitvaskingsloven, 2018, §17; Finanstilsynet, 2020a, s. 23). Dette innebærer at man i tillegg til kundetiltakene generelt skal gjøre ytterligere tiltak for sikre virksomhetens kjennskap til kunden, reelle rettighetshavere, og kundeforholdets art og omfang (Hvitvaskingsloven, 2018, §17). Årsaken til at en kunde klassifiseres som høyrisikokunde skal være bakgrunnen for hvilke forsterkede kundetiltak som gjennomføres og deres omfang (Finanstilsynet, 2022b, s. 55). Ved lav risiko kan man gjennomføre forenklete kundetiltak, som innebærer at man kan unnlate å

innhente informasjon om tredjeperson som handler på vegne av kunden, skaffe bekreftelse av reelle rettighetshavere og vurdere opplysninger rundt kundeforholdets formål og art (Hvitvaskingsloven, 2018, §16).

Revisjonsselskap og revisor må videre påse at informasjonen er oppdatert og korrekt, dermed kreves det løpende oppfølging (Finanstilsynet, 2020a, s. 25). Det er ikke angitt direkte i loven hvor ofte det skal foretas oppdaterte kundetiltak og det vil dermed basere seg på kundens risikoklassifisering og atferd. Det er imidlertid gitt en forventning om at dette skal skje årlig (Finanstilsynet, 2020a, s. 14). Det skal uavhengig alltid gjennomføres dersom det er tvil om informasjonen er oppdatert og/eller korrekt (Finanstilsynet, 2020a, s.25-26). Ved tilfeller hvor det ikke har skjedd en endring skal det likevel presiseres at det ikke er grunnlag for nye kundetiltak som en del av den løpende oppfølgingen. Eksisterende opplysninger må også kontrolleres. Dette gjøres normalt samtidig som den årlige fortsettelsesvurderingen (Finanstilsynet, 2020a, s. 26).

3.3.5. Undersøkelses- og rapporteringsplikt

Dersom revisor avdekker forhold som indikerer hvitvasking eller terrorfinansiering plikter revisor å foreta nærmere undersøkelser (Hvitvaskingsloven, 2018, §25). Det er oppdragsansvarlig revisor som er ansvarlig for at det foretas nærmere undersøkelser av mistenkelige forhold (Finanstilsynet, 2020a, s. 4) Terskelen for å foreta nærmere undersøkelse skal være lav, og enhver indikasjon på hvitvasking eller terrorfinansiering er nok til å utløse undersøkelsesplikten (Finanstilsynet, 2020a, s. 27). Hvitvaskingsloven §25 2. ledd lister opp enkelte forhold eller transaksjoner vil alltid kreve nærmere undersøkelse, eksempel er forhold som avviker fra kundeforholdets formål og uvanlig store eller komplekse transaksjoner (Hvitvaskingsloven, 2018, §25(2)).

Dersom nærmere undersøkelser ikke avkrefter mistanken om hvitvasking eller terrorfinansiering følger det av hvitvaskingslovens §26 at forholdet skal rapporteres til Økokrim (Hvitvaskingsloven, 2018, §26). Det er revisjonsselskapet som er ansvarlig for å rapportere videre til Økokrim (Finanstilsynet, 2020a, s. 4). Det er ikke behov for sannsynlighetsovervekt ved mistanke, så også her er terskelen for at rapporteringsplikten

utløses lav (Finanstilsynet, 2020a, s. 28). Formålet med å rapportere mistenkelige forhold er å avdekke økonomisk kriminalitet og om rapporteringspliktige blir misbrukt som et ledd i hvitvasking eller terrorfinansiering. En MT-rapport er altså ikke en politianmeldelse, og det er Økokrims enhet for finansiell etterretning som har ansvar for å analysere rapportene og videreformidle disse (Økokrim, u.å. -d). Rapportering til Økokrim er ikke et brudd på taushetsplikten så sant rapporteringen skjer i god tro og det ikke foreligger grov uaktsomhet (Hvitvaskingsloven, 2018, §26(4)).

3.3.6. Tematilsyn av regnskaps- og revisjonsforetak i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering

I 2020 og 2021 gjennomførte finanstillsynet et tematilsyn mot regnskapsfører- og revisjonsforetak. Formålet med tilsynet var å kontrollere foretakenes etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven. Det ble fra 30 revisjonsforetak og 30 regnskapsførerforetak innhentet liste over alle kunder, foretakenes virksomhetsinnrettede risikovurdering, rutiner og sjekklister for etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven og skiftelig redegjørelse for opplæringstiltak gjennomført i 2019. 11 revisjonsforetak og 11 regnskapsførerforetak ble deretter valgt ut for nærmere kontroll både på virksomhetsnivå og oppdragsnivå. Det ble kontrollert 121 oppdrag, jevnt fordelt utover de kontrollerte foretakene og oppdragene ble valgt ut basert på risikoen tilknyttet kunden. (Finanstilsynet, 2021a, s. 2-3).

Det ble i løpet av tilsynet avdekket betydningsfull mangel på etterlevelse av hvitvaskingsloven. Foretakenes virksomhetsinnrettede risikovurdering var mangelfull hos alle de 22 kontrollerte, blant annet manglet 4 foretak vurdering av kundegrupper og 18 foretak hadde mangelfull vurdering, 7 foretak hadde ikke beskrevet risikoreducerende tiltak og 14 foretak hadde mangelfull risikovurdering. Av de 22 kontrollerte foretakene var det 21 foretak som ikke hadde en dokumentert vurdering av risikoen knyttet til terrorfinansiering, det resterende foretaket hadde mangelfull beskrivelse og vurdering. Rutinekravet som følger av hvitvaskingsloven §8 var også mangelfull hos alle kontrollerte virksomheter (Finanstilsynet, 2021a)

Ved kontroll av etterlevelse av hvitvaskingsloven på oppdragsnivå ble det også oppdaget svakheter og mangler. Blant annet var 50 av de 121 kontrollerte oppdragene ikke

risikoklassifisert i henhold til lovkrav, og for 65 av oppdragene manglet det forklaring for risikoklassifiseringen. Etter loven skal det være en løpende oppfølging av kundeforhold, 109 av oppdragene hadde likevel ikke dokumentasjon angående oppfølging av kundeforholdet. (Finanstilsynet, 2021a)

Funnene indikerer at de kontrollerte regnskapsførere og revisjonsforetakene ikke har tatt inn over seg hvilken rolle de har i arbeidet mot å forebygge og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering. Svak oppmerksomhet fra virksomhetenes ledelse sammen med dårlig kunnskap og manglende eller mangelfulle rutiner har ført til at arbeidet mot hvitvasking og terrorfinansiering ikke er tilstrekkelig integrert. Virksomhetenes oppfatning av at egne kunder ikke er involvert i hvitvasking og terrorfinansiering støtter opp under ledelsens uoppmerksomhet og manglende kunnskap. Tilsynet resulterte med at 19 foretak ble ilagt gebyr for brudd på hvitvaskingsloven, hvor det høyeste gebyret var rundt 400 000 og det laveste rundt 100 000 kroner (Finanstilsynet, 2021a).

4. Metode

I dette kapittelet vil den vitenskapelige tilnærmingen presenteres. Det vil kort redegjøres for valg av forskningsdesign, metode, utvalg og datainnsamling. Deretter vil en kort presentasjon av rekruttering av informanter og intervjuprosessen presenteres. Til slutt vil kort redegjøre for metodekvalitet og forskningsetiske spørsmål.

4.1 Forskningsdesign og tilnærming

I denne avhandlingen har vi benyttet en abduktiv tilnærming da oppgaven veksler mellom teori og empiri. En abduktiv tilnærming er en pragmatisk tilnærming til forskning hvor det veksles mellom bruk av induktiv og deduktiv metode (Busch, 2018, s. 51). Ved deduktiv metode vil forskeren basere seg på eksisterende teori som danner grunnlaget for problemstillingen og datainnsamlingen. Induktiv metode tar utgangspunkt i en åpen problemstilling og baserer seg ikke på spesifikke teorier (Larsen, 2017, s. 24). Mer generelle teorier blir utviklet basert på den innsamlet empirien ved bruk av induktiv metode (Busch, 2018, s. 51). Generelt vil en deduktiv metode gå fra teori til empiri og en induktiv metode vil gå fra empiri til teori (Busch, 2018, s. 51). I praksis vil det imidlertid være vanskelig å skille mellom deduktiv og induktiv metode ettersom det er nærmest umulig å starte en undersøkelse uten preg av teoretiske antakelser eller

personlige forventinger, samt at teorien forskeren velger å ta utgangspunkt i ofte er et resultat i noe forskeren har observert (Larsen, 2017, s. 24-25). Selv om vi vil benytte en abduktiv tilnærming vil oppgaven helle mot en induktiv metode ettersom deduktiv metode baserer seg i stor grad på hypotesetesting (Busch, 2018, s. 51).

I denne avhandlingen har vi problemstillingen:

«Vurderer revisor risiko for hvitvasking parallelt med risikovurdering av virksomheten i forbindelse med finansiell revisjon?»

Vi ønsker i denne avhandlingen å få frem flere ulike nyanser og detaljer som er knyttet til problemstillingen, samt at vi forsøker på å få en helhetlig forståelse av relasjonen mellom revisjon og hvitvasking. Vi vil derfor benytte et intensivt design som undersøkelsesdesign (Jacobsen, 2005, s. 89-90). Ved bruk av et intensivt design vil vi kunne undersøke de ulike revisjonsselskapenes variasjon av risikovurdering både ved finansiell revisjon og for hvitvasking/terrorfinansiering, samt om det er mulig å knytte paralleller mellom disse (Jacobsen, 2005, s. 89).

4.2. Forskningsmetode

I den samfunnsvitenskapelige metodelæren skilles det mellom kvantitativ og kvalitativ metode for innsamling av data (Johannesen et. al, 2020 s. 22-23). Forenklet er kvantitativ metode innsamling av data som blir registrert i form av tall, mens kvalitativ metode er innsamling av data som blir registrert i form av ord, lyd og bilde (Johannesen et al., 2020 s. 51). Et kvantitativt design gjør det derfor enklere å håndtere store datamengder og et kvalitativt design gjør det enklere å studere komplekse problemstillinger (Busch, 2018 s. 53). Fordelene ved bruk av kvalitativ metode er at det fremmer detaljer, nyanserikdom og fokuserer på det unike i hver respondent. Den klare fordelene ved bruk av kvantitativ metode kontra kvalitativ er at dataen som innsamles er vesentlig enklere å standardisere, strukturere og analysere (Jacobsen, 2005, s. 129-132).

Valg mellom kvalitativ og kvantitativ metode vil basere seg på formålet og problemstillingen til studien (Johannesen et. al., 2020 s. 51-52). Denne avhandlingen har et intensivt design hvor kvalitative data er å foretrekke for å analysere den komplekse sammenhengen mellom risikovurdering ved finansiell revisjon og risikovurdering for hvitvasking/terrorfinansiering (Busch, 2018, s. 53).

Det finnes en rekke ulike datainnsamlingsmetoder for innsamling av kvalitativ data, blant annet individuelle intervjuer, gruppeintervjuer, observasjon og dokumentundersøkelse (Jacobsen, 2005, s. 167). I denne studien har vi brukt individuelle intervjuer, også kalt dybdeintervjuer, for innsamling av data. Dybdeintervjuer egner seg når forskeren ønsker å gi informanten mer frihet til å uttrykke seg om en spesiell situasjon som et strukturert spørreskjema ikke gir (Johannesen et. al., 2020 s. 106). Dybdeintervjuer tar for seg et lite utvalg som gjør det mulig å gå i dybden på hver enkelt enhet. Dette er et naturlig valg ved et intensivt forskningsdesign (Jacobsen, 2005, s. 93). Intervjuformen som vi benytter er semistrukturerte intervjuer som tilsier at intervjuet er basert på en intervjuguide, men at spørsmål, tema og rekkefølge kan variere noe (Johannesen et. al., 2020 s. 108). Den semistrukturerte formen lot oss følge intervjuguiden for å få effektive intervjuer, samtidig som den lot oss stille oppfølgingsspørsmål og lot intervjuobjektet til dels snakke fritt rundt temaene som ble diskutert.

4.3 Utvalg og datainnsamling

Kvalitativ intervjuer benytter strategisk utvalg ved valg av intervjuobjekter. Dette er intervjuobjekter som er egnet til å uttale seg på en reflektert måte over de relevante temaene i forskningen (Tjora, 2010, s. 128). Vi mener revisjonsselskapers hvitvaskingsansvarlig er best egnet til å belyse våre forskningsspørsmål. Hvitvaskingsansvarlige besitter god kunnskap om selskapets hvitvaskingsrutiner. I tillegg er hvitvaskingsansvarlig ofte praktiserende/tidligere praktiserende revisor og besitter derfor kunnskap om selskapets risikovurdering for finansiell revisjon. Videre ønsket vi å intervju et likt antall hvitvaskingsansvarlige fra store, mellomstore og små revisjonsselskap for å nå hele spekteret av norske revisjonsselskap, samt få frem likheter og ulikheter i praksis av risikovurdering for finansiell revisjon og hvitvasking/terrorfinansiering.

4.4. Rekruttering av informanter

Det var en vanskelig og tidskrevende prosess å innhente et tilstrekkelig antall intervjuobjekter. Prosessen startet med å liste opp aktuelle revisjonsselskaper som vi kontaktet via e-post hvor vi presenterte oss selv, fortalte om studien og inviterte selskapets hvitvaskingsansvarlig til intervju. I tillegg la vi med informasjonsskrivet fra Sikt om hvordan vi kom til å behandle deres personvernsopplysninger. Etersom vi mottok liten respons fra vår opprinnelige liste med aktuelle kandidater så vi det som nødvendig å utvide listen med aktuelle revisjonsforetak. E-postene ble sendt enten direkte til revisjonsselskapet eller til tilfeldig valgte partnere ettersom det var lite informasjon tilgjengelig over hvem i selskapene som hadde rollen som hvitvaskingsansvarlig. Enkelte selskap tok vi også kontakt med via telefon da vi ikke fikk noe respons. Vi hadde en målsetting å intervju hvitvaskingsansvarlig fra 4 store revisjonsselskap, samt et like stort utvalg av mellomstore og små selskap. Vi sendte ut totalt 20 invitasjoner til aktuelle kandidater hvorav 6 var interessert i å stille til intervju. 4 av disse var fra små selskap og to var fra mellomstore selskap. Vi tok kontakt med alle de største revisjonsselskapene og flere av de mellomstore selskapene via telefon grunnet mangelfull respons. Flere av selskapene vi tok kontakt med ønsket gjerne å delta, men måtte takke nei grunnet mangel på tid. Vi endte til slutt opp med 9 informanter, hvorav 3 store, 2 mellomstore og 4 små selskap.

4.5. Gjennomførelse av intervjuer

Vi gjennomførte til sammen 9 intervjuer i perioden 27. februar til 21. mars. Opprinnelig ønsket vi å utføre alle intervjuene fysisk, men grunnet få intervjuer lokalt og manglende tid valgte vi å utføre majoriteten av intervjuene over Teams. 2 intervjuer ble likevel utført fysisk. Begge intervjuformene fungerte bra og vi opplevde ikke noen særlig negative sider med digitale intervju. Vi opplevde tekniske problemer under et av intervjuene som gjorde at det ble et opphold i intervjuet i noen få minutter. Dette forstyrret noe av flyten til intervjuet, men intervjuobjektet hadde forståelse for de tekniske utfordringene. Likevel var både lyd og bilde klart og vi opplevde at intervjuobjektene var komfortable med intervju digitalt.

Intervjuguiden ble sendt ut til informantene på forhånd for at de skulle ha en mulighet til å tenke gjennom spørsmålene før intervjuet. Det samme ble et informasjonsskriv fra Sikt-Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, hvor det ble gitt informasjon om datainnsamlingen og bekreftelse på at prosjektet er i samsvar med personvernregelverket. Det ble også nevnt i

informasjonsskrivet at intervjuet ble tatt opp via diktafon og at alle informanter vil bli anonymisert ved at navn og selskap ikke vil fremgå i avhandlingen. Dette ble også repetert i starten av intervjuet. Alle informantene bekreftet skriftlig vilkårene som kom frem i informasjonsskrivet fra Sikt. Bruk av diktafon lot oss fokusere fullt på intervjuet slik at vi hadde god mulighet til å følge oppfølgingsspørsmål på svar vi synes var uklare.

Det ble satt av 1 time til hvert intervju. I praksis varte intervjuene mellom 30 og 45 minutter. Vi ønsket å utføre intervjuene på en rask og effektiv måte ettersom alle intervjuobjektene var inne i en travel periode. Selv om informantene var inne i en travel periode så var det flere som var interessert i vår problemstilling og ville gjerne dele flere av sine refleksjoner rundt temaet som ikke direkte ble spurt om gjennom intervjuguiden.

4.6. Etterarbeid av intervjuer

Umiddelbart etter intervjuene ble opptaket fra diktafonen lastet opp på UiA sitt TSD 2.0 OneDrive-området. Etter prosjektslutt vil personvernsopplysninger om informantene og lydopptak fra intervjuene slettes. Transkriberingsprosessen startet etter første intervju og var en kontinuerlig prosess gjennom hele intervjuperioden. Transkriberingen ble gjort ordrett av alt som ble sagt under intervjuet, men valgte bort enkelte ting som åpenbart var irrelevant for avhandlingen. Etter transkriberingen ble intervjuene strukturert og systematisert i egen tabell hvor informant og selskap har blitt anonymisert. Tabellen blir presentert i kapittel 5.

4.7. Metodekvalitet

Alle metodevalg som blir gjort i en forskningsprosess påvirker kvaliteten og i hvilken grad vi kan stole på resultatene til studien (Busch, 2018, s. 61). Johannesen et al., (2020, s 250-253.) påpeker at kvaliteten på en studie med et kvalitativ forskningsdesign blir vurdert etter følgende begreper: reliabilitet, intern validitet, ekstern validitet og objektivitet.

4.7.1. Reliabilitet

Reliabilitet omhandler i hvilken grad resultatene som er innsamlet er pålitelige (Gripsrud, 2010, s. 54). Hvorvidt resultatet er pålitelige eller ikke vil avhenge av hvilke data som brukes,

hvordan denne dataen er innsamlet og hvordan de bearbeides i studien (Johannesen, 2020, s. 250). Særlig ved bruk av kvantitativ forskning finnes det en rekke måter å teste reliabiliteten til dataen ved å blant annet utføre test-retest-reliabilitet. Imidlertid er det vanskeligere å teste reliabiliteten for kvalitative studier ettersom disse studiene ikke følger faste datasamlingstekninger, samt at resultatene er et resultat av hvordan forskeren selv tolker dataen som blir innsamlet (Johannesen, 2020, s. 250). Likevel finnes det ulike metoder for å styrke påliteligheten i en kvalitativ studie som å gi leseren en inngående beskrivelse av konteksten og utarbeide en åpen og detaljert fremstilling av fremgangsmåten brukt (Johannesen, 2020, s. 250).

Ved bruk av dybdeintervjuer vil det være vanskelig å få helt lik struktur på et hvert intervju ettersom hvert intervjuobjekt kan tolke spørsmålene som blir stilt ulikt. Likevel for å styrke påliteligheten til avhandlingen ble intervjuguiden sendt ut på forhånd slik at informantene hadde mulighet til å sette seg inn i spørsmålene før intervjuet. Ved bruk av intervjuguide under intervjuet gjør det enklere å bearbeide informasjonen i etterkant ettersom alle informantene har svart på de samme spørsmålene, som gjør det lettere å sammenligne svarene på en strukturert måte (Larsen, 2017, s. 99). Intervjurunden ble også godkjent av veileder før den ble sendt ut og ligger vedlagt som vedlegg til denne avhandlingen. Det ble gitt oppfølgingsspørsmål på de spørsmålene som var uklare for informanten for å unngå misforståelser både fra informanten og vår side. Ved å benytte diktafon og transskribere ord for ord unngår vi også at viktig informasjon som kom frem under intervjuene blir tapt

I dette kapittelet om metode har vi gjengitt en detaljert beskrivelse av utvalg og datainnsamlingsprosessen og etterarbeidet av den innsamlede dataen. Dette ble gjort med hensikt til å øke reliabiliteten til resultatene som er innhentet ved å være så transparent som mulig med datainnsamlingen (Larsen, 2017, s. 95).

4.7.2. Intern og ekstern validitet

Intern validitet i kvalitative studier omhandler hvorvidt og i hvilken grad studiens fremgangsmåter og funn reflekterer formålet med studien, samt om den representerer virkeligheten (Johannesen et al., 2020, s. 250). Intern validitet, ofte omtalt som studiens

troverdighet, beskriver hvorvidt forskerens metode brukt under forskningsprosessen avspeiler de ulike fenomenene og variablene som er relevante for studien (Johannesen et al., 2021, 250). Ekstern validitet omhandler hvorvidt resultatene fra forskningsprosjektet kan forklare liknende fenomener og problemstillinger (Johannesen et al., 2020, s. 251). I hvilken grad resultatene kan overføres til liknende områder avhenger av hvorvidt forskeren lykkes med å etablere beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som kan knyttes opp mot andre liknende områder (Johannesen et al., 2020, s. 250)

For å styrke overførbarheten har det i denne avhandlingen gitt en detaljert beskrivelse av fenomenene og problemene knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering, samt at det ble gitt en detaljert fremleggelse av viktigheten til revisoryrket. Videre har vi gitt en detaljert beskrivelse på de fremgangsmåtene som ble brukt til innsamling av data. Dataen blir dyptgående diskutert i neste kapittel

Likevel ved bruk av dybdeintervjuer vil det være vanskeligere å generalisere basert på den lave populasjonen (Askheim & grenens, 2008, s. 21). Vi har forsøkt å øke den eksterne validiteten i avhandlingen ved å intervjuer hvitvaskingsansvarlig fra både store, mellomstore og små selskap. Det vil imidlertid være vanskelig å trekke en endelig konklusjon på at resultatene i studien kan generaliseres. Resultatene kan heller sees på som en økt forståelse av temaet i avhandlingen.

4.7.3. Objektivitet

Objektivitet omhandler hvorvidt resultatene i forskningen kan bekreftes av andre forskere gjennom liknede studier (Johannesen et al., 2021, s. 252). Innenfor kvalitativ forskning er det forventet at resultatene er et resultat av forskningen og ikke forskerens egne subjektive meninger (Johannesen et al., 2021, s. 252). For å styrke objektiviteten i avhandlingen har vi i metodekapittelet gått i detalj på ulike beslutninger som har blitt gjort under hele forskningsprosessen. Dette gjøres for at leseren selv kan vurdere avhandlingens forskningsprosess og beslutninger tatt (Johannesen et al., 2021, s. 253).

Selv om vi ønsker å sikre objektiviteten til oppgaven så vil det likevel alltid være en viss grad av subjektivitet i en kvalitativ studie. Vi er klare over at våre tidligere tanker, erfaringer og refleksjoner rundt problemstillingen vil ha en innvirkning på oppgaven. Også informantenes subjektivitet kan ha en innvirkning på avhandlingen. Hvordan informantene tolket våre spørsmål og hvordan vi har tolket deres svar vil kunne påvirke oppgaven. Denne risikoen ble forsøkt minimert ved at vi stilte oppfølgingsspørsmål under intervjuene. For å forsikre at dataen vi har samlet inn er mest mulig objektiv og korrekt kunne vi ha arrangert oppfølgingsintervjuer med våre informanter. Oppgavens tidsperspektiv og tidspresstet lot oss ikke gjennomføre oppfølgingsintervjuer.

4.8. Forskningsetiske spørsmål

I planleggingsfasen ble prosjektet meldt inn til Sikt- kunnskapssektorens tjenesteleverandør. Sikt godkjente vår planlagte behandling av personvernsopplysninger. Alle våre informanter har frivillig signert et samtykkeskjema for vår behandling av deres personvern. Informantene er anonymisert foruten om yrkestittel og størrelse av selskap. I praksis vil det derfor ikke være mulig å identifisere informantene og vil etter alt å dømme ikke oppleve negative konsekvenser for deltakelsen. Lydopptak og transkribering har blitt nøye lagret under hele forskningsprosessen. Ved prosjektslutt vil alle lydopptak og transkribering bli slettet.

5. Funn

I dette kapittelet skal vi presentere funnene fra dybdeintervjuene. Vi gjennomførte totalt ni intervju. Kapittelet er strukturert slik at funnene blir presentert knyttet til de to første forskningsspørsmålene vi presenterte i innledningskapittelet. Funnene vi presenterer her skal sammen med sekundærdata bidra til å svare på problemstillingen «*Vurderer revisor og revisjonsselskap risiko for hvitvasking parallelt med risikovurdering i forbindelse med finansiell revisjon*». Intervjuene foregikk som nevnt både digitalt og fysisk. Det ble benyttet diktafon for å ta opptak av intervjuene, som deretter ble transkribert. Dette for å sikre at all informasjon ble med i analysen av datainnsamlingen, samt det hindrer feilsitering.

De to forskningsspørsmålene er som følger:

1. Hvordan foregår risikovurderingsprosessen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering?

2. Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon?

Funnene vil, sammen med diskusjonskapittelet, bidra til å kunne svare på det tredje forskningsspørsmålet som tar for seg problemstillingen:

3. Hvordan foregår risikovurderingsprosessene sett opp mot hverandre?

5.1 Om intervjuobjektene

Vi gjennomførte som nevnt totalt ni intervju, fordelt på tre store, to mellomstore og fire små. Intervjuobjekt med stillingstittel er presentert i tabellen nedenfor.

Intervjuobjekt	Stillingstittel	Selskapsstørrelse
S1	Seniormanager	Stort
S2	Hvitvaskingsansvarlig	Stort
S3	Partner/daglig leder Manager	Stort
M1	Hvitvaskingsansvarlig	Mellomstort
M2	Hvitvaskingsansvarlig	Mellomstort
L1	Hvitvaskingsansvarlig	Lite
L2	Hvitvaskingsansvarlig	Lite
L3	Hvitvaskingsansvarlig	Lite
L4	Hvitvaskingsansvarlig	Lite

Tabell 1: Intervjuobjekt med stillingstittel og selskap

Hos de fem store og mellomstore selskapene intervjuet vi hvitvaskingsansvarlig hos selskap SM1 og SM4 og SM5. Hos selskap SM2 ble en seniormanager intervjuet. Vedkommende er ikke hvitvaskingsansvarlig, men er høyt involvert i hvitvaskingsarbeidet i selskapet og kunne av den grunn svare utfyllende på spørsmålene. Vi anser derfor vedkommende som like relevant å intervju som hvitvaskingsansvarlig. I selskap SM3 ble det intervjuet en daglig leder/partner og en manager. Ingen av disse er hvitvaskingsansvarlig eller arbeider med hvitvaskingsrutinene for selskapet, og kunne derfor ikke svare på en del spørsmål angående den virksomhetsinnrettede rutinene til selskapet. De ga på en annen side et innblikk i hvordan

hvitvaskingsvurderinger blir gjort på oppdragsnivå og vi anser intervjuet derfor som relevant. Men på bakgrunn av dette må det påpekes at deler av datainnsamlingen fra de store selskapene bare er basert på to av tre intervjuobjekter. Hos de fire små selskapene ble hvitvaskingsansvarlig intervjuet. Siden et par av de hvitvaskingsansvarlige ikke er praktiserende revisorer kunne ikke de svare like utfyllende på spørsmål angående risikovurdering ved finansiell revisjon, men siden revisorloven sammen med ISA-ene og annen teori gir et godt grunnlag for hvilke risikovurderinger som skal gjøres anser vi intervjuene i lag med sekundærdata som et godt grunnlag for å kunne svare på forskningsspørsmål og problemstillingen.

5.2. Hvordan foregår risikovurderingsprosessen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering?

Vi vil her presentere funnene fra intervjuene. Funnene blir presentert i fire deler: (1) den virksomhetsinnrettede vurderingen, (2) risikovurdering på oppdragsnivå, (3) terrorfinansiering som egen risiko og (4) intern registrering og rapportering til Økokrim.

5.2.1 Den virksomhetsinnrettede vurderingen

Funnene relatert til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen baserer seg på svarene fra åtte av selskapene, hvorav to store, to mellomstore og fire små. Selskap S3 hadde ikke mulighet til å svare på spørsmål knyttet til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen.

Alle selskapene har som utgangspunkt en rutine med at den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal gjennomgås og fastsettes en gang årlig. De små selskapene oppgir alle at risikovurderingen i praksis også oppdateres en gang årlig. Et av de små selskapene omtalte risikovurderingsprosessen som løpende, men at den gjennomgås og endres skriftlig en gang årlig. Et annet av de små selskapene sa imidlertid at de ville ha endret risikovurderingen dersom noe radikalt hadde skjedd, men har som rutine å forholde seg til den årlige gjennomgangen. Samme selskap sa også at dersom man ikke forholder seg til de fastsatte rutineene med årlig gjennomgang vil man alltid føle at man ikke kommer i mål, da det alltid vil dukke opp nye ting.

Hos de mellomstore og store selskapene oppgir alle selskapene at risikovurderingen er en dynamisk prosess og at man skal endre på risikovurderingen løpende dersom man for eksempel kommer over ny informasjon eller det blir lagt fram nye retningslinjer, det skal altså ikke ventes med til årlig gjennomgang. Et av de store selskapene sier at de reelt gjennomgår og endrer risikovurderingen tre-fire ganger i året og det er etterlevelsansvarlig som har ansvaret for oppdateringen. Dette innebærer blant annet at vedkommende involverer ansvarlige for hvert tjenesteområde. De ansvarlige for de ulike tjenesteområdene må da gå gjennom risikovurderingen for sitt område og vurdere om risikovurderingen som ble gjort fortsatt er god nok eller om den må oppdateres.

Når på året den rutinefaste gjennomgangen skjer er litt ulikt hos de forskjellige selskapene. For noen er det ikke fastsatt et tidspunkt, mens de fleste som har svart på når det skjer, oppgir at det skjer på høsten. Et lite selskap har som praksis at det skal gjennomgås og godkjennes av styret i løpet av februar. Et annet lite selskap gjør vurderingen i november/desember, men oppgir at det ideelt skulle blitt gjort litt tidligere på høsten.

Overordnet har de ulike selskapene ganske lik rutine for fastsettelse av den virksomhetsinnrettede risikovurderingen. Alle selskapene, med unntak av to små selskap, har et team som deltar i gjennomgangen av den virksomhetsinnrettede virksomhetsvurderingen. Hos de to andre er det primært hvitvaskingsansvarlig alene som er ansvarlig for gjennomgang av risikovurderingen.

For å fastsette risikoen relatert til de eksterne forholdene benytter alle selskap seg av verktøy hvor hver kunde blir registret og vurdert knyttet mot risikoparametere, som geografisk forhold, politisk eksponerte personer, reelle rettighetshavere osv. Det er forskjell på type hjelpeverktøy som blir brukt og hvor omfattende vurderingen av de eksterne forholdene ser ut til å være. 3 av de små selskapene benytter seg primært av retningslinjene og veiledninger gitt av finanstilsynet sammen med hjelpeverktøy hvor man vurderer risikoparametere for å fastsette en risiko knyttet til de eksterne forholdene. De nevner ingenting om egen tilpasning og baserer risikoen på utfallet fra hjelpeverktøyet og veiledningene. Det fjerde av de små selskapene har fått laget en

egen risikomatrise som benyttes til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen for hvitvasking og terrorfinansiering. Det samme har et av de mellomstore selskapene. Det andre mellomstore selskapet har tatt utgangspunkt i eksterne hjelpeverktøy og veiledninger på lik linje med de tre små selskapene, men har jobbet internt med å få de tilpasset egen virksomhet.

Hos de store selskapene blir det ikke presisert om de benytter seg av egenutviklede risikomatriser eller om de benytter seg av eksterne program, men begge selskapene baserer vurderingen av de eksterne forholdene på risikomatriser. Det som skiller de store selskapene fra de små og mellomstore er omfanget av risikovurderingen. Det presiseres at risikovurderingen skal gjennom mange ledd og dekke flere tjenestoområder og omtales følgelig som en omfattende prosess bestående av store dokumenter.

5.2.2 Risikovurdering på oppdragsnivå

På spørsmålene angående risikovurdering på oppdragsnivå baserer resultatene seg på svar fra tre store selskap, to mellomstore selskap og fire små selskap. Vi anser intervjuet med daglig leder/partner og manager i selskap S3 som relevant da de hadde anledning til å svare utfyllende på deres rutiner knyttet til risikovurdering for hvitvasking og terrorfinansiering på oppdragsnivå. Vi forutsetter dermed at deres rutiner er sammenfallende med selskapets generelle rutiner.

Når det kommer til risikovurdering og klassifisering av kunde så har alle selskapene rutine for at dette skal skje før etablering av kundeforholdet og deretter årlig i forbindelse med planleggingen av revisjonen. Et av de små selskapene gjør imidlertid bare revurdering av høyrisikokunder årlig og så hvert tredje år for kunder med normal/lav risiko. Risikovurderingen av hver enkelt kunde tar for alle utgangspunkt i en risikomatrise, hvor man krysser av for ulike risikoparametere.

Hos de små selskapene benytter som nevnt alle seg av en form for risikomatrise der man går gjennom ulike risikoparametere og ender opp med en totalkonklusjon, hvor kundene blir vurdert etter henholdsvis lav, normal og høy. Her benytter alle seg av eksterne verktøy med risikoparametere basert på nasjonale vurderinger. To av selskapene baserer risikoklassifiseringen og kundetiltak kun basert på totalkonklusjon fra matrisen og følger

finanstilsynets retningslinjer basert på risikoklassifiseringen. Begge disse selskapene har også en policy om at man normalt ikke endrer risikovurderingen underveis i oppdraget. Det ene selskapet sier de hadde gjort det hvis de hadde kommet over indikasjoner, men at dette sjelden skjer i praksis. Det andre kunne vurdert å gå tilbake å endre dersom det var av stor betydning, men har som rutine at man har med seg eventuell endring i risiko under revisjonen, men at vurderingen oppdateres årlig.

Hos to av selskapene har dem i tillegg til risikomatrise, egne interne rutiner for å risikoklassifisere. Det tredje selskapet har som en del av rutinen at man skal gjennomgå risikoklassifiseringen fra matrisen for å se på de hva de eventuelle risikoene er og om dette er faktorer som ikke anses som gjeldende for den bestemte kunden. Et eksempel som ble nevnt var at selskapet reviderer et transportfirma, som i utgangspunktet har en nasjonal vurdering som høyrisikobrandsje. Ulike faktorer gjør at selskapet mener de har god nok kontroll på kunden til at denne kan klassifiseres som normalrisikokunde. De vil da endre fra høyrisiko til normalrisiko, til tross for at nasjonale vurderinger ville ansett kunden som høyrisiko. Kommer man over informasjon som vil føre til endring i risikoklassifiseringen skal man gå tilbake og endre. Utover dette har de også kontrollspørsmål som en del av konklusjonsfasen der man skal bekrefte at det ikke har skjedd en endring. Det fjerde selskapet har i tillegg til eksterne risikomatrisen laget egne interne klassifiseringsrutiner hvor de ulike risikomomentene er mer tilpasset deres kundeportefølje. I tillegg har de interne rutiner for hvilke kundetiltak, men også revisjonshandlinger, som skal gjennomføres basert på risikoklassifiseringen. De foretar en vurdering på hvor risikoen konkret kan være knyttet til. Det blir imidlertid presisert at dette er rutiner de fortsatt jobber med og at rutinene må fortsatt utbedres og bli mer detaljerte. Dersom man kommer over informasjon som vil påvirke risikovurderingen skal man gå tilbake å endre på denne. Dette trengs imidlertid ikke å gjøres umiddelbart, så lenge det blir gjort før revisjonsberetningen blir signert.

Hos de mellomstore selskapene gjør de mye likt som de små. Det ene selskapet benytter seg av en egenlaget risikomatrise hvor de har spesifisert hva som utgjør ulik risiko knyttet til deres portefølje. Ved bruk av denne får man opp en konklusjon om de kan påta seg oppdraget, risikovurderingen og hvilke kundetiltak som skal gjennomføres. Risikoklassifiseringen og vurderinger rundt skal også begrunnes. Dersom man kommer over informasjon som ville ført til en endring i risikovurderingen, skal denne legges inn løpende. Det andre selskapet tar utgangspunkt i veiledninger fra finanstilsynet og eksterne hjelpemidler samt egne interne

rutiner og vurderinger. Her vurderer man selskap som utgangspunkt i normal før man vurderer om det er indikatorer som gjør at det skal opp på høyrisiko eller om kundene oppfyller krav som tilsier lav risiko. Deretter blir det tatt en samlet vurdering basert på ulike parametere for å fastsette om risikoen er lav, normal eller høy. Dersom man kommer over ny informasjon som ville hatt betydning for risikovurderingen endres denne i praksis ikke i løpet av revisjonsprosessen, men man skal foreta nødvendige handlinger.

Også hos de store revisjonsselskapene tar man utgangspunkt i en risikomatrise når man vurderer risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering av kunder, som blir utgangspunktet for kundetiltak som skal gjennomføres. Det ene selskapet foretar risikoklassifiseringen ved bruk en risikomatrise som gir en konklusjon basert på de ulike parameterne, for eksempel høyrisikobransje. Deretter må man, for hver enkelt kunde, spesifisere konkret hva risikoen kan være knyttet til utover hvilket område kunden har forhøyet risiko i. Altså de har rutiner for både risikoklassifisering og risikospesifisering. Dette gjøres for at det på en enklere måte skal kunne dras inn i handlingene som blir gjort i den finansielle revisjonen. Kommer man over ny informasjon må man gå tilbake og revurdere risikoklassifiseringen og risikospesifiseringen løpende. Et annet selskap har en mer omfattende risikomatrise, hvor man har de forhåndsbestemte risikoparameterne, som høyrisikobransje, land osv. Hvert av disse risikoparameterne har flere oppfølgingsspørsmål knyttet til seg, så dersom man for eksempel klikker på at kunden opererer i høyrisikoland vil man måtte gå gjennom enda flere spørsmål knyttet til den aktuelle problemstillingen. Man vil deretter få ut en rutine som skal gjennomføres basert på risikovurderingen. Denne rutinen må i tillegg godkjennes på ulike nivåer basert på risikoen. Dersom man i løpet av revisjonsprosessen kommer over informasjon som hadde forandret på risikovurderingen må man gå tilbake og endre risikovurderingen og få ny rutine godkjent på nytt. Jo høyere risiko kunden har, jo lenger opp i systemet skal rutinen godkjennes før man starter. Det tredje av de store selskapene har også en matrise hvor man klassifiserer kundene etter henholdsvis lav, normal og høy risiko. Matrisen baserer seg her på de risikoparameterne som følger av hvitvaskingsloven. Ved endringer underveis skal man gå tilbake og oppdatere risikovurderingen så sant det er informasjon som vil ha betydning for risikoklassifiseringen.

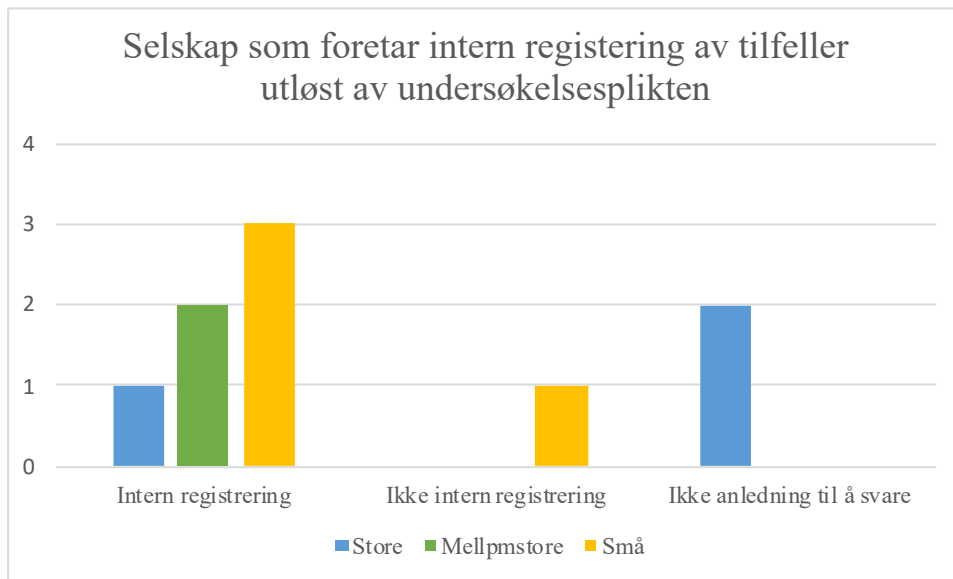
5.2.3. Terrorfinansiering som egen risiko

På spørsmål angående hvitvasking og terrorfinansiering som separerte risikoer i den virksomhetsinnrettede vurderingen svarte alle selskapene at det på virksomhetsnivå hovedsakelig vurderes samlet. Et av de store selskapene har inkludert risikoparametere knyttet til terrorfinansiering i risikomatriksen de benytter seg av for å vurdere eksterne forhold. Det andre av de store selskapene har som rutine at det skal foretas en risikovurdering per tjeneste av risikoen for henholdsvis hvitvasking og terrorfinansiering. Tre av de fire små selskapene oppgir samtidig at de sliter med å se risikoen for terrorfinansiering, at det er hvitvasking som får fokuset eller at de har kunder som ikke utgjør risiko for terrorfinansiering og som følge av dette ikke gjør særlige vurderinger rundt terrorfinansiering annet enn at de har det med seg. Hos de mellomstore selskapene nevnes det også at det er hvitvasking som får fokuset og at det i den virksomhetsinnrettede vurderingen ikke hensyntas terrorfinansiering som et eget risikomoment. Et av de mellomstore selskapene sier det ville vært aktuelt og gjort særskilte vurderinger knyttet til terrorfinansiering for enkelte kundegrupper, men at de ikke har særlig mange kunder i knyttet til kundegrupper hvor det foreligger forhøyede risikomomenter for terrorfinansiering og at det derav ikke har vært et fokus.

Når det kommer til risikovurdering knyttet til terrorfinansiering på oppdragsnivå er det også en felles risikoklassifisering, men noen av selskapene har innført rutiner som gjør at man må ta stilling til begge risikomomentene på oppdragsnivå. Et stort selskap har lagt inn risikoparametere som knytter seg direkte til terrorfinansiering, i tillegg at man må si noe om hva eventuell risiko knytter seg til. Det andre store selskapet gjør her bare en felles vurdering og har ingen særskilte moment knyttet til terrorfinansiering. Det tredje store selskapet har egne spørsmål i sin risikomatrise knyttet til terrorfinansiering, men ikke noe særlig utvidet rutine. Her nevnes det at terrorfinansiering ikke nødvendigvis er noe man fokuserer mest på i Norge, men mer internasjonalt. Et av de mellomstore selskapene har i sin rutine at man etter matrisen må vurdere hver kunde om risikoen er knyttet til hvitvasking eller terrorfinansiering.

5.2.4. Intern registrering og rapportering til økokrim

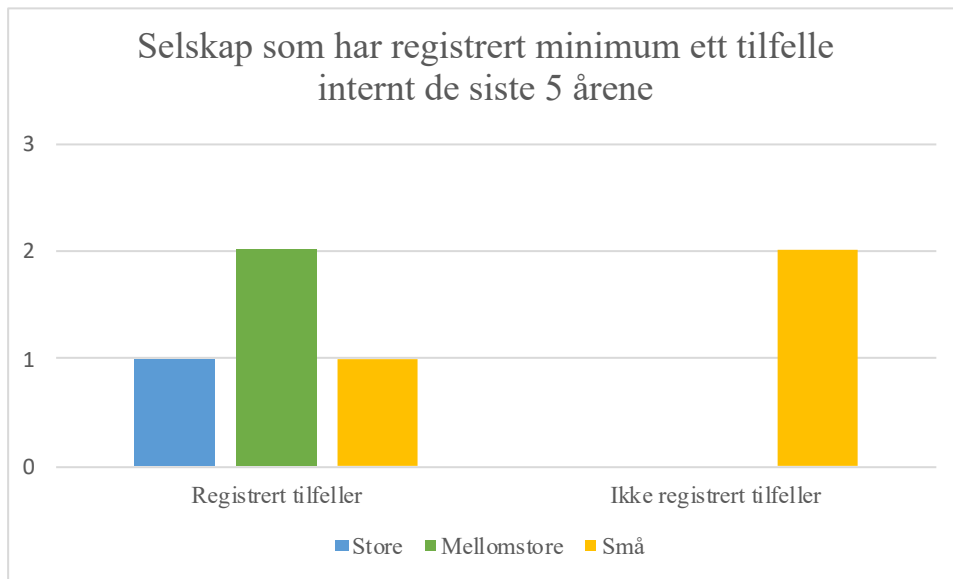
Her er oversikt over selskap som foretar registrering av tilfeller hvor undersøkelsesplikten har blitt utløst, men hvor man ikke har rapportert videre til Økokrim.

Figur 1 - Selskap som foretar intern registrering

Som vi ser så er det 6 selskap som har som en del av sin rutine at undersøkte tilfeller skal registreres, disse 6 er fordelt på ett stort selskap, to mellomstore og tre små selskap. Et lite selskap foretar ikke registrering av tilfeller, mens to store hadde ikke anledning til å besvare spørsmålet. På spørsmål om hvorfor det lille selskapet ikke foretar intern registrering svarer vedkommende at det ikke er pliktig og at de ikke ser noe poeng i det da alt skal dokumenteres i revisjonssettet. Vedkommende sier imidlertid at det kanskje hadde vært et poeng i det dersom tilfellene som blir undersøkt mot formodning skulle vise seg å være hvitvasking, at man da har noe å vise til.

Her ser vi fordelingen av selskapene som foretar intern registrering og om de i løpet av de siste fem årene har registrert minimum ett tilfelle.

Figur 2 - Selskap som har rapportert til Økokrim

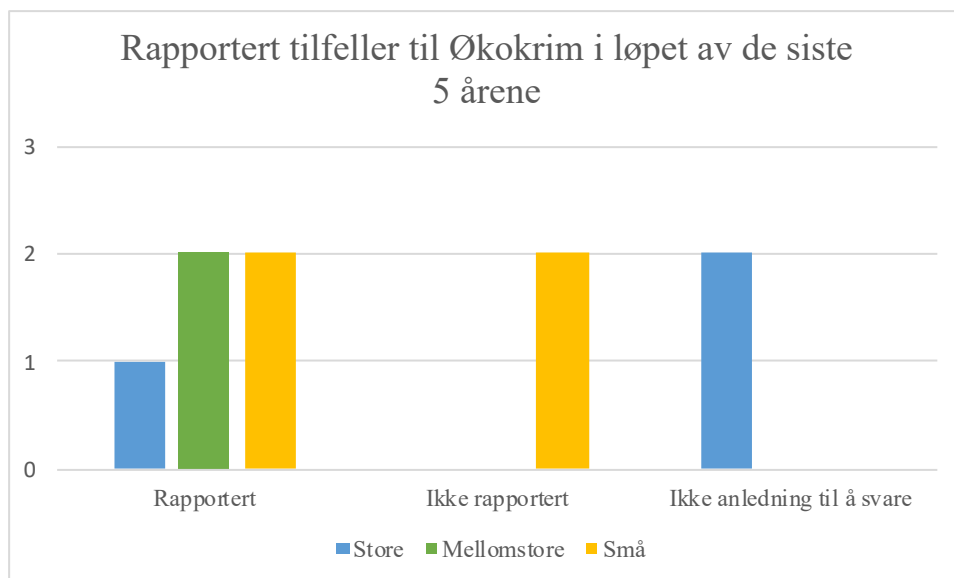
Vi ser at av de totalt 6 selskapene som har rutiner på registrering av tilfeller så har vi ett stort selskap, to mellomstore og ett lite selskap som har rapportert minimum ett tilfelle i løpet av de siste 5 årene, mens de to resterende små selskapene ikke har rapportert et tilfelle enda. For alle de små selskapene ble rutinen for registrering innført i løpet av de siste årene. Begge de to mellomstore oppgir at de årlig har en del saker som registreres. Et av dem sier imidlertid at det ikke er så veldig mange og antar at dette skyldes at revisorene er for forsiktige med å registrere saker. Det andre selskapet sier de nok har en vei å gå på registrering og sier at revisorene trolig synes det er vanskelig å vurdere når man skal registrere noe og ikke. Det ene av de små selskapene som har registrert et tilfelle oppgir at de totalt kun har registrert et tilfelle, men at de har hatt saker som har blitt diskutert mellom medarbeider og oppdragsansvarlig, og mellom oppdragsansvarlige om tilfeller skal rapporteres videre, men disse sakene ikke har blitt registrert. Det store selskapet oppgir også at det er en del konsultasjoner hvor man kanskje ikke registrerer tilfeller.

Et av de små selskapene hvor de ikke har registrert noen tilfeller begrunner dette med at når revisor kommer inn i forbindelse med årsoppgjøret har allerede både bankene, regnskapsførerne og eventuelt andre rapporteringspliktige vært på banen. Siden revisor kommer såpass langt bak i rekken vil man ikke oppdage like mye. Det nevnes at dette også trolig er årsaken til at revisorer rapporterer så pass lave tall når det kommer til MT-melinger.

I tillegg har de jobbet med å foredle kundeporteføljen sin, noe som også spiller inn. Det andre av de små selskapene som ikke har registrert tilfeller nevner også at bakgrunnen for lite registrering og rapportering fra revisor er at kunden allerede er godt kontrollert når revisor kommer inn i bildet, og at det følgelig ikke kan forventes at revisor oppdager like mange mistenkelige tilfeller.

Alle de små selskapene som har rutiner for intern registrering, har innført dette i løpet av de siste årene. Et av selskapene sier at årsaken til at det ikke har blitt gjort tidligere er at de verken har hatt plikt eller interesse, men har innført det på bakgrunn av press fra finanstilsynet og andre myndigheter rundt hvitvasking, i tillegg til at det var et internt forslag. Selskapet sier også at det er av interesse å kunne vise frem at de undersøker tilfeller til tross for at de ikke sender MT-meldinger. På denne måten får de vist at de faktisk gjør noe. Press fra finanstilsynet angående hvitvaskingsfokus er gjengående som en forklaring hos de resterende to små selskapene på hvorfor de har innført en rutine for å registrere saker. Et av selskapene sier de har i løpet av de siste to årene skjerpet sine rutiner betraktelig og jobber fortsatt med dem etter besøk fra finanstilsynet.

Nedenfor ser man selskap som har, i løpet av de siste fem årene, rapportert MT-melding til Økokrim

Diagrammet viser at et stort selskap, to mellomstore og to små selskap har sendt en MT-melding i løpet av de siste 5 årene. Videre ser vi at det er to små selskap som ikke har sendt en MT-melding i løpet av de siste 5 årene. Dette er for øvrig de samme to selskapene som har rutiner for intern registrering, men som ikke har registrert et tilfelle enda, og begrunnelsen er derav den samme som for registrerte tilfeller som ble gjengitt ovenfor. Et av de to små selskapene som har rapportert inn mistenkelig transaksjoner oppgir at det ikke er snakk om mange, men cirka rundt to. Det ene mellomstore selskapet sier de har et par i året.

5.3. Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon

Funnene relatert til risikovurderingsprosessen for finansiell revisjon baserer seg på svarene fra to store, to mellomstore og fire små selskap. Hvitvaskingsansvarlig i SM4 er ikke utdannet eller praktiserende revisor og hadde derfor ikke mulighet til å svare på våre spørsmål angående finansiell revisjon.

Ved selskapenes rutiner for fastsettelse av risiko for vesentlig feilinformasjon benytter samtlige selskaper forskjellige revisjonsverktøy. Flere av selskapene benytter seg av revisorforeningens eget revisjonsverktøy, Decartes, ved fastsettelse av revisjonsrisikoen. Av de store og mellomstore selskapene som nevnte spesifikke verktøy benyttet alle seg av egenutviklede revisjonsverktøy. Disse ulike verktøyene er en komprimert modell av ISA-ene hvor regnskapsmateriale og annen relevant informasjon blir ført inn. Ved hjelp av verktøyet blir det fastsatt lav, middels eller høy iboende- og kontrollrisiko. Dette skjer i planleggingsfasen av revisjonen, som oftest på høsten. Et lite selskap understreker at det utføres en oppdatering av planleggingsanalysen per 31.12 for å undersøke om det er momenter som tilsier at de må endre risikovurderingen. I tillegg til bruk av revisjonsverktøy blir det holdt teammøter med partner i planleggingsfasen.

Ved spørsmål om risikovurderingen underveis i et oppdrag oppgir samtlige at risikovurderingen i et revisjonsoppdrag er en løpende prosess. Det nevnes flere ganger at vurderingen av risiko er dynamisk prosess som går i sirkel. Etter hvert som ny informasjon innhentes i løpet av revisjonen, vil det være nødvendig å gå tilbake og endre den opprinnelige risikovurderingen. Et mindre selskap forteller at etter at den nye ISA 315 ble gjeldene har

selskapet fått et mer spesifikt syn på de ulike risikoelementene og at elementene er en del av en dynamisk prosess. Et stort selskap sier at de setter ulike «milestones» i revisjonen hvor revisjonsteamet samles og gjør en revurdering av revisjonsrisikoen.

Den løpende risikovurderingsprosessen fortsetter gjennom hele revisjonen, også i konklusjonsfasen. Flere forklarer at det er en del av dere avslutningsprosedyrer å revurdere revisjonsrisikoen. Et av de mindre selskapene sier imidlertid at det er sjeldent at risikovurderingen blir endret i konklusjonsfasen for deres del. Flere selskap oppgir at den oppdragsansvarlige partneren skal i den avsluttende fasen ta en gjennomgang av prosessen og bekrefte at risikovurderingen har blitt revurdert.

5.3.1. Håndtering av hvitvaskingsrisiko i finansiell revisjonen

Et av de store selskapene har revisjonsverktøy hvor hvitvaskingsrisikoen føres over i verktøy man benytter til å fastsette risikoen i revisjonen. De har imidlertid ingen handlinger som er rettet mot hvitvasking og terrorfinansiering etter planleggingsfasen og det forutsettes dermed at revisorene selv er oppmerksomme på indikasjoner på hvitvasking og har med seg risikoen i bakhodet gjennom resterende del av revisjonsprosessen. Det andre av de store selskapene har som policy at revisjonsteamene skal ta med seg hvitvaskingsrisikoen inn i revisjonen, men prøver nå å få til mer konkrete rutiner på hvordan risikoen for hvitvasking kan inkluderes i planleggingen av revisjonen, da særlig ved høy hvitvaskingsrisiko, slik man kan foreta revisjonshandlinger knyttet konkret til det. Det siste av de store selskapene har som rutine at for klassifisering av hvitvaskingsrisikoen at de også skal spesifisere hva risikoen er knyttet til. Deretter skal de planlegge spesifikke handlinger for å kontrollere risikoen utover kundetiltakene som følger av loven og illustrerer dette ved «*dersom man står over for risiko knyttet til arbeidslivskriminalitet, hva hjelper det da om vi henter inn ID et par ekstra ganger?*». Revisorene skal derfor konkret gå inn å se om etter indikasjoner på om noe har skjedd eller ikke knyttet til spesifisert risiko og følger til dette formålet rutinene som er fastsatt i ISA 240, slik prosessen skal være mest mulig gjenkjennbar for revisorene.

Et av de mellomstore selskapene sier at etter risikoklassifiseringen gjort på oppdragsnivå er det opp til revisjonsteamene å faktisk ta med seg risikoen inn i revisjonsplanleggingen og

revisjonen ellers. Det er ingen automatikk som fører hvitvaskingsrisikoen med inn i revisjonen ellers. Det andre av de mellomstore selskapene nevner at det er lite i ISAene som sier noe om hvitvasking og at det følgelig blir to ulike fagområder man vurderer underveis. Men man vil jo prøve å knytte risikoen i revisjonen opp mot hvitvaskingsselementer.

For de små selskapene holdes også hvitvaskingsrisikoen og risikoen i finansiell revisjon separert overordnet, men at hvitvaskingsrisikoen dras inn i revisjonen underveis. Et av de små selskapene har laget revisjonshandlinger for å håndtere ulike risikoer som kan knyttes til hvitvasking og terrorfinansiering, for eksempel arbeidslivskriminalitet. På denne måten går man mer konkret inn og ser etter indikatorer for hvitvasking og terrorfinansiering.

6. Analyse og drøftelse

I dette kapittelet skal vi diskutere funnene vi presenterte i forrige kapittel. Vi deler kapittelet inn i tre hoveddeler ut fra forskningsspørsmålene vi presenterte i starten, hvor spørsmål tre baserer seg på svarene relatert til spørsmål en og to. De tre spørsmålene er som følger:

1. Hvordan foregår risikovurderingsprosessen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering?
2. Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon?
3. Hvordan er risikovurderingsprosessene sett opp mot hverandre?

6.1. Hvordan er rutinene for risikovurdering knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering?

For å besvare problemstillingen om hvorvidt revisor foretar risikovurdering for hvitvasking parallelt med risikovurdering i den finansielle revisjonen må vi finne ut hva selskapene faktisk gjør av vurderinger rundt hvitvasking og terrorfinansiering.

Selv om det er risikoklassifiseringen av hver kunde som er det mest relevante for denne problemstillingen, er den virksomhetsinnrettede risikovurderingen utgangspunktet for risikoklassifiseringen. Vi ser det derfor relevant å kort redegjøre for selskapenes rutiner rundt

den virksomhetsinnrettede risikovurderingen i forkant av risikoklassifiseringen. Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen er omfattende, og vi vil ikke gå i dybden, men holde det overordnet for å kunne danne oss et bilde på selskapenes forhold til risikovurdering for hvitvasking og terrorfinansiering

Alle selskapene har rutine på at den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal oppdateres en gang i året, noe som også er minimumskravet i henhold til veiledningen til hvitvaskingsloven. Utover dette skal den oppdateres ved behov. Vi ser her en forskjell mellom de ulike selskapene angående hvor ofte risikovurderingen i realiteten blir oppdatert og endret. Vi observerer særlig en forskjell mellom de små og mellomstore/store selskapene. Alle de små foretar i praksis risikovurderingen en gang årlig, noe som kan i teorien bety to ting: (1) at de små selskapene, i løpet av året, ikke kommer over ny informasjon eller tilegner seg ny kunnskap og erfaringer som har betydning for risikovurderingen eller (2) de små selskapene ikke oppdaterer risikovurderingen, til tross for at de tilegner seg ny relevant informasjon som vil ha betydning for risikovurderingen, eventuelt en kombinasjon av de to. Ut fra funnene virker det imidlertid som at de små selskapene ikke oppdaterer sin risikovurdering i særlig stor grad, dette til tross for at de kommer over ny informasjon i løpet av året. Det forventes ikke at små selskap har en like omfattende og oppdatert risikovurdering sammenlignet med store selskap, men det forventes likevel at de oppdaterer når de kommer over informasjon av betydning. Funnene gir derfor et inntrykk av at de små selskapene kanskje ikke er innforstått med omfanget av deres rolle knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering.

Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal fungere som et utgangspunkt for vurderingene når det kommer til risikoklassifisering av kunder, noe som vil si at det er vesentlig at den er ferdig oppdatert og gjennomgått før selskapene gjennomgår risikoklassifiseringen som en del av fortsettelsesvurderinger for hvert oppdrag, noe som skjer på høsten. Siden de fleste av selskapene oppgir at begge deler skjer på høsten antar vi at den virksomhetsinnrettede risikoklassifiseringen skjer i forkant. For et av selskapene skjer risikovurderingen etter planleggingsfasen av revisjonen, noe som vil si at risikoklassifiseringen kan være basert på fjorårets virksomhetsinnrettede risikovurdering. Dette har nok i realiteten som oftest liten betydning, men kan likevel være vesentlig dersom det har forekommet betydningsfulle endringer.

For risikoklassifisering av kunder følger selskapene til stor grad samme rutine ved klassifisering knyttet til høy, normal og lav risiko, til tross for litt ulikt omfang. Et eksempel på ulikt omfang ser vi ved at noen baserer klassifiseringen helt på automatiserte risikomatriser mens andre supplerer med manuelle vurderinger og tar inn flere risikomomenter. Det er med andre ord ikke oppdaget noe vesentlig rundt risikoklassifiseringen. Den største forskjellen mellom de ulike selskapene er hvorvidt de gjør noe ekstra utover klassifiseringen og kundetiltak som følger av hvitvaskingsloven. Det er særlig to selskap, et stort og et lite som skiller seg ut fra de resterende selskapene ved at de i tillegg til risikoklassifisering også skal vurdere hva risikoen konkret knytter seg til og på denne måten kan fastsette bestemte revisjonshandlinger i tillegg til kundetiltakene som følger av loven.

Når det kommer til løpende oppfølging av risikoklassifiseringen, ser vi imidlertid større forskjeller. Med løpende oppfølging menes det at revisjonsselskapene skal gå tilbake og revurdere risikoklassifiseringen basert på hendelser samt ved faste intervall. Her er det særlig et selskap som skiller seg ut ved at de har et fast intervall for oppfølging hvert tredje år for normal og lavrisiko kunder. Dette er ikke direkte i strid med lovverket, men det kommer frem i veiledningen til hvitvaskingsloven at det forventes at risikoklassifiseringen følges opp årlig (Finanstilsynet, 2022b, s. 14). Vi stiller oss på bakgrunn av dette noe kritisk til en slik praksis av 2 ulike grunner. For det første vil man i teorien ha en feil risikoklassifisering av en kunde i flere år dersom endringer ikke blir fanget opp, noe som kan ha en vesentlig betydning dersom man for eksempel skulle gått fra normal til høy risikoklassifisering. For det andre vil revisjonsselskapet i mye større grad være avhengig av at revisorene fanger opp indikatorer som vil føre til endring i risikoklassifiseringen og følgelig oppdaterer risikoklassifiseringen. Ved å ha en årlig rutine hvor revisorene må gjennomgå sine kunders risikoklassifisering sikrer man i en større grad at endringer blir fanget opp og risikovurderingen oppdatert, noe som er særdeles vesentlig for å kunne gjennomføre tilstrekkelig kundetiltak.

Når det kommer til hendelsesbaser oppfølging ser vi ulik praksis hos de ulike selskapsstørrelsene, da særlig innad de små og mellomstore, hvor noen har rutiner for at det skal oppdateres løpende mens andre ikke har et like stort fokus på oppdatering så lenge det blir gjort i løpet av revisjonsprosessen. Det kommer ikke frem direkte i lovverket eller veiledningen

hvorvidt en hendelsesbasert endring skal foretas umiddelbart, men vi synes imidlertid at rutiner knyttet til at risikovurderingen ikke skal oppdateres løpende basert på hendelser motstrider litt formålet med risikoklassifiseringen. Til tross for at selskapene presiserer at endringene blir hensyntatt i løpet av revisjonen, vil man kunne anta at dersom man ikke endrer risikovurderingen skriftlig vil det fort kunne bli oversett videre i revisjonsprosessen, noe som kan ha en betydning for tiltakene som blir gjort underveis. På denne måten vil ikke risikoklassifiseringen fungere som optimalt. Det at den løpende oppfølgingen av risikoklassifiseringen blir noe oversett under revisjonen gir et inntrykk av at selskapene kanskje ikke anser risikovurderinger knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering som like relevant i revisjonen som de kanskje burde.

Vi stilte et par spørsmål knyttet primært til egen risikovurdering av terrorfinansiering både når det kommer til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen og for risikovurdering på oppdragsnivå. Med disse spørsmålene ønsket vi å få intervjuobjektene til å utdype mer om risikovurderingen som gjøres rundt terrorfinansiering. Årsaken til dette er at vi, etter å ha lest både teori og finanstillsynets tematilsyn, sitter igjen med et inntrykk av at norske rapporteringspliktige ikke hensyntar terrorfinansiering i særlig stor grad. Ut ifra intervjuene styrkes dette inntrykket da det hos samtlige selskap, spredt utover alle selskapsstørrelser, oppgis at terrorfinansiering ikke får et særlig fokus. Dette begrunnes med at deres kundegrupper ikke er sammenfallende med risiko for terrorfinansiering samt at man i Norge generelt ikke nødvendigvis trenger å ha et særlig fokus på terrorfinansiering. En del av selskapene sier at de så langt aldri har kommet over indikatorer på terrorfinansiering hos sine kunder. I henhold til veiledningen skal terrorfinansiering også alltid vurderes som en risiko. Det fremstår her som at flere selskap svikter når det kommer til rollen for bekjempelse av terrorfinansiering. Flere av selskapene foretar ingen særskilt vurdering knyttet til terrorfinansiering, og spesifiserer heller ikke hva risikoen faktisk knytter seg til. Flere begrunner dette med at terrorfinansiering ikke forekommer i stor grad i Norge, og at deres kundegrupper ikke er risikokunder knyttet til tema. For oss fremstår dette som en dårlig unnskyldning og anses som et fint eksempel på ansvarsfraskrivelse, særlig siden det ifølge den nasjonale risikovurderingen anses som en trussel, også i Norge.

Vi ønsket å stille spørsmål knyttet til intern registrering av tilfeller hvor undersøkelsesplikten har blitt utløst. Dette for å få et innblikk i selskapenes oppfølging av slike saker etter at de har blitt avklart som ikke hvitvasking. De fleste som foretar intern registrering har innført det på bakgrunn av press fra finanstilsynet, noe som indikerer at finanstilsynet og andre myndigheters fokus på området har ført til endring i selskapenes rutiner. Det vi imidlertid finner noe urovekkende er at av de 6 selskapene som foretar intern registrering, er det bare 4 av de som faktisk har registrert tilfeller de siste årene. Blant disse er det et lite selskap som kun har rapportert ett enkelt tilfelle. Som et utgangspunkt hadde vi ikke forventninger til at de små selskapene hadde innført intern registrering, da dette ikke er et krav. Når de først har innført en rutine på det finner vi det særlig urovekkende at de ikke har noen registrerte tilfeller. Dette får oss til å stille spørsmål om revisjonsselskapene faktisk ikke undersøker noen tilfeller i løpet av et år, eller om deres interne rutine med registrering i praksis ikke blir brukt. Dersom det siste er tilfelle strider dette imot begrunnelsen for innførelsen av intern registrering som mange av selskapene har nevnt, nemlig at de ønsker å ha noe å vise til dersom det senere skulle vise seg å være hvitvasking og finanstilsynet fører kontroll. Dersom selskapene først innfører en slik rutine vil det være nødvendig med en praksis som sørger for at revisorene faktisk melder fra om tilfellene, slik de kan registreres. Dersom dette ikke gjøres er det ikke noe poeng i å ha registreringen, da det om noe, bare bidrar til å sende et signal om at det ikke blir undersøkt særlig mange tilfeller i selskapet. At et revisjonsselskap går gjennom flere revisjoner årlig uten at undersøkelsesplikten ville vært utløst er lite sannsynlig, da det i utgangspunktet ikke er så mye som skal til for at denne utløses.

Vi ser indikatorer til at årsaken er en kombinasjon av at selskapene ikke undersøker tilfeller og at den interne registreringen i praksis ikke bli brukt. Vi observerer imidlertid en mulig ulik vekting hos de forskjellige, da særlig mellom de små og mellomstore/store. De mellomstore selskapene oppgir begge at de tror årsaken til lave registreringstall kommer av at revisorene er for forsiktige med å registrere saker. Men vi anser det som sannsynlig at noe av de samme sperrere vil være til stede ved den interne registreringen også. Hos de små selskapene kommer det en annen forklaring, som er mer sammenfallende med at de ikke foretar særlig mange undersøkelser. Flere av de små selskapene påpeker at det er naturlig at revisor verken oppdager eller melder fra om et høyt antall mistenkelige transaksjoner siden revisor kommer "såpass langt bak i rekken". Med det så menes det at mistenkelige transaksjoner i et selskap allerede er fanget opp av bank og deretter regnskapsfører og eventuelt andre rapporteringspliktige. I tillegg

mener de at de har såpass god kjennskap til sine kunder og kan dermed gå god for at de driver rent. Vi synes at dette ikke er tilfredsstillende begrunnelser for hvorfor det ikke er flere registrerte saker, særlig siden terskelen for når undersøkelsesplikten utløses i utgangspunktet ikke er særlig stor. Vi anser det dersom som usannsynlig at flere små selskap med til sammen flere hundre kunder ikke har møtt på en eneste mistenkelig transaksjon i løpet av de siste årene og vi sitter dermed igjen med et inntrykk av at de ikke overholder undersøkelsesplikten i den grad den er ment til. Dette kan sees igjen i antall rapporterte tilfeller til Økokrim hvor to av selskapene ikke har rapportert et eneste tilfelle de siste 5 årene. Som nevnt i teorikapittelet er dårlig undersøkte forhold er en av risikoene for at revisor ender opp som delaktig i hvitvasking og terrorfinansiering. Ved holdninger tilsvarende de drøftet ovenfor virker det som at selskapene, da hovedsakelig de små, stiller seg selv i en mulig utsatt og sårbar posisjon, som kan potensielt få alvorlige konsekvenser.

6.1.1. Oppsummering – risikovurderingsrutiner i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering.

Den virksomhetsinnrettede risikoklassifiseringen fungerer som et utgangspunkt for risikoklassifiseringen og begge skjer hos de fleste i løpet av høsten. Risikoklassifiseringen foretas av revisor på høsten i sammenheng med fortsettelsesvurdering av kundeforholdet. De aller fleste har i utgangspunktet rutiner som følger hvitvaskingslovens krav og veiledninger fra finanstilsynet. Et par selskap gjør ekstra vurderinger relatert til hva risikoen er knyttet til. Vi har observert en noe ulik praksis når det kommer til løpende oppfølging, både for virksomhetsinnrettet risikovurdering og kundeklassifisering. Det at en risikoklassifisering eller risikovurdering ikke er oppdatert vil ha konsekvenser for hvilke handlinger som blir iverksatt for å håndtere risikoen. Når det kommer til terrorfinansiering finner vi også at selskapene generelt ikke har et særlig stort fokus på dette, noe som indikerer at de kanskje trenger mer konkrete tiltak for å håndtere risiko særlig knyttet til terrorfinansiering.

Seks av ni selskap har innført rutine for å registrere tilfeller hvor undersøkelsesplikten har blitt utløst. Det at to av seks ikke har registrert et eneste tilfelle de siste årene, er noe uforståelig. I tillegg har et av selskapene bare ett rapportert tilfelle. Vi merker oss at alle disse tre selskapene er små selskaper, noe som både var forventet og uforventet i den grad at man forventet at de

små selskapene kanskje ikke gjør det i et like stort omfang som de mellomstore og store, men likevel var det et uforventet lavt tall. Når vi ut fra intervjuene også sitter igjen med en indikasjon på at de faktisk ikke har foretatt noe særlig med nærmere undersøkelser anser vi funnet som enda mer urovekkende. For de mellomstore kommer det også frem at registrerte tilfeller er lavere enn ønsket, men her virker det som at sperren sitter mer for revisor å faktisk registrere tilfellet kontra det at de faktisk ikke foretar undersøkelser.

Det at et selskap ikke umiddelbart oppdaterer sine risikovurderinger trenger som nevnt ikke å være i strid med loven, men gir et inntrykk av at revisor kanskje ikke tar hvitvaskingsrisikoen så seriøst som hvitvaskingsloven og finanstilsynet legger til grunn at de skal. Eventuelt at de ikke forstår sin rolle fullt ut. Dette inntrykket kommer igjen når vi ser på andelen registrerte tilfeller knyttet til den interne registreringen. På bakgrunn av dette ser vi et behov for tydeligere rutiner da særlig knyttet opp mot revisors håndtering av hvitvaskingsrisiko underveis i et oppdrag.

6.2. Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon?

For å kunne se på hvitvaskingsrisikovurderinger knyttet opp mot den finansielle revisjonen er det relevant å kort redegjøre for risikovurderingen som faktisk blir gjort i den finansielle revisjonen. Vi vil her kort diskutere de ulike fasene av revisjonsprosessen samt se på hvitvaskingsrisikoen i den finansielle revisjonen.

Når det kommer til risikovurderingsprosessen knyttet til finansiell revisjon er rutineene relativt like, noe som er forventet da de er godt regulert gjennom lovverk og god revisjonsskikk, altså ISAene. Før et revisjonsoppdrag skal det fastsettes en risiko for vesentlig feilinformasjon, hvor denne blir klassifisert som henholdsvis lav, normal og høy. I enkelte tilfeller hvor risikoen er særlig høy, eller dersom enkelte faktorer er til stede kan risikoen bli satt som særskilt risiko. Når det kommer til å inkludere hvitvaskingsrisikoen inn i den finansielle revisjonen er det få av selskapene som har konkrete rutiner for å sikre at denne blir hensyntatt. Dette betyr at det er opp til revisjonsteamene å faktisk inkludere hvitvaskingsrisikoen i sin planlegging av revisjonen. Når det ikke finnes konkrete rutiner for hvordan dette skal gjøres, er det naturligvis å tenke at dette praktiseres meget ulikt av de ulike revisorene innad i samme

selskap. Det å stole på at revisorene inkluderer hvitvasking i sin risikovurdering av den finansielle revisjonen vil trolig ikke være tilstrekkelig dersom målet er å hensynta risikoen gjennom og i løpet av revisjonen.

Vi har imidlertid noen selskap som skiller seg ut når det kommer til håndtering av hvitvaskingsrisiko i planleggingsfasen, to store og et lite selskap. Blant disse tre observerer vi to ulike metoder. Det ene store selskapet har som nevnt inkludert hvitvaskingsrisikoen som et eget risikomoment i revisjonsverktøyet som blir benyttet for totalkonklusjonen på risikoen for oppdraget. På denne måten vil man sikre at hvitvaskingsrisikoen påvirker risikovurderingen av hver kunde. Spørsmålet videre vil dreie seg om hva som skjer med hvitvaskingsrisikoens påvirkning, for selv om selskapet inkluderer hvitvaskingsrisikoen i totalkonklusjonen for risikoen ved oppdraget så er det ingen spesifikke handlinger rettet mot hvitvaskingsrisikoen og man er dermed avhengig av at man ikke finner tilstrekkelig bevis som en del av den finansielle revisjonen for at man skal foreta nærmere undersøkelser relatert til hvitvasking. I så fall er man tilbake på samme rutine som de andre selskapene, som er at revisor skal ha med seg risikoen gjennom prosessen. Hva hjelper det å hensynta hvitvasking i risikovurderingen av den finansielle revisjonen dersom man ikke hensyntar den videre i revisjonen og heller ikke kommer med konkrete handlinger knyttet til nettopp denne risikoen? I teorien dreier det seg å få ned revisjonsrisikoen på et akseptabelt nivå, noe som gjør at man i teorien kan foreta revisjonshandlinger knyttet til andre risikomomenter, få ned risikoen, og stå i stor grad igjen med risikoen knyttet til hvitvasking, sett bort fra det man dekker ved kundetiltak etter hvitvaskingsloven. Vi synes likevel at det å få hvitvaskingsrisikoen inn i revisjonsverktøyet som et risikomoment er et godt utgangspunkt og det tvinger revisjonsteamene til å ta stilling til risikoen. Vi stiller oss imidlertid mer undrende til hvorfor man ikke har igangsatt rutiner for å tvinge revisorene til å måtte håndtere hvitvaskingsrisikoen også etter planleggingen. Vi ser også at man ved denne metoden vil måtte forholde seg til de ulike vesentlighetsgrensene, noe som kan føre til at man muligens går glipp av risikomomenter knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering som faller under beløpene satt ved vesentlighetsgrensene eller grensen for uvesentlige feil.

De to andre selskapene har valgt en metode som er mer handlingsbasert. Her har de, som nevnt ovenfor, innført en rutine med at man skal spesifisere hva risikoen kommer av. Denne risikoen

skal deretter tas inn i planleggingen av den finansielle revisjonen hvor man vil planlegge revisjonshandlinger for å konkret bekrefte eller avkrefte risikomomentet. Også her vil man tvinge revisorene eller revisjonsteamene til å ta stilling til hvitvaskingsrisikoen, men ved at man har handlingsbasert rutine vil man også sikre at de faktisk iverksetter konkrete handlinger for å håndtere risikoen. Denne metoden holder imidlertid hvitvaskingsrisikoen og revisjonsrisikoen mer separat i den forstand at man håndterer hvitvaskingsrisikoen slik man ville gjort ved risiko for vesentlig feil, men man har ikke en felles risiko hvor disse to blandes sammen. Slik et av selskapene forklarte det så har de prøvd å lage en rutine hvor man bruker den verktøykassen revisorene har fra før ved å kopiere tankegangen fra ISA 240 - *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper* inn mot hvitvaskingsloven. På denne måten blir det enklere for revisorene å håndtere risikoen. På denne måten vil man også sikre at risiko for hvitvasking og terrorfinansiering blir sjekket ut skikkelig, noe man kanskje ville gått glipp av dersom man bare håndterte det som en del av risikoen for vesentlig feil, da det ikke er gitt at hvitvaskingsrisikoen samtidig ville medført vesentlig feilinformasjon.

Videre ut over i revisjonsprosessen er risikovurderingen en løpende prosess hvor man alltid vil komme over ny informasjon som vil føre til endring i risikovurderingen og deretter blir det gjennomført revisjonshandlinger for å håndtere risikoen. Risikovurderingen blir altså revurdert helt frem til revisjonsberetningen signeres. På denne måten vil revisor alltid sikre, i den grad det er mulig, at alle risikomomenter er hensyntatt og passende handlinger er gjennomført for å håndtere risikoen. Ved å inkludere hvitvaskingsrisikoen som et eget moment i revisjonsverktøyet vil selskapet med denne praksisen også alltid kunne sikre at den løpende oppfølgingen for hvitvasking inkluderes i revisjonsprosessen. Skjer det en endring i hvitvaskingsrisikoen på slutten av oppdraget vil dette automatisk oppdateres i revisjonsverktøyet, da disse henger sammen. Men som i planleggingsfasen vil effekten av dette være noe tvilsom da det ikke er noe rutine som sikrer at videre handlinger faktisk knytter seg til hvitvasking. Dersom man basert på hvitvaskingsrisikoen får en høyere revisjonsrisiko, vil man i realiteten være like langt dersom håndteringen av denne risikoen ikke knytter seg til område hvor hvitvaskingsrisikoen er knyttet til. Dette er en problemstilling de to andre selskapene ikke må ta stilling til, da det gjennom deres rutiner sikres at risikoen håndteres der hvor det er antatt at hvitvasking eller terrorfinansiering oppstår.

6.2.1. Oppsummering – prosessen for risikovurdering i finansiell revisjon

Vi ser at risikovurderingsprosessen i den finansielle revisjonen er en dynamisk prosess hvor risikoen alltid blir oppdatert og følgelig hensyntatt. Det er få selskap som har iverksatt konkrete rutiner for hvordan man kan inkludere hvitvaskingsrisikoen inn i denne revisjonsprosessen. Av de tre selskapene som har konkrete rutiner på hvordan hvitvaskingsrisikoen blir inkludert har vi sett to ulike metoder. Det ene selskapet hensyntar hvitvaskingsrisikoen inn i risikomodellen som blir benyttet når man fastslår risikoen for vesentlig feilinformasjon, mens de to andre holder de to risikoene separert, men risikovurderings- og håndteringsprosessene like for begge risikoene. Basert på dette kan vi konkludere med at til tross for en velregulert og dynamisk risikovurderingsprosess ser vi lite til at selskap har igangsatt rutiner for hvordan man kan håndtere hvitvaskingsrisikoen i revisjonen.

6.3. Risikovurderingsprosessene sett opp mot hverandre

Som vi ser fra de to delkapitlene over så foretas begge risikovurderingene foregår på høsten og videre skal ha en løpende oppfølging gjennom hele oppdraget. Likevel er det få av revisjonsselskapene som har rutiner som sikrer at hvitvaskingsrisikoen blir hensyntatt i revisjonen, og fokuset ligger helt klart på risikoen for vesentlig feilinformasjon, noe som er forventet av et revisjonsteam. Så spørsmålet da blir jo hvordan håndterer revisjonsselskapene hvitvaskingsrisikoen i revisjonen. Blir hvitvaskingsrisikoen hensyntatt i revisjonen i tilstrekkelig grad?

Som vi har sett har de aller fleste en “rutine” ved at man gjennomgår hvitvaskingsklassifisering av kundene i planleggingsfasen av revisjonen i forbindelse med vurdering av oppdragsfortsettelsen. Videre skal denne risikoklassifiseringen tas med inn i revisjonsarbeidet, men det er ingen rutiner som sikrer at dette faktisk skjer. Det er altså opp til hvert revisjonsteam eller revisor å faktisk ta med seg hvitvaskingsrisikoen inn i sitt revisjonsarbeid og de fleste av selskapene har få rutiner som sikrer at revisjonsteamene faktisk gjør noe utover hva som følger av risikoklassifiseringen som gjøres i forbindelse med vurderingen om man skal påta seg eller fortsette med kundeforholdet.

Flere av selskapene trekker frem at til tross for at man ikke har rutiner som gjør at man aktivt går inn og ser etter risikomomenter tilknyttet hvitvasking, er det naturlig at man kobler på hvitvaskingsrisikoen dersom man finner vesentlige feil underveis i revisjonen, og at risikoen for hvitvasking på denne måten blir hensyntatt i løpet av revisjonen. Dette får oss til å lure på hva som da hva som skjer relatert til vesentlighetsgrensen. Vesentlighetsgrensen selskapene opererer med for kunden kan og vil avvike fra når undersøkelsesplikten utløses i tillegg kan man unngå å gjøre kontrollere om transaksjonen er knyttet til andre indikatorer for hvitvasking dersom transaksjonen er under vesentlighetsgrensene, da særlig grensen for ubetydelige feil. I tillegg er man avhengig av at alle revisorene og revisjonsteamene faktisk tar hvitvaskingsrisikoen på alvor, og ut fra våre indikasjoner virker det ikke som dette alltid er tilfellet. Flere av de hvitvaskingsansvarlige i de minste selskapene, som også er praktiserende revisorer, fortalte som nevnt ovenfor, om deres tanker til hvorfor man ikke rapporterer eller registrerer mange tilfeller. Dette sender jo også et signal om at man kanskje ikke går inn i revisjonen med en tanke om at det kan være hvitvasking til stedet, men heller en tanke om at det "ikke gjelder oss". Det vil også påvirke arbeidskulturen i selskapene dersom man ikke har stort fokus på det fra de som skal være ansvarlig. Hos et av de store selskapene ble også praktiserende revisorer intervjuet, og også her fortalte de at hvitvasking og terrorfinansiering ikke er stort problem i Norge og er mer aktuelt for internasjonale kunder.

En rutine flere av selskapene faktisk har innført er, som nevnt, intern registrering av undersøkte tilfeller som ikke rapporteres til Økokrim. Det vil si at alle forhold hvor undersøkelsesplikten har blitt utløst skal registreres i et internt register. Dette kunne ha bidratt til at man til en viss grad sikrer at revisorene foretar de undersøkelsene de skal underveis i revisjonen, men det fremstår, særlig hos de små selskapene, at dette ikke er en særlig suksessfull rutine. Også hos de mellomstore og store rapporteres det en for lav andel i forhold til hva hvitvaskingsansvarlige i selskapet skulle ønsket, noe de mener kommer av at kravet for når noe skal registreres er uklart og at terskelen for å registrere noe er høy hos revisorene. Hadde man fått inn en norm på at alle tilfeller, uansett omfanget av undersøkelsen, skal registreres ville rutinen vært mer hensiktsmessig. Da ville man også lettere kunne se til hvilken grad revisorene hensyntar hvitvasking i revisjonen.

Hos de mellomstore og store selskapene er det flere som nevner at til tross for at de per nå ikke har en rutine for å sikre at hvitvaskingsrisikoen blir hensyntatt i revisjonen er dette noe de forsøker å finne en løsning på. Hvordan kan man få hvitvaskingsrisikoen til å henge bedre sammen med revisjonen og dermed sikre at risikomomentene for hvitvasking tas inn i revisjonen. Av de vi har intervjuet ser vi særlig to selskap som skiller seg angående håndteringen av hvitvaskingsrisikoen og hvordan denne risikoen kan henge sammen med revisjonen. Ved at man i planleggingen, på samme måte som man ville gjort knyttet til risiko for vesentlig feilinformasjon, knytter hvitvaskingsrisikoen opp til områder hvor man anser det som sannsynlig at man vil finne indikatorer og deretter foretar konkrete revisjonshandlinger for å håndtere risikoen. Dette er, som et av selskapene påpeker, en metode revisorene kjenner igjen, og på samme måte som ellers i revisjonen skal alt dokumenteres og avkreftes eller bekreftes.

Basert på dette ser vi altså at selv om flere av selskapene mener de selv hensyntar hvitvaskingsrisikoen i noen grad i revisjonen, virker det for oss virker det ikke så det blir gjort særlig mye utover risikoklassifiseringen og kundetiltakene derifra. De aller fleste baserer seg på at revisjonsteamene tar med seg hvitvaskingsrisikoen inn i revisjonen, men ingen av de rutiner som sikrer at dette blir gjort. Flere av de vi har intervjuet har også en holdning til at hvitvaskingsrisikoen ikke nødvendigvis er så stor for dem og i Norge generelt. Med en slik holdning blir forventningen om at revisor og revisjonsteamene tar med seg risikoen inn i revisjonen enda mindre. Et par forklarer at måten hvitvaskingsrisikoen blir hensyntatt i revisjonen er at det blir gjort nærmere undersøkelser ved funn av vesentlige feil, hvor disse undersøkelsene kan være undersøkelser i henhold til hvitvasking. Dette stiller vi spørsmål til da hvitvaskingsrisikoen og risikoen for vesentlig feilinformasjon ikke nødvendigvis er sammenfallende. Flere av selskapene har imidlertid lagt til en rutine for intern registrering, men også her ser vi at den ikke brukes så mye som ønsket og særlig hos de små selskapene er registreringen tilnærmet meningsløst og i verste fall et veldig dårlig tegn på hva som blir gjort.

7. Konklusjon

Vi har i denne avhandlingen valgt å se på selskapenes overordnede rutiner når det kommer til vurdering av hvitvaskingsrisikoen og hvordan denne foregår sett opp mot risikovurdering i henhold til finansiell revisjon.

Funnene våre viser at flere av selskapene har økt sitt fokus på hvitvasking og terrorfinansiering, samt jobbet med å forbedre sine rutiner over flere år. Likevel sitter vi med inntrykk av at flere ikke helt er innforstått med rollen de har og muligens derfor ser noe lett på det. Inntrykket vi sitter igjen med er at, særlig små selskap, opplever hvitvasking og terrorfinansiering mer som noe de gjør fordi finanstilsynet legger press fremfor å være bevisst sitt ansvar i rollen for forebygging og avdekking. Våre funn støtter følgelig opp under finanstilsynets tematilsyn i den forstand at inntrykket vi sitter igjen med er at flere av selskapene ikke er innforstått med deres rolle.

Vi ser også at selv om vurdering av hvitvaskingsrisiko og revisjonsrisiko følger lignende faser og, særlig i planleggingsfasen, skjer samtidig, er det lite som tyder på at disse to henger sammen når revisjonsteamene skal planlegge og gjennomføre revisjonen. Bare tre av selskapene har rutiner for hvordan man tar inn hvitvaskingsrisikoen i revisjonen, hvorav et av selskapene sin rutine bare baserer seg på at hvitvaskingsrisikoen påvirker totalkonklusjonen for revisjonsrisikoen og foretar med det ingen handlinger basert på risikoen. På den positive siden ser vi at flere av de store og mellomstore selskapene har gjort et forsøk på og jobber med å få hvitvaskingsrisikoen inn i revisjonen, noe to av selskapene viser at dette er mulig ved å forsøke å koble hvitvaskingsrisikoen til rutinene revisorene kjenner fra før. Ved å spesifisere hvor risikoen er knyttet til og deretter ta konkrete handlinger for å bekrefte og avkrefte risikoen vil man ha en mye større sannsynlighet for å oppdage indikasjoner på hvitvasking og terrorfinansiering. Vi ser altså basert på vår forskning indikasjoner på at revisjonsselskapene generelt sett ikke hensyntar eller vurderer risiko for hvitvasking og terrorfinansiering parallelt med risikovurderingen i revisjonen og de fleste behandler hvitvaskingsrisikoen som et eget og separat element ved siden av revisjonen.

7.1. Videre forskning

Vi har siden vi startet med oppgaven lært mye, særlig etter at vi fikk innsikt i hva som gjøres i de ulike selskapene. Som følge av dette ser vi nå både ting vi ville gjort annerledes samt nye vinklinger relatert til problemstillingen. Vi ser blant annet i ettertid at vi burde stilt ytterligere spørsmål knyttet til vesentlighetsgrensenes betydning for hvitvasking, særlig siden flere av selskapene sier at hvitvaskingsrisikoen ikke blir koblet inn før man oppdager vesentlig feilinformasjon.

Når det kommer til videre forskning hadde det vært interessant å se på problemstillingen fra praktiserende revisorers perspektiv. Siden de fleste av selskapene ikke har konkrete rutiner for hvordan risikovurderingen for hvitvasking skal tas inn i revisjonen kunne det vært interessant å se mer på hvordan revisorer håndterer risikoen for hvitvasking underveis i revisjonen. Med tanke på funnene knyttet til de små selskapene kunne det også vært interessant å sett nærmere på rutiner på oppdragsnivå for et større utvalg. Dette for bedre å kunne bekrefte eller avkrefte om funnene som kommer frem i denne studien er representative

Vi har som en del av teorigrunnet benyttet oss av finanstilsynets risikovurdering for hvitvasking og terrorfinansiering (Finanstilsynet, 2019a). 10 mai 2023 publiserte finanstilsynet imidlertid ny og oppdatert risikovurdering. På grunn av tidsaspektet er denne ikke en del av vårt teorigrunnlag og følgelig ikke hensyntatt i diskusjonen. Det vil derav også være mulig å gjennomføre lignende forskning basert på den nye risikovurderingen.

Referanseliste

- Amara, I., Khlif, H., & El Ammari, A. (2020). Strength of auditing and reporting standards, corruption and money laundering: a cross-country investigation. *Managerial Auditing Journal*, 35(9), 1243–1259. <https://doi.org/10.1108/maj-10-2018-2026>
- Askheim, O. G. A., & Grenness, T. (2008). *Kvalitative metoder for markedsføring og organisasjonsfag*. Universitetsforlaget.
- Bamle, M. & Bruu, B. (2019). *Økonomisk kriminalitet: trusler og tiltak*. (1.utg.). Gyldendal.
- Berg Olsen, A. (2020, 6. juni). *Ny oppdatert ISA 315*. Hentet fra 18. Februar
- Busch, T. (2018). *Akademisk skriving for bachelor- og masterstudenter* (4. opplag). Fagbokforlaget.
- Busch, T., Dehlin, E., & Vanebo, J. O. (2010). *Organisasjon og organisering* (6. utg.). Universitetsforlaget.
- FAFT. (2014). *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Norway: Mutual Evaluation Report*. FATF. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-norway-2014.html>
- FAFT. (u.å. -a) *What we do*. Hentet 15 februar fra <https://www.fatf-gafi.org/en/the-fatf/what-we-do.html>
- FAFT. (u.å. -b). *Norway*. Hentet 15 februar fra <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/detail/Norway.html>
- Finanstilsynet (2022a, 11. november). *Hvitvasking og terrorfinansiering*. Hentet 30. Januar 2022 fra <https://www.finanstilsynet.no/tema/hvitvasking-og-terrorfinansiering/>
- Finanstilsynet. (2019a). *Risikovurdering – hvitvasking og terrorfinansiering*. Finanstilsynet. <https://www.finanstilsynet.no/contentassets/07ce44e811ac4f6ba0f75812b849cc50/risikovurdering---hvitvasking-og-terrorfinansiering---juli-2019.pdf>
- Finanstilsynet. (2020a, 20. januar). *Veiledning om revisors og revisjonsselskapers etterlevelse av hvitvaskingsregelverket*. (14/2019). [Rundskriv]. <https://www.finanstilsynet.no/contentassets/ecc500e44fc7412f9c93bef8da84c9a3/veiledning-om-revisorers-og-revisjonsselskapers-etterlevelse-av-hvitvaskingsregelverket.pdf>
- Finanstilsynet. (2021a). *Etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven: Regnskapsførings- og revisjonsområdet*. Finanstilsynet.

https://www.finanstilsynet.no/contentassets/ee3e1da2d39c487d97d479ffa5df239b/ette_rlevelse-av-pliktene-i-hvitvaskingsloven2.pdf

Finanstilsynet. (2022b, 15. november). *Veileder til hvitvaskingsloven*. (4/2022) [Rundskriv].

<https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/rundskriv/2022/veileder-til-hvitvaskingsloven/>

Finanstilsynet. (2023, 10. februar). *Revisjonsselskap*. Hentet 4. mars. 2023 fra

<https://www.finanstilsynet.no/tilsyn/revisjonsselskap/>

Gottschalk, P. (2018). *Økonomisk kriminalitet* (2.utg.). Cappelen Damm.

Gripsrud, G., Silkoset, R., & Olsson, U. H. (2010). *Metode og dataanalyse :*

beslutningsstøtte for bedrifter ved bruk av JMP (2. Utg.). Høyskoleforlaget

Gulden, B. P. (2015). *Den eksterne revisor* (9. utgave.). Gyldendal akademisk.

Gulden, B. P. (2016). *Revisjon: teori og metode* (7. utgave). Cappelen Damm akademisk.

<https://www.nkrf.no/nyheter/2020/06/30/ny-oppdater-isa-315>

Husabø, E. J. (2018). *Terrorisme i norsk strafferett: Ein analyse av straffelova kapittel 18*.

(1.utg.). Fagbokforlaget.

Hvitvaskingsloven. (2018). *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering*. (LOV-2018-

06-01-23). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2018-06-01-23>

Høgberg, A. P. & Stridbeck, U. (2008). *Hvitvasking*. Universitetsforlaget.

IAASB. (2010a). *ISA 200-Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*. Hentet fra

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-20032023/isa-200-n-1122-20032023.pdf>

IAASB. (2010b). *ISA 240-Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*. Hentet fra

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-09022021-regnskapsar-fra-15122021/isa-240-0221-fra-regnskapsar-som-begynner-15.12.21-eller-senere.pdf>

IAASB. (2010c). *ISA 320-Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon*.

Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-320-vesentlighet-ved-planlegging-og-gjennomforing-av-en-revisjon.pdf>

IAASB. (2010d). *ISA 330-Revisors håndtering av anslåtte risikoer*. Hentet fra

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-330-handtering-av-anslatte-risikoer.pdf>

[veiledninger/revisjonsstandardene/pr-09022021-regnskapsar-fra-15122021/isa-330-0221-fra-regnskapsar-som-begynner-15.12.21-eller-senere.pdf](https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-09022021-regnskapsar-fra-15122021/isa-330-0221-fra-regnskapsar-som-begynner-15.12.21-eller-senere.pdf)

IAASB. (2010e). *ISA 450-Vurdering av feilinformasjon identifisert under revisjonen*. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-450-vurdering-av-feilinformasjon-identifisert-under-revisjonen-pr-20112019.pdf>

IAASB. (2019). *ISA 315 (revidert)-Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-20032023/isa-315-0922-20032023.pdf>

Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (2. utgave). Høyskoleforlaget

Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)

Johannessen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. A. (2020). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag* (4. utgave.). Abstrakt forlag.

Justis- og beredskapsdepartementet & Finansdepartementet. (2020). *Regjeringens strategi for bekjempelse av hvitvasking, terrorfinansiering og finansiering av masseødeleggelsesvåpen*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-strategi-for-bekjempelse-av-hvitvasking-terrorfinansiering-og-finansiering-av-spredning-av-masseodeleggelsesvapen/id2706323/>

Kjelløkken, R., Granvang, T., Bruu, B., Ellefsen, A., & Nakstad, E. (2021). *Revisorloven og revisjonsforordningen*. (1.utg.). Fagbokforlaget.

Komleh, R. A. (2018). The replace of risk-based auditing instead of audit model based on system. *Researchgate*. https://www.researchgate.net/publication/329075603_The_replace_of_risk-based_auditing_instead_of_audit_model_based_on_system

Larsen, A. K. (2017). *En enklere metode : veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* (2. Utgave). Fagbokforlaget.

McDowell, J., & Novis, G. (2001). Consequences of Money Laundering and Financial Crime. *Economic Perspectives*, 6(2), 6-8 [Www.ojp.gov](http://www.ojp.gov).

<https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/consequences-money-laundering-and-financial-crime>

- Mekpor, E. S., Aboagye, A. & Welbeck, J. (2018). The determinants of anti-money laundering compliance among the Financial Action Task Force (FAFT) member states. *Journal of Financial Regulation and Compliance*. (26)3, 442-459.
<https://doi.org/10.1108/JFRC-11-2017-0103>
- Nazar, S., Raheman, A. and Anwar ul Haq, M. (2023), The magnitude and consequences of money laundering, *Journal of Money Laundering Control*.
<https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2022-0139>
- Nygård, A. (2022). Implementeringsguide for hvitvaskingsreglene. *Revisjon og regnskap*, 22(1).
- Ofoeda, I., Agbloyor, E. K., Abor, J. Y., Osei, K. A. (2022). Anti-money laundering regulations and financial sector development. *Internal Journal of Finance and Economics*, 27(4), 3799 – 4852. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2360>
- Ot.prp. nr 8. (2007-2008). *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpende og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet)*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-8-2007-2008-/id488010/?ch=1>
- Politiet. (u.å.). *Økonomisk kriminalitet*. Hentet 3. Februar 2023 fra <https://www.politiet.no/rad/okonomisk-kriminalitet/>
- Power, M. (1997). *The audit society: rituals of verification* (1. utgave. reprinted 2013. ed.) Oxford University Press
- Prop. 153 L (2016-2017). Lov om nasjonal sikkerhet (sikkerhetsloven). Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-153-l-2016-2017/id2556988/>
- Prop. 37 LS (2019-2020). *Lov om revisjon og revisorer (revisorloven), lov om endringer i lov om Folketrygdfondet og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutning nr. 102/2018 om innlemmelse i EØS-avtalen av direktiv 2014/56/EU og forordning (EU) 537/2014*. Finansdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-37-ls-20192020/id2682333/?ch=1>

- Prop. 40 L (2017-2018). *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (hvitvaskingsloven)*. Finansdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-40-l-20172018/id2589604/?ch=1>
- PST. (2021, 03. juni). *Terrorisme*. <https://www.pst.no/alle-artikler/artikler/trusler/terrorisme/>
- Regjeringen (2020, 28. 01). *Antihvitvasking og terrorfinansiering*. Finansdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/finansmarkedene/antihvitvasking-og--terrorfinansiering/id2688109/>
- Revisorloven. (2020). *Lov om revisjon og revisorer*. (LOV-2020-11-20-128). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/2020-11-20-128>
- Rui, J. P. (2012). *Hvitvasking: fenomenet, regelverket, nye strategier*. Universitetsforlaget
- Stenvold, T. D. & Degerstrøm, M. M. (2020). *Revisjonshandlinger i praksis*. (1. utgave). Fagbokforlaget.
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff*. (LOV-2005-05-20-28). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>
- Stuart, I. C. (2020). *Auditing and assurance services: decision making under conditions of uncertainty* (International edition.). Bjornvald & Co
- The World Bank (u.å. -a). GDP (current US\$). Hentet 9. Februar 2022 fra
https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true
- Tjora, A. H. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal akademisk.
- United Nations (u.å. -a). Money Laundering. Hentet 9. februar 2022 fra
<https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>
- Vatne, A. J. (2021, 1. juli). *Praktisk bruk av grunnleggende revisjonsmetodikk*. Hentet 20. februar. <https://www.nkrf.no/nyheter/2021/07/01/praktisk-bruk-av-grunnleggende-revisjonsmetodikk>
- Whittington, R., Regnér, P., Angwin, D., Johnson, G., Scholes, K., Evans, J., & Kerridge, C. (2020). *Exploring strategy : text and cases* (12. Utg.). Pearson.
- Yusoff, Y. H., Ghazali, N. I., Maz Fazel, A. A., Jamaludin, N., Tawil, N. L., & Madzlan, N. (2023). Roles of Auditor in Combating Money Laundering: A Concept Paper. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(4), 78-87 <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v13-i4/16593>
- Økokrim, (u.å. -c). *Statistikk MT-rapporter*. Hentet 1. Mai 2023 fra
<https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.565566.no.html>

Økokrim. (2022a). *Nasjonal risikovurdering: hvitvasking og terrorfinansiering 2022*.

Økokrim & PST. <https://www.okokrim.no/nasjonal-risikovurdering-hvitvasking.6575716-562360.html>

Økokrim. (2022b). *Trusselvurdering*. Økokrim. Lastet ned fra:

<https://www.okokrim.no/oekokrims-trusselvurdering-2022.6527255-549350.html>

Økokrim. (u.å. -a). *Kriminalitetsområder*. Hentet 4. Februar 2023 fra

<https://www.okokrim.no/kriminalitetsomraader.547992.no.html>

Økokrim. (u.å. -b). *Hvitvasking*. Hentet 4. Februar 2023 fra

<https://www.okokrim.no/hvitvasking.549310.no.html>

Økokrim. (u.å. -d). *Rapportere mistenkelige forhold (MT-rapport) til EFE*. Hentet 11. April.

2023 fra <https://www.okokrim.no/rapporter-mistenkelige-forhold-til-efe.562409.no.html>

Vedlegg

Vedlegg 1 – Intervjuguide

Generelt:

Hvilken stillingstittel har du?

Hvor lenge har du hatt stillingen?

Risikovurdering i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering

Når foretas risikovurderingen for hvitvasking knyttet til egen virksomhet?

Hva er deres rutiner for risikovurdering knyttet til egen virksomhet?

Når foretas risikovurdering for hvitvasking knyttet til kundegrupper?

Hva er deres rutiner for risikovurdering for hvitvasking knyttet til ulike kundegrupper?

Foretar dere en egen risikovurdering relatert til terrorfinansiering for egen virksomhet og kundegrupper? I så fall hva er rutinene for terrorfinansiering relatert til egen virksomhet og kundegrupper?

Risikovurdering i henhold til hvitvasking og terrorfinansiering på oppdragsnivå

Foretar dere en samlet vurdering på oppdragsnivå for hvitvasking og terrorfinansiering, eller behandles disse to som to ulike risikovurderinger?

Hva er deres rutiner for risikoklassifisering for de enkelte revisjonsoppdrag?

Når foretas risikovurderingen relatert til hvitvasking og terrorfinansiering for revisjonsoppdrag?

Hva er deres rutiner for risikovurdering relatert til revisjonsoppdrag?

Hvordan behandler dere risikovurdering for hvitvasking og terrorfinansiering ut fra funn underveis i revisjonen?

Foretar dere en intern registrering knyttet til hvitvasking og/eller terrorfinansiering? Med intern rapportering mener vi selskap/tilfeller som har blitt undersøkt i henhold til undersøkelsesplikten.

Dersom det ikke foretas intern registrering av avdekkede og undersøkte forhold, hva er årsaken til det?

Har dere i løpet av de siste 5 årene rapportert en mistenkelig transaksjon til Økokrim?

Dersom relevant: Har dere foretatt en intern rapportering om mulig mistenkelig transaksjon i løpet av de siste 5 årene? I så fall; hva er grunnen til at det ikke ble rapportert videre til Økokrim?

Risikovurdering ved lovfestet revisjon

Hva er deres rutiner for fastsettelse av risikoen for vesentlig feilinformasjon/anslått risiko (Iboende risiko og kontrollrisiko) før et oppdrag?

Hva er deres rutiner for risikovurdering underveis i et oppdrag?

Hvilke rutiner har dere for risikovurdering for vesentlig feilinformasjon i konklusjonsfasen/den avsluttende fasen av et revisjonsoppdrag?

Generelle spørsmål

Vil dere si at dere foretar risikovurdering knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering løpende gjennom hele revisjonsprosessen?

Vil dere si at dere foretar risikovurdering for vesentlig feilinformasjon løpende gjennom hele revisjonsprosessen?

Foretar dere disse risikovurderingene (risiko for vesentlig feilinformasjon og risiko for hvitvasking og terrorfinansiering) parallelt eller tas vurderingene separert og uavhengig av hverandre?

Vil du delta i forskningsprosjektet

” Risikovurdering i revisjon og ved anti-hvitvasking”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke om revisor vurderer risikoen for hvitvasking parallelt med risikovurdering av virksomheten i forbindelse med finansiell revisjon. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er en avsluttende masteroppgave for masterstudiet regnskap og revisjon – siviløkonom ved Universitetet i Agder.

Prosjektet er en studie av vurdering av hvitvaskingsrisiko i praksis. Målet med studien er å finne svar på når revisor/revisjonsselskap vurderer risikoen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering, og undersøke om revisor vurderer hvitvaskingsrisikoen parallelt med risikovurdering i finansiell revisjon, da mer rettet mot risikovurderingen relatert til iboende risiko.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Agder – Handelshøyskolen er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Utvalget for undersøkelsen er rettet mot hvitvaskingsansvarlig, bestående av representanter fra de store selskapene samt mindre selskap, derfor får du som hvitvaskingsansvarlig for ditt kontor/selskap spørsmål om å delta.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar på et fysisk intervju. Vi vil sette av en time til intervjuet. De mest sentrale spørsmålene vil omhandle interne rutiner knyttet til risikovurdering iht. finansiell revisjon samt hvitvasking og terrorfinansiering. Intervjuet vil bli tatt opp og registrert ved bruk av lydopptak.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet.

Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Bare studentene (forfatterne av masteroppgaven) vil ha tilgang til informasjonen som blir samlet inn. Opptakene av intervjuene vil bli overført til UiA sitt OneDrive-område, ev. TSD 2.0, så snart som mulig etter gjennomgått intervju. Intervjuet vil deretter bli slettet fra den eksterne enheten (diktafon).

Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen. Opplysningene som er samlet inn vil bli gjengitt basert på store og øvrige revisjonsselskap. Det vil bli opplyst at hvitvaskingsansvarlig er blitt intervjuet, men ikke hvilke selskap som har deltatt i studien.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes når oppgaven er godkjent, planlagt prosjektslutt vil være 1. juni 2023. Etter prosjektslutt vil personopplysninger slettes, inkludert lydopptak av intervju.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Agder - Handelshøyskolen har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Veileder for oppgaven, Geir Haaland. E-post: geir.haaland@uia.no
- Halvor Nyhus Hagen, e-post: halvornhagen@hotmail.com
- Susanne Flatland, e-post: susanf18@uia.no
- Personvernombud ved Universitetet i Agder: Trond Hauso, e-post: Personvernombud@uia.no

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen som er gjort av personverntjenestene fra Sikt, kan du ta kontakt via:

- Epost: personverntjenester@sikt.no eller telefon: 73 98 40 40.

Med vennlig hilsen

Geir Haaland

Halvor Nyhus Hagen og Susanne Flatland

(Veileder)

(Studenter)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet [sett inn tittel], og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes [yrkestittel] – hvis aktuelt

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 – Diskusjonsnotat av Susanne Flatland

Diskusjonsnotatet tar for seg tematikken i masteroppgaven relatert til begrepet «ansvarlig» og er skrevet i forbindelse med UiA handelshøyskolens AACSB-akkreditering. Først vil det gis en kort presentasjon av masteroppgaven. Deretter vil begrepet «ansvarlighet» forklares ved at det trekkes frem ulike syn knyttet til begrepet. Videre vil begrepet ansvarlighet relateres til sentrale områder innenfor hvitvasking og revisors rolle. Etter å ha presentert relevant teori vil det vil trekkes frem, og diskuteres rundt, potensielle og aktuelle etiske problemstillinger revisor kan møte på i sitt yrke relatert til hvitvasking og terrorfinansiering.

Presentasjon av masteroppgave

Masteroppgaven tar for seg problemstillingen «*Vurderer revisor risiko for hvitvasking og terrorfinansiering parallelt med risikovurdering av virksomheten i forbindelse med finansiell revisjon*». Hvitvasking og terrorfinansiering er alvorlige lovbrudd med potensielle store og alvorlige konsekvenser, og omfanget er økende (Ofoeda et al., 2022, s. 4085 - 4086). Både revisor og revisjonsselskap er underlagt hvitvaskingsloven og skal følgelig bidra til forebygging og avdekking av hvitvasking og terrorfinansiering (Hvitvaskingsloven, 2018, §§1 og 4(2)a.). Likevel rapporterer revisorer en svært liten andel av mistenkelige transaksjoner (Økokrim, u.å.), og finanstilsynet har ilagt flere selskap bøter for brudd på hvitvaskingsloven (Finanstilsynet, 2021, s.8; Nygård, 2022, s.20). Derfor stiller vi spørsmålet om hvilke rutiner selskapene har, og hva de gjør for å oppfylle kravene til hvitvaskingsloven. Formålet med masteren er altså å se hvilke rutiner ulike selskap har knyttet til risikovurdering for hvitvasking samt om og eventuelt hvordan denne risikovurderingen henger sammen med den finansielle revisjonen.

For å svare på problemstillingen presenterer vi tre forskningsspørsmål, hvor svarene i spørsmål en og to vil bidra til å kunne svare på spørsmål tre og følgelig problemstillingen. De tre forskningsspørsmålene er som følger: (1) Hvordan foregår risikovurderingsprosessen knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering? (2) Hva er prosessen for risikovurdering i henhold til finansiell revisjon? (3) Hvordan er risikovurderingsprosessene sett opp mot hverandre?

For å samle inn data gjennomførte vi totalt ni dybdeintervju fordelt på tre store, to mellomstore og fire små selskap. Intervjuobjektene var primært hvitvaskingsansvarlig hos de ulike selskapene. Hvitvaskingsansvarlig ble intervjuet da de ansees å være mest egnet til å svare om selskapets rutiner relatert til hvitvasking og terrorfinansiering.

Funnene våre indikerer at flere av selskapene har de siste årene forbedret sine rutiner, da særlig etter press fra finanstilsynet og andre aktører. Likevel sliter selskapene med å etablere rutiner for å implementere hvitvaskingsrisikoen som en naturlig del av den finansielle revisjonen og bare tre av selskapene har konkrete tiltak. Funnene viser også at særlig små selskap ikke anser risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering som stor og følgelig ikke tar sin rolle like seriøst.

Revisors ansvar

Ansvar er et sentralt begrep innenfor etikk og politikk da det ofte dreier seg om å avklare hvem som har ansvar (Carson et al., 2015, s.156). Vi kan skille mellom kausalt og formelt ansvar. Ved kausalt ansvarlig er det en direkte relasjon mellom hendelser, det var en selv som fikk det til å skje. Ved formelt ansvar holdes man ansvarlig for noe man ikke har forårsaket direkte. Slikt ansvar oppstår ofte når man inntreer en rolle, som for eksempel leder i en bedrift (Carson et al., 2015, s. 156). Videre kan man også skille mellom moralsk og juridisk ansvar, hvor forskjellen er at ved moralsk ansvar holdes man ansvarlig for noe man har gjort, både positivt og negativt, mens man ved juridisk ansvar holdes ansvarlig i henhold til lovverket (Carson et al, 2015, s. 156-157).

Revisor er allmennhetens tillitsperson og skal gjennom revisjonen bekrefte at årsregnskapet oppfyller gjeldende lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon (Revisorloven, 2020, §9-1). Revisor inntreer rollen ved å være faglig kompetent, uavhengig, tillitsfull og inneha høy etisk standard (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 24).

Revisor har følgelig et stort samfunnsansvar ved å gi tillit til årsregnskapet til en virksomhet. I tillegg til å sikre at regnskapet er uten vesentlige feil har revisor også et ansvar for forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet (Revisorloven, 2020, §9-1(1)). Særlig har revisor som rapporteringspliktig i henhold til hvitvaskingsloven et særskilt ansvar for forebygging og avdekking av hvitvasking og terrorfinansiering gjennom en risikobasert tilnærming (Hvitvaskingsloven, 2018, §§1, 4 & kapittel 4). Dersom revisor avdekker forhold som indikerer hvitvasking eller terrorfinansiering, skal det foretas nærmere undersøkelser. Hva som utløser undersøkelsesplikten, fremkommer i loven. Dersom mistanken ikke kan avkrefte skal forholdet rapporteres til Økokrim. (Hvitvaskingsloven, 2018, §§25 & 26).

Til tross for et omfattende lovverk og standarder, må revisor likevel være i stand til å utøve ut profesjonelt skjønn (IAASB, 2010, pkt.15). Dette medfører at revisor vil stå ovenfor situasjoner

hvor man møter på etiske dilemma hvor det er forventet at revisor opprettholder en høy etisk standard. Med andre ord, revisor står i en situasjon hvor vedkommende må ta et valg basert på hva han eller hun synes er riktig (Gulden, 2014, s. 21). For å rettlede er revisor pålagt til å følge de etiske kravene Code of Ethics, utarbeidet av IFAC (IAASB, 2010, pkt.14; Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 29). Disse reglene bidrar til å beskytte oppførselen til revisor og ansees som en mellomting mellom normer og lov (Shaw, 2017, s.9). Code of Ethics fastsetter fem grunnleggende prinsipp for etisk oppførsel som forventes av revisor. De fem prinsippene er integritet, objektivitet, profesjonell kompetanse og tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet, og profesjonell atferd (IAASB, 2010, pkt. A17).

Etiske utfordringer knyttet til revisor, revisjon og hvitvasking

Revisor vil møte på mange etiske dilemma gjennom sitt yrke. I dette kapitlet vil det trekkes frem sentrale etiske dilemma revisor kan møte på i relasjon til hvitvasking og revisjon.

Et dilemma revisor kan møte på er ved oppdrag der man har en kort tidsfrist til årsberetningen skal avgis. Dette kan ha påvirkning både for avgjørelser som blir tatt i forbindelse med den finansielle revisjonen, men også avgjørelser knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering kan bli påvirket. For å knytte det til hvitvasking kan man se for seg at man kommer over en transaksjon hvor man mistenker hvitvasking eller terrorfinansiering på slutten av revisjonen. Dette vil da utløse undersøkelsesplikten i henhold til hvitvaskingsloven. Revisor opplever kanskje et press fra kunden om å levere revisjonsberetningen tidsnok slik det er klart til generalforsamling. Revisor kan også oppleve press fra oppdragsansvarlig om å få det ferdig i tide, kanskje særlig dersom det er en viktig kunde. Revisor står da ovenfor et dilemma hvor spørsmålet er om man skal gå over tiden eller «håpe» på at det ikke er noe. Dette dilemma vil også oppstå i den finansielle revisjonen ved at man for eksempel ikke har gjort tilstrekkelig til å kunne konkludere når den planlagte fristen nærmer seg og man står ovenfor tilsvarende problemstilling med å gå over tiden, kanskje risikere både kundeforhold og forhold til kollega eller gi etter for kunden og/eller kollega. Det er her nødvendig at revisor reflekterer over hva som er best i henhold til både lovverk og etiske prinsipp, og vil trolig da komme frem til at forholdet må undersøkes til tross for tidsfristen.

I en slik situasjon beskrevet ovenfor vil flere andre faktorer også spille inn, for eksempel kjennskap til kunden og tidligere erfaringer. Disse faktorene kan også føre med seg andre etiske dilemma. Flere av intervjuobjektene som stilte til vår masteroppgave, da særlig hos de små selskapene, påsto at de kjente deres kunder godt nok til å vite at kunden ikke var delaktig i

misligheter. Basert på dette mente de da at de ikke hadde behov for å foreta særlig med nærmere undersøkelser. Dersom man velger å ikke foreta nærmere undersøkelser basert på disse faktorene kan man påstå at særlig prinsippene objektivitet og profesjonell atferd er truet. Revisor skal være objektiv, ikke la seg påvirke og foreta revisjon med profesjonell skepsis (Revisorloven, 2018, §9-4(4)). Mange hadde også en holdning om at revisor ikke var like relevant for å oppdage mistenkelige transaksjoner og mente ansvaret hovedsak lå hos bank og regnskapsfører. Dette indikerer på ansvarsfraskrivelse. Gjennom organisasjonsteoretiske fag har man lært at lederne i en virksomhet kan i stor grad påvirke holdninger og normer innad i virksomheten. Ved at hvitvaskingsansvarlig, i all hovedsak, sitter med en slik holdning vil trolig medføre at ansatte også begynner å se lett på viktigheten av å foreta nærmere undersøkelser. Unngår å foreta nærmere undersøkelser kan konsekvensen bli at man svekker tilliten til hele profesjonen dersom det skulle være noe.

Et annet etisk dilemma revisor kan komme over, som også ble nevnt av flere intervjuobjekter til masteren, oppstår ved varsling, for eksempel av en mistenkelig transaksjon. Flere av selskapene vi snakket med hadde også innført rutine for intern registrering av undersøkte forhold hvor mistanken er avkreftet. Her kom det frem at flere revisorer synes det er vanskelig å vurdere når man skal rapportere og registrere forhold, dette til tross for at grensene for når undersøkelsesplikten blir utløst er relativt lave og klar og man skulle tenke seg at varsling og at man skal varsle ved enhver tvil. Likevel stilles revisor ovenfor et dilemma hvor det må tas stilling til om man skal rapportere og registrere og ut fra våre funn viser det seg at flere vegrer seg for å rapportere kundene. Dette var et særlig et tema hos de mellomstore selskapene. I en slik situasjon fraviker man fra både lovverk og etiske krav basert på at man ikke ønsker å potensielt skade kundeforholdet.

Dersom man ser situasjonen over fra hvitvaskingsansvarligets perspektiv vil også vedkommende her havne i et etisk dilemma. Flere av hvitvaskingsansvarlige i de store og mellomstore selskapene så på det som et problem at antallet rapporterte og særlig registrerte tilfeller var såpass lavt. Her må de vurdere om de skal gripe inn og stille spørsmål ved kollegaers arbeid eller la være. Fra et profesjonelt ståsted ville det vært mest naturlig å gripe inn da dette er det som gir mest nytte for samfunnet og følgelig gjør at hvitvaskingsansvarlig opprettholder sitt samfunnsansvar og rolleansvar. Samtidig vil det kunne bidra til et mer fiendtlig miljø på arbeidsplassen, særlig dersom det er snakk om et lite kontor.

Presset på å bli ferdig innen tidsfrist for levering av årsberetning kan også medføre etiske dilemma. Dersom revisor kommer i en situasjon hvor man ville gått ovenfor tiden vil revisor muligens vurdere å ta snarveier for å tjene inn tiden. Dette kan føre til at man går glipp av indikasjoner på hvitvasking og terrorfinansiering i tillegg kan det føre til at man bekrefter et årsregnskap som uten vesentlig feil når det i realiteten er vesentlig feil. Dette vil ikke bare gå ut over revisor, revisjonsselskap og profesjonen som helhet, det vil også påvirke alle brukere av regnskapet og kan få store følger. I en slik situasjon vil også kundeforholdet spille inn. Økt tidsbruk, testing og innhenting av revisjonsbevis fører til økte kostnader for kunden. Dette kan ha en negativ effekt på kundeforholdet og man som revisor kanskje er redd at det skal bli sett på som en svakhet fremfor godt arbeid. Slikt syn kan også føre til at man tar snarveier for å klatre på arbeidsplassen ved å fremstå som effektiv til tross for at kundeforholdet hadde stått upåvirket av økt arbeidsomfang og økte kostnader.

Konklusjon

I refleksjonsnotatet har det blitt presentert noen etiske dilemma som kan knyttes både til revisjonen og rollen som rapporteringspliktig i henhold til hvitvaskingsloven. Diskusjonen viser at press til å kanskje handle uetisk kan komme fra flere steder. Det er derfor særs viktig at revisor klarer å ivareta sin profesjonelle rolle. Dersom man gir etter og ikke opprettholder en høy etisk standard vil revisors bryte med ansvaret profesjonen medfører. For eksempel vil revisor ikke opprettholde sitt samfunnsansvar dersom man tar snarveier som ender i å godkjenne et regnskap som uten vesentlig feil, når det i realiteten inneholder vesentlig feil vil. På samme måte vil man bryte med samfunnsansvaret dersom man unnlater å undersøke mistenkelige forhold. Begge to kan medføre alvorlige konsekvenser.

Funnene i vår masteravhandling trekker frem flere etiske dilemma, særlig når det kommer til undersøkelse og rapportering av mistenkelige transaksjoner. Vi ser, basert på våre undersøkelser, at revisor muligens ikke er sitt ansvar bevisst, særlig innenfor hvitvasking og terrorfinansiering. Vi ser basert på dette at fokus på etisk oppførsel er særdeles viktig i slike profesjoner for å sikre at revisor handler ut fra det etiske rammeverket som er gitt og ikke ut fra egen personlige etiske tilnærming.

Kildeliste:

Carson, S. G., Kosberg, N., Skauge, T. & Laudal, T. (2015). *Etikk for beslutningstakere*.

Cammelen Damm Akademisk.

Finanstilsynet. (2021). *Etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven*.

<https://www.finanstilsynet.no/contentassets/ee3e1da2d39c487d97d479ffa5df239b/etterlevelse-av-pliktene-i-hvitvaskingsloven2.pdf>

Gulden, B. P. (2014). *Etikk, moral og revisjon: teori, analyse og handlingsvalg*. (3.utg.). Den norske Revisorforeningen & forfatteren.

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-20032023/isa-200-n-1122-20032023.pdf>

Hvitvaskingsloven. (2018). *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering*. (LOV-2018-06-01-23). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2018-06-01-23>

IAASB. (2010). ISA 200-Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene. Hentet fra

Nygård, A. (2022). Implementeringsguide for hvitvaskingsreglene. *Revisjon og regnskap*, 22(1).

Ofoeda, I., Agbloyor, E. K., Abor, J. Y., Osei, K. A. (2022). Anti-money laundering regulations and financial sector development. *Internal Journal of Finance and Economics*, 27(4), 3799 – 4852. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2360>

Revisorloven. (2020). *Lov om revisjon og revisorer*. (LOV-2020-11-20-128). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2020-11-20-128>

Shaw, W. H. (2017). *Business Ethics*. (9.utg.). CENGAGE Learning.

Stenvold, T. D. & Degerstrøm, M. M. (2020). *Revisjonshandlinger i praksis*. (1. utgave). Fagbokforlaget.

Økokrim, (u.å.) *Statistikk MT-rapporter*. Hentet 1. Mai 2023 fra <https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.565566.no.html>

Vedlegg 4 – Diskusjonsnotat- Halvor Nyhus Hagen

I forbindelse med UiA handelshøyskolens AACSB-akkreditering skal studentene som en del av sin avsluttende masteravhandling utarbeide et diskusjonsnotat der studentene skal reflektere rundt et av tre nøkkelbegreper: Internasjonal, innovativ og ansvarlig. I dette diskusjonsnotatet skal jeg reflektere hvordan begrepet «ansvarlig» knytter seg opp mot temaet i vår masteravhandling og hvordan begrepet relaterer seg til erfaringer og kunnskap jeg har opparbeidet meg gjennom hele masterprogrammet. I første del av diskusjonsnotatet vil jeg presentere vår masteroppgave før jeg i andre del vil diskutere begrepet «ansvar» og hvordan det knyttes opp mot finansiell revisjon og hvitvasking, herunder ulike etiske utfordringer en revisor kan oppleve i sitt yrke.

Presentasjon av masteroppgaven

I teorien kan det knyttes paralleller mellom risikovurderingsprosessene i henhold til hvitvaskingsloven og risikovurderingen ved finansiell revisjon. Risikovurderingen ved finansiell revisjon er noe revisor tilsynelatende har god kontroll på. Imidlertid viser tematilsyn gjort av finanstilsynet at hvitvasking og terrorfinansiering er områder revisor generelt har dårlig kontroll på (Finanstilsynet, 2021a). I denne masteravhandlingen har vi derfor undersøkt om revisor knytter risikovurderingen for hvitvasking og terrorfinansiering opp mot risikovurdering ved finansiell revisjon.

Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (Hvitvaskingsloven) er det mest sentrale nasjonale regelverket for bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering. Loven gjelder for alle rapporteringspliktige, herunder revisorer og revisjonsselskap (Hvitvaskingsloven, 2018, §4). Som rapporteringsplikt skal revisor foreta en risikovurdering av egen virksomhet og kunde, gjennomføre kundetiltak og ytterligere tiltak ved mistenkelige forhold, og rapportere til Økokrim hvis mistanken om hvitvasking/terrorfinansiering ikke kan avkrefte.

I henhold til revisorloven § 9-1 er revisor allmennhetens tillitsperson og skal gjennom den lovfestede revisjonen skape tillitt mellom virksomheten og brukerne av regnskapet til at regnskapene oppfyller lovkrav og er uten vesentlige feil. For å kunne konkludere med at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon må revisor redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå (IAASB, 2010, pkt. 5). Revisor fastsette en overordnet revisjonsrisiko i starten av oppdraget, men er pliktet til å endre den opprinnelige revisjonsrisikoen dersom ny

informasjon kommer frem som strider med den opprinnelige fastsettelsen (Komleh, 2018, s.2; IAASB, 2019, pkt. 7).

Vi intervjuet totalt 9 revisjonsselskap ved bruk av semistrukturerte dybdeintervjuer for å besvare problemstillingen, hvorav 3 var store, 2 var mellomstore og fire var små revisjonsselskap. Vi intervjuet i all hovedsak selskapets hvitvaskingsansvarlig.

Funnene i studien indikerer at det i praksis er lite sammenheng mellom hvitvaskings- og revisjonsrisiko. Kun 3 av selskapene vi intervjuet har rutiner på hvordan hvitvaskingsrisikoen skal implementeres inn i risikovurderingen for den finansielle revisjonen, hvorav 1 av disse selskapene ikke foretar konkrete revisjonshandlinger knyttet til hvitvaskingsrisikoen. De to resterende selskapene viser at det er mulig å implementere hvitvaskingsrisikoen inn i de allerede eksisterende rutinene som revisjonsselskapet kjenner fra før. Likevel viser vår forskning at revisjonsselskapene generelt sett ikke hensyntar hvitvaskingsrisikoen eller vurderer den parallelt med risikovurderingen for den finansielle revisjonen.

Ansvar

Begrepet ansvar blir brukt på forskjellige måter og har flere forskjellige betydninger. Christian U. Becker definerer ansvar som (oversatt): *"Evnen og moralske forpliktelsen til å svare (i handling eller verbalt) på normative spørsmål angående rettferdigheten og urettferdigheten til handlinger eller tilstander."* (Becker, 2019, s. 78). Det skilles mellom juridisk ansvar og moralsk ansvar. Juridisk ansvar omhandler ansvar som er rammet av en lovbestemmelse. Moralsk ansvar omhandler å gjøre handlinger med vitende og vilje gjennom moralske normer (Carson et al., s. 156-157). Gjennom UiA sitt masterprogram Regnskap og revisjonssiviløkonom har bedrifters og revisors ansvar vært en sentral del av pensum.

Revisor har et stort ansvar overfor et samfunn. Formålet med en lovfestet revisjon å skape tillitt til at årsregnskapet oppfyller gjeldene lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, og ved utførelsen av en lovfestet revisjon blir revisor regnet som allmenhetens tillitsperson (Revisorloven, 2020, § 9-1). Det stilles krav til at revisor utøver sitt yrke med en profesjonell skepsis og med profesjonelt skjønn, samt etterleve etiske krav som er relevante for revisjonen av et regnskap (IAASB, 2010, pkt. 14-16). International ethics standard board for accountants (IESBA) har fastsatt at grunnleggende prinsipper som forventes at en profesjonell revisor følger: Integritet, objektivitet, profesjonell kompetanse, konfidensialitet og profesjonell adferd (IAASB, 2010, pkt. A17-A18). Dette er kvaliteter som kreves av revisor ved utøvelse av sitt

ansvar overfor samfunnet, både når det gjelder å forsikre ulike interessentgrupper at regnskapet er utarbeidet i samsvar med gjeldene rammeverk for finansiell rapportering, men også når det kommer til oppfølging av hvitvaskingsloven.

Revisors ansvar i henhold til finansiell revisjon

Årsregnskapet har mange ulike brukergrupper. De ulike kundegruppene kan være kunder som kjøper varer av selskapet, ansatte som får utbetalt lønn fra selskapet og eiere som investerer i selskapet. Alle brukerne av regnskapet er avhengig av at det foreligger høy tillitt til årsregnskapet. Ved at revisor skaper tillitt til at årsregnskapet oppfyller gjeldene lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon iht. Revisorloven § 9-1 bidrar til store samfunnsmessige gevinster i form av lavere transaksjonskostnader, likere konkurransegrunnlag og sikrere skattegrunnlag (Kjelløkken et al., 2021, s. 200-201).

Revisors etiske krav kommer frem i Revisorloven § 9-1 annet ledd som påpeker at revisor skal utøve sin virksomhet med integritet, objektivitet og aktsomhet. Integritet omhandler at revisor må være ærlig og redelig i alle profesjonelle sammenhenger. Objektivitet omhandler at revisor ikke må bli påvirket av noe som kan true revisors profesjonelle eller forretningsmessige vurdering, herunder blant annet interessekonflikter. Aktsomhet omhandler at revisor skal utføre revisjonen i henhold til gjeldene faglige standarder og profesjonsstandarder (Kjelløkken et al., 2021, s. 205-206). Begrepene er sterkt knyttet til andre bestemmelser i Revisorloven, blant annet kravet om å følge god revisjonsskikk etter § 9-4 og uavhengighetsbestemmelsene i kapittel 8.

Revisors profesjonelle og etiske vurderinger står derfor sentralt for utøvelsen av revisjonsyrket. Det er mange ulike etiske problemstillinger en revisor vil komme over i sitt yrke. Revisor kan for eksempel komme over dokumentasjon og rapporter hos kunden som revisor mener ikke er korrekte. Ved å unnlate å benytte seg av disse rapportene og dokumentene i sitt oppdrag vil revisor vise god integritet i sin rolle som revisor.

En annen mulig problemstilling er om det foreligger en tilknytning mellom revisor og kunden som vil ha en innvirkning på revisors egenkontroll, egeninteresse, press eller partiskhet. Dette kan skje for eksempel ved at revisor mottar gaver, ytelser eller andre fordeler av kunden utover det fastsatte revisjonshonoraret. I slike situasjoner vil revisors uavhengighet etter revisorloven kapittel 8 være truet. Ved å utføre revisjonen med objektivitet må revisor vurdere i hvilken grad uavhengigheten er svekket, om iverksettelse av nødvendige tiltak kan sikre den, eller vurdere å trekke seg fra oppdraget dersom uavhengigheten ikke kan gjenopprettes.

En annen problemstilling som omhandler revisors aktsomhet, er å gjøre brukerne av regnskapet kjent med de ulike iboende begrensingene som en revisjon som er utført i henhold til revisorloven og revisjonsstandardene består av. Som en del av vår masteravhandling har vi undersøkt hvordan de ulike revisjonsstandardene fastsetter den overordnede revisjonsrisikoen i sine oppdrag. Revisjonsrisiko er risikoen for at revisor gir uttrykk for en uriktig mening i revisjonsberetningen når regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon (IAASB, 2010, pkt. pkt. 13). Det vil alltid foreligge en viss revisjonsrisiko i en revisjon, blant annet at revisor sjeldent har mulighet til å teste 100% av populasjonen eller at revisor kan misforstå revisjonsbevisene (Vatne, 2021). Kravet om aktsomhet innebærer blant annet at revisor skal gjøre brukerne av regnskapet oppmerksom på disse begrensingene slik at brukerne ikke sitter med en oppfattelse av at revisors mening om årsregnskapet er en 100% garanti for at det ikke foreligger vesentlig feilinformasjon i regnskapet (Kjelløkken et al., 2021, s. 205-206).

Ved å ikke opprettholde juridiske og etiske krav så vil dette være med på å svekke tilliten samfunnet har til revisor, revisjonsselskapet og revisjonsyrket som helhet. I tillegg vil dette stride med rollen revisor har som allmenhetens tillitsperson og med det stride med det viktige ansvaret revisor har overfor samfunnet.

Revisors ansvar i henhold til hvitvasking

Hvitvasking er et stadig økende problem, på tross av et økende antall mottiltak (Nazar et al., 2023, s. 16). Hvitvasking bidrar til å øke lønnsomheten og redusere oppdagelsesrisikoen til profittmotivert kriminalitet (Iversen, 2021). Det anses at det hvitvaskes for mellom 2-5 % av verdens BNP hvert eneste år (United Nations, u.å.). Selv om det er usikkert hvor mye det hvitvaskes for i Norge, så anslår Finanstilsynet at det er snakk om betydelige beløp (Finanstilsynet, 2021). Økonomisk kriminalitet, herunder hvitvasking, blir ansett som et alvorlig samfunnsproblem. Som rapporteringspliktig etter Hvitvaskingsloven § 4 har revisor et stort ansvar overfor samfunnet for å forebygge og avdekke hvitvasking (Hvitvasking.no, u.å.).

Rapporteringspliktiges samfunnsansvar kommer frem i en rekke bestemmelser i hvitvaskingsloven, blant annet å utføre en virksomhetsinnrettet risikovurdering i henhold til §7, risikoklassifisering av kunde i henhold til kapittel 4 og rapporteringsplikt i henhold til § 26. Videre i dette diskusjonsnotatet skal jeg vektlegge revisors ansvar i henhold til undersøkelsesplikten etter § 25 i Hvitvaskingsloven.

I henhold til Hvitvaskingsloven § 25 skal rapporteringspliktig foreta nærmere undersøkelser dersom det avdekkes forhold som kan indikere at midler har tilknytning til hvitvasking eller

terrorfinansiering. Terskelen for når denne undersøkelsesplikten blir utløst skal være lav og enhver indikasjon på hvitvasking og/eller terrorfinansiering skal i utgangspunktet være tilstrekkelig for å foreta nærmere undersøkelser. Undersøkelsesplikten kan også bli utløst av flere indikasjoner som individuelt ikke gir en god nok indikasjon på at det kan foreligge hvitvasking eller terrorfinansiering (Finanstilsynet, 2022, s. 76). Dersom rapporteringspliktig etter nærmere undersøkelser kommer over forhold som gir grunnlag for hvitvasking eller terrorfinansiering skal dette rapporteres inn til Økokrim (Hvitvaskingsloven, 2018, §26). I praksis er det være vanskelig for revisor å avgjøre når undersøkelsesplikten skal utløses. Eksempel på dette er at det kan være krevende å sette klare terskelgrenser på når undersøkelsesplikten skal utløses. Det kan også føles ubehagelig for revisor å rapportere inn en kunde som revisor har kjent over flere år.

Som rapporteringspliktig vil oppfølging av hvitvaskingsloven være en del av revisors virksomhetsutøvelse. Revisor skal benytte seg av sin profesjonelle skepsis, profesjonelle skjønn og opprettholde relevante etiske prinsipper for å avgjøre når undersøkelsesplikten skal utløses. Ved å opprettholde sin integritet, objektivitet og aktsomhet vil revisor for eksempel ikke bli påvirket av sitt forhold til kunden i spørsmål om når undersøkelsesplikten blir utløst og med det opprettholde revisors ansvar overfor samfunnet.

På tross av revisors ansvar rundt avdekking og bekjempelse av hvitvasking viser en rapport gjort av finanstilsynet at revisorer og revisjonsselskap kun står for 74 av totalt 19 782 innrapporterte tilfeller om potensielle mistenkelige transaksjoner (Økokrim, u.å.). Våre funn rundt revisjonsselskapenes interne registrering av tilfeller der undersøkelsesplikten har blitt utløst, men blitt avklart som ikke hvitvasking, har gitt oss innsikt om hvorfor undersøkelsesplikten sjeldent blir utløst av revisorer. Flere selskaper legger vekt på at revisor kommer «såpass langt bak i rekken» ved at mistenkelige transaksjoner allerede er fanget opp av banker, regnskapsførere og andre rapporteringspliktige. I tillegg mener de at deres kjennskap til kunden gjennom flere år gjør at de enklere kan gå god for at kunden driver rent. Våre funn gir derfor indikasjoner på at revisorer og revisjonsselskap ikke opprettholder sitt ansvar overfor samfunnet på en tilfredsstillende måte.

Konklusjon

Begrepet ansvar har vært en sentral del gjennom hele masterprogrammet Regnskap og Revisjon-siviløkonom på UiA. Revisor har et stort ansvar overfor samfunnet, både når det kommer til å utføre revisjonen i henhold til revisjonsloven og revisjonsstandardene, men også

som rapporteringspliktig etter hvitvaskingsloven. Samfunnet stiller store krav til at revisor utfører sitt yrke etter både juridiske og etiske krav. Revisor skal utføre sin rolle som allmennhetens tillitsperson med integritet, objektivitet og aktsomhet. Disse begrepene omfatter en rekke problemstillinger som revisor må benytte både sin faglige kompetanse og etiske vurderinger for å besvare.

Hvitvasking er et alvorlig samfunnsproblem og det anslås at det hvitvaskes for rundt 2-5% av verdens Bruttonasjonalprodukt hvert år. Revisors ansvar i henhold til hvitvaskingsloven er blant annet å utføre nærmere undersøkelser dersom revisor kommer over informasjon som kan indikere at det foreligger hvitvasking eller terrorfinansiering i selskapet, (Hvitvaskingsloven, 2018, §25). At revisor er rapporteringspliktig etter hvitvaskingsloven byr på en rekke etiske utfordringer som revisor må behandle. Våre funn i vår masteravhandling indikerer på at revisor fortsatt har en vei å gå før de tilfredsstiller deres ansvar ovenfor samfunnet for å bekjempe og avdekke hvitvasking og terrorfinansiering på en tilstrekkelig måte.

Referanseliste

- Becker, C. U. (2019). *Business ethics: methods and application* (1. Utgave). Routledge.
- Carson, S. G. (2015). *Etikk for beslutningstakere* (1. utgave). Cappelen Damm akademisk.
- Finanstilsynet. (2021). *Etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven: Regnskapsførings- og revisjonsområdet*. Finanstilsynet.
<https://www.finanstilsynet.no/contentassets/ee3e1da2d39c487d97d479ffa5df239b/etterlevelse-av-pliktene-i-hvitvaskingsloven2.pdf>
- Finanstilsynet. (2022, 15. november). Veileder til hvitvaskingsloven. (4/2022) [Rundskriv].
<https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/rundskriv/2022/veileder-til-hvitvaskingsloven/>
- Hvitvasking.no. (u.å). *Bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering i Norge*. Hentet fra
<https://www.hvitvasking.no/bekjempelse-av-hvitvasking-og-terrorfinansiering-i-norge/>
- Hvitvaskingsloven. (2018). *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering*. (LOV-2018-06-01-23). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2018-06-01-23>
- IAASB. (2010a). *ISA 200-Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*. Hentet fra
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-20032023/isa-200-n-1122-20032023.pdf>
- IAASB. (2019). *ISA 315 (revidert)-Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*. Hentet fra
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/pr-20032023/isa-315-0922-20032023.pdf>
- Iversen, M. L. (2021). *Hvitvasking*. <https://www.okokrim.no/hvitvasking.422268.no.html>
- Kjelløkken, R., Nakstad, E., Bruu, B., Ellefsen, A., & Granvang, T. (2021). *Revisorloven og revisjonsforordningen : kommentarutgave* (1. utgave.). Fagbokforlaget.
- Komleh, R. A. (2018). The replace of risk-based auditing instead of audit model based on system. *Researchgate*.
https://www.researchgate.net/publication/329075603_The_replace_of_risk-based_auditing_instead_of_audit_model_based_on_system

Nazar, S., Raheman, A. and Anwar ul Haq, M. (2023), The magnitude and consequences of money laundering. *Journal of Money Laundering Control*.

<https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2022-0139>

Revisorloven. (2020). *Lov om revisjon og revisorer*. (LOV-2020-11-20-128). Lovdata.

<https://lovdata.no/lov/2020-11-20-128>

United Nations (u.å. -a). *Money Laundering*. Hentet 9. februar 2022 fra

<https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>

Vatne, A. J. (2021, 1. juli). *Praktisk bruk av grunnleggende revisjonsmetodikk*.

Hentet 20. februar. <https://www.nkrf.no/nyheter/2021/07/01/praktisk-bruk-av-grunnleggende-revisjonsmetodikk>

Økokrim, (u.å.). *Statistikk MT-rapporter*. Hentet 1. Mai 2023 fra

<https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.565566.no.html>